Noua Revistă Română

pentru

Politică, Literatură, Știință și Artă

No. 1. | 1 Ianuarie 1900 | Vol. 1.

Noua Revistă Română va apare, cu începere de la 1 Ianuarie 1900, la 1 și 15 ale fie-cărei luni.

Prin cuprinsul său enciclopedic, ea va căuta să îmbrățișeze toate chestiunile de interes general. Cititorul va găsi în fie-care număr al revisteĭ:

Articole asupra mișcăriĭ politice.

Studiĭ literare și științifice, — aceste din urmă cu aplicațiune maĭ ales la cultura materială a țăriĭ.

Creațiunĭ literare originale și *cercetărĭ istorice.*

Dărĭ de seamă asupra tuturor publicațiunilor de valoare în artă, știință și literatură.

Fie-care număr al revisteĭ va fi însoțit și de *două suplimente,* dintre carĭ:

Unul, rezervat informațiunilor va aduce la cunoștința cititoruluĭ evenimentele maĭ principale petrecute în ultima jumătate de lună, atît în țară cît și în streinătate.

Cel de al doilea va cuprinde: nuvele, și lectură recreativă, datorită, în parte scriitorilor românĭ, în parte după ceĭ maĭ bunĭ scriitorĭ streinĭ. In aceste două suplimente se va lăsa de asemenĭ un loc potrivit pentru publicarea buletinelor institutelor de bancă și credit, pentru cronica economică și financiară, mișcarea agricolă și comercială.

Prin această largă dispositiune, sperăm că «Noua Revistă Română» va ajunge să oglindească în curînd întreaga mișcare socială și literară a timpuluĭ și, că viitorul va face dintr'însa o publicațiune indispensabilă orĭ-cuĭ ar dori să-șĭ întemeieze o judecată imparțială asupra culturеĭ române din secolul al XX-lea.

Organizațiunea administrativă a revisteĭ a fost de asemenĭ obiectul uneĭ îndelungate chibzuințĭ din partea fundatorilor săĭ. Aceștia aŭ avut de la început convingerea, că la reușita întreprinderilor literare moderne și maĭ ales la a celor încercate într'o țară fără adîncĭ tradițiunĭ literare, precum este cazul la noĭ, organizațiunea administrativă are o parte însemnată, dacă nu chiar decisivă. Potrivit acesteĭ convingerĭ eĭ aŭ asociat revisteĭ, pe lîngă bunele lor intențiunĭ și un solid sprijin material, a căruĭ gestiune, bazată pe responsabilitate judiciară, să pună administrațiunea revisteĭ în posibilitate de a respecta cinstit îndatoririle luate.

Mulțumită acestuĭ sprijin, «Noua Revistă Română», își are încă de astăzĭ asigurate *exactitatea* și *statornicia* aparițiuniĭ sale. Ea va putea, de asemenĭ, să răsplătească în parte munca colaboratorilor săĭ; și să păstreze, în tot momentul, o direcțiune independentă și demnă, fără a se teme că prin aceasta își va periclita propria sa existență.

Așa cum se găsește constituită «Noua Revistă Română» se înfățișează publiculuĭ într'o desăvîrșită neatîrnare de interesele partidelor politice. Deschisă, din principiŭ, tuturor scriitorilor de valoare, ea va rămîne un organ nepărtinitor, în care cunoscătoriĭ vor discuta din toate punctele de vedere, chestiunile de actualitate. Rolul la care ea tinde, este de a întări, printr'o activitate bine susținută, încrederea opiniuniĭ publice în judecata celor competenți; încredere atât de necesară într'un stat democratic și din nenorocire atît de des amenințată prin polemicele pătimașe ale preseĭ zilnice.

Dat fiind și sprijinul pe care revista, încă de la anunțarea sa, l-a găsit la toțĭ reprezentanțiĭ de frunte aĭ inteligenței române, nu ne îndoim că acest rol va fi cît de curînd, simțit și bine apreciat în mediul nostru social.

De alt-fel, de și optimiștĭ în ceea ce privește succesul final al revisteĭ, nu ne micșorăm totuși dificultățile pe carĭ le avem de întîlnit.

E adevărat, că actuala stare a societățiĭ românești pare departe de a fi prielnică uneĭ publicațiunĭ de caracterul acela, pe care vrea să-l aibă «Noua Revistă Română».

Pe terenul politic, cea ce lipsește statuluĭ român, cu toate formele sale constituționale, este tocmaĭ practica publicității. Legile se fac și se desfac de guverne, fără vre-o prealabilă consultare a opiniuniĭ publice și cîte odată chiar fără o sinceră consultare a parlamentuluĭ. Publicistica română de pînă acum, în cele maĭ dese cazurĭ n'a avut alt rol de cît să aprobe saŭ să desaprobe fapte îndeplinite de ceĭ de sus, — rol de care s'a achitat, de alt-fel cu o patimă ce rar o maĭ întîlnim aĭurea; — la pregătirea însă a legilor nicĭ un guvern n'a crezut oportun s'o facă să participe.

Acesta este un răŭ fundamental și pe care nu ni-l ascundem cîtuș de puțin.

Apoĭ pe terenul literar, situațiunea și aci nu e prea încîntătoare.

Literatura română, după câte-va fericite începuturĭ de odinioară, pare a fi intrat acum la sfîrșitul secoluluĭ al XIX-lea într'o perioadă de istovire. Instreinată de aspirațiunile și interesele mareluĭ public, ea-și cerșește existența de la așa zisa «elită socială» ale căreĭ gusturĭ cosmopolite scrii-

torii noștri încearcă să le împace, copiind pe întrecute modele streine. In aceste condițiuni nenorocite, am văzut în timpul din urmă cu toții, cum talente reale aŭ trebuit să-și scoboare producțiunile lor pînă la nivelul uneĭ literaturĭ de distracție și cîte odată, maĭ trist încă, să fie silite a-și prelungi activitatea la adăpostul protecțiuniĭ oficiale!

In sfîrșit, însăși atmosfera opiniuniĭ publice de la noĭ amenință astăzĭ maĭ curînd să înăbușe de cît să fructifice ideĭ și fapte generoase. E posomorîtă, într'adevăr, și lipsită de razele idealuluĭ această atmosferă!

Pe Românii de la sfîrșitul secoluluĭ al XIX-lea nu-ĭ maĭ unește nicĭ o legătură de solidaritate. Aŭ isbutit eĭ să înlăture marile pericole din afară, să respingă pe cutropitoriĭ de neam și limbă, acum le este destul: solidaritatea nu maĭ are ce căuta! Fie-care pentru sine, fie-care cu micile sale ambițiuni. Țara e liniștită și sigură; de aci înainte dar fie-care să-și calculeze fericirea sa personală... In locul marilor pericole de altă dată cari impuneaŭ sacrificiĭ și aduceaŭ solidaritatea, aŭ venit pericole reduse la proporții microbiene; în locul dușmanilor de neam și limbă, intrigile și calculele interesuluĭ... Poate fi solidaritate în contra acestor din urmă?

Ast-fel a slăbit pînă la peire principala însușire care a înlesnit altă dată atîtea acte măreție în trecutul nostru!

Dar aceste dificultăți, departe de a ne descuraja sînt pentru noĭ cel maĭ puternic îndemn la muncă. Ele sînt de alt-fel atît de contrariĭ or căreĭ adevărate culturĭ, în cît în viața unuĭ popor sănătos, cînd se întîlnesc, ele nu pot fi considerate de cît ca niște momente trecătoare. Și ca atare le considerăm și noĭ în viața poporuluĭ nostru.

Credința în viitorul culturiĭ românești a cimentat primele începuturĭ ale Noiĭ Reviste Române.

Pe această credință ne vom sprijini de aci 'nainte pentru a urmări neclintit realizarea programuluĭ propus.

Dorim Românieĭ de mîine o cultură potrivită geniuluĭ său, ferită de ademenirile falsuluĭ patriotism; o cultură bazată pe respectul adevăruluĭ și al dreptățiĭ, și cu un ideal înțeles și împărtășit de toate straturile sociale ale neamuluĭ românesc.

Pentru pregătirea acesteĭ culturĭ apelăm la întreaga inteligență română.

Și avem încrederea că momentul de față este bine ales pentru acest apel.

In pragul unuĭ noŭ secol, dorința de muncă insuflețește popoarele sigure de viitor.

C. Rădulescu-Motru.

CRONICA POLITICĂ

Partidele istorice și grupările noĭ politice.

I. Partidul liberal.

In orĭ-ce țară, grupările politice sunt rezultatul unor comunităț de vederĭ și de ideĭ, între bărbațiĭ carĭ iaŭ parte la mersul afacerilor publice. După cum aceste ideĭ sînt înaintate, moderate saŭ retrograde, se formează în jurul lor grupărĭ politice, carĭ imprimă prin înfluența lor o direcțiune într'un sens saŭ în altul.

Năzuința de a ajunge la putere, a diverselor partide, admițînd că conducătoriĭ și partizaniĭ, nu lucrează de cît sub impresiunea unuĭ ideal, este legitimată prin dorința lor, ca ideile de carĭ sînt animațĭ să fie puse în aplicațiune.

Sînt țărĭ, unde diversitatea ideilor este atît de mare, în cît grupările politice sînt foarte numeroase și de multe orĭ nuanțele dintre ele sînt aproape neînsemnate. In Francia de pildă, vedem nu numaĭ *liberalĭ* și *conservatorĭ*, dar republicanĭ și monarhiștĭ, regaliștĭ și imperialiștĭ, centru stîng saŭ centru drept, radicalĭ, socialiștĭ, republicanĭ moderațĭ, republicanĭ înaintațĭ, antisemițĭ și cîte alte grupărĭ.

La noĭ, unde luptele de partid, luptele politice nu datează de cît de o jumătate de veac, s'aŭ desinat două marĭ partide politice: cel liberal și cel conservator.

Tendințele de a forma alte grupărĭ politice n'aŭ reușit a avea o existență temeinică și îndelungată; provocate de circumstanțe pasagere, de supărărĭ saŭ revolte momentane, în unele cazurĭ de cestiunĭ personale, aceste grupărĭ aŭ dispărut odată cu circumstanțele carĭ le-aŭ dat naștere.

Pe mulțĭ din șefiĭ unor asemenea grupărĭ i-am văzut arzînd astăzĭ zeul pe care îl adoraŭ erĭ, și adorînd azĭ pe cel ce-l ardeaŭ erĭ. Am văzut o grupare care lua consistență și se afirma ca înaintată, intransigentă, antidinastică, resvrătită pînă erĭ, confundîndu-se acum cu partidul diametralmente opus, și pe unul din membriĭ săĭ ceĭ maĭ autorisațĭ declarînd că s'a *asimilat* cu noul partid, devenind ast-fel om de ordine, dinastic și fervent apărător al acelora pe carĭ erĭ îĭ trimetea la spînzurătoare.

Dacă reamintim acestea, nu e pentru a face critică unor asemenea evoluțiunĭ, pentru mulțĭ inexplicabilă; dar, numaĭ pentru a constata, că grupările cele maĭ accentuate chiar, sfîrșesc prin a fusiona cu timpul, contopinduse cu unul din cele două marĭ partide politice de la noĭ, așa numite partide istorice. Ast-fel s'a întîmplat cu *fracțiunea* de odinioară, din Iași; așa s'a întîmplat cu gruparea *opositiuneĭ-unite* din 1888; așa este cu gruparea zisă *junimistă*, care a fost și va rămîne conservatoare; așa s'a întîmplat cu gruparea *liberal-conservatoare*.

In primăvara anuluĭ 1897, cînd s'a retras de la putere al doilea minister liberal, s'a format o grupare de bărbațĭ politicĭ, mulțĭ din eĭ de o valoare necontestată, avînd de șef pe președintele consiliuluĭ, care demisionase. Nimic n'a lipsit acesteĭ grupărĭ, pentru a se afirma: program, organ de publicitate, ba chiar se proiectase fondarea unuĭ club, care să serve de maĭ strînsă raliare între membriĭ aceleĭ grupărĭ. Incepînd ca grupare liberală maĭ înaintată, a sfîrșit prin a se accentua ca o adevărată *disidență*. Ca orĭ-ce disidență ea a fost o causă de slăbiciune pentru partidul pe care -l fracționa; de sigur a fost și aceasta una din cauzele carĭ aŭ contribuit a decide pe șeful partiduluĭ liberal să se retragă de la putere.

Este incontestabil, că cel maĭ bun leac pentru a astîmpăra patimele, este retragerea de la guvern. Demisiunea ultimuluĭ cabinet liberal a produs acest efect asupra disidenților. Un mic număr de oportuniștĭ, cu ambițiunĭ nesatisfăcute de fostul guvern, aŭ găsit un refugiu în partidul conservator, pe care pretind a-l democratiza (!?). Ceĭ-l-alțĭ aŭ rămas în mic număr, și nu fără a se gîndi la greșala făcută de a fi contribuit la diminuarea influențeĭ partiduluĭ liberal.

Reflecțiunea rece, în opositiune, s'a transformat în o adevărată îngrijire, în fața evenimentelor grave, prin care trece țara. Cestiunea Porților de Fer, cestiunile economice, starea de strîmtorare în care se găsește țara, temerea de a vedea că s'ar putea compromite interese capitale ale eĭ, aŭ fost atîtea considerațiunĭ puternice, carĭ aŭ apropiat pe șeful grupărĭĭ *drapeliste* și pe cîțĭ-va din amiciĭ săĭ, de șeful partiduluĭ liberal care le-a întins o mînă frățească și leală. Poarta a rămas deschisă, pentru micul număr al acelora, care încă n'aŭ revenit la matcă. Partidul liberal se reîntregește; gruparea drapelistă a trăit, ea s'a contopit cu partidul din care eșise.

Acest eveniment politic, de o însemnătate ne-

contestată, va avea o înrîurire salutară asupra redobîndireĭ încrederei în partidul liberal; cu puterĭ unite acest partid căruia se datoreşte mult în avîntul luat de ţară, va recîştiga cu înlesnire vechia sa proponderanţă şi va urmări maĭ departe realizarea idealuluĭ său, asigurînd triumful ideilor de naţionalitate, patriotism şi libertate.

UN FOST MINISTRU LIBERAL.

* * *

Numaĭ oamenĭĭ cu vederĭ înguste saŭ carĭ aŭ un interes oare-care de a ascunde adevărul pot să tăgăduiască că partidul liberal trece la noĭ prin o criză, care devine din ce în ce maĭ acută. Faptul este atît de evident în cît spiritele serioase nu admit că maĭ poate fi discuţiune de cît asupra naturei şi efectelor luĭ.

Care este cauza acesteĭ crize? De cînd durează dînsa? Cum se va rezolva în cele din urmă? Iată întrebările la carĭ ne propunem a răspunde în spaţiul restrîns al coloanelor acesteĭ reviste.

Partidele politice sînt supuse transformaţiuniĭ, ca toate alcătuirile omeneştĭ. Un partid care nu se regenerează din timp în timp prin dobîndirea de nouĭ forţe, care nu se ţine în curent cu schimbările pe carĭ timpul le operă în ideile şi aspiraţiunile popoarelor, este condamnat a dispare din organismul social, ca ne maĭ răspunzînd uneĭ utilităţĭ reale, ca ne maĭ avînd nicĭ o funcţiune de îndeplinit în viaţa publică.

Partidul liberal a avut în România două momente istorice carĭ aŭ exercitat asupra luĭ o acţiune hotărîtoare. Maĭ întîiŭ, după proclamarea independenţeĭ Statuluĭ român. Al doilea, după moartea luĭ Ioan Brătianu.

Să examinăm pe rînd aceste două evenimente.

Cu proclamarea independenţeĭ, partidul liberal vedea îndeplinindu-se ultimul punct al programuluĭ său politic. Societatea cea vechiă, cu cortegiul eĭ de abuzurĭ şi de nedreptăţĭ, cu toate legile şi instituţiunile eĭ caduce, era distrusă. Cele două provinciĭ române eraŭ unite într'un singur stat. O constituţiune din cele maĭ liberale pusese temeliele unuĭ regim parlamentar şi representativ aşa cum îl voiseră adunările din 1857. Un principe strein aparţinînd uneia din cele maĭ ilustre case domnitoare din Europa răspunsese la apelul poporuluĭ romîn şi fondase prima noastră dinastie constituţională. In fine, după un resbel din cele maĭ glorioase, naţiunea română rupea ultimele eĭ legăturĭ cu imperiul otoman şi devenia stăpînă pe destinele sale.

Toate aceste fapte s'aŭ petrecut în cursul uneĭ singure generaţiunĭ şi sub conducerea uneĭ pleiade de patrioţĭ şi de oamenĭ politicĭ carĭ aŭ avut rara fericire de a vedea realizîndu-se sub ochiĭ lor o operă atît de gigantică, după cum o constata cu drept cuvînt d-l Petre Carp în şedinţa de la 4 Decembre 1884 a Camereĭ deputaţilor, în unul din cele maĭ frumoase discursurĭ politice ale sale. O dată însă această transformare socială şi politică a Statuluĭ român terminată, misiunea aceleĭ generaţiunĭ care fusese promotorul şi artisanul eĭ era indeplinită.

Trebuia acum societăţiĭ celeĭ nouĭ o organisaţiune care să o pună în condiţiunile necesare de desvoltare şi de propăşire, şi această sarcină revenia tot partiduluĭ liberal, care crease noua stare de lucrurĭ.

Din toţĭ oamenĭĭ politicĭ carĭ se aflaŭ atuncĭ în capul partiduluĭ liberal, acela care a înţeles cel d'întîiŭ că, după o operă de transformare atît de radicală, era nevoe de o perioadă de repaus, pentru organisarea noueĭ societăţĭ, a fost Ioan Brătianu. Sub influenţa luĭ, partidul liberal a început să se reformeze cu încetul şi să devie, din partid de propagandă şi de revoluţiune cum era înainte, un partid de organisare şi de guvernamînt. Dacă C. A. Rosetti a continuat a duce maĭ departe lupta de ideĭ şi a urmări nouĭ reforme, Ioan Brătianu a văzut că societatea romînă are nevoe pentru cît-va timp de odihnă şi de reculegere. Partidul liberal, în marea luĭ majoritate, a urmat direcţiunea imprimată de Ioan Brătianu, şi aceasta este prima modificare însemnată care s'a produs în viaţa politică a acestuĭ partid.

După moartea acestuĭ ilustru bărbat de Stat, care va rămîne expresiunea culminantă a epoceĭ în care a trăit, partidul liberal a fost supus uneĭ grele încercărĭ. Cu vechiul său program politic îndeplinit, cu oamenĭĭ carĭ îl ilustraseră în trecut dispăruţĭ, partidul liberal era chemat a-şĭ da o nouă orientare şi o nouă direcţiune, pentru a pune generaţiunile carĭ veniaŭ la viaţa politică în posiţiune de a continua opera începută de generaţiunea anterioară.

Dacă mariĭ conducătorĭ aĭ partiduluĭ liberal ar fi înţeles misiunea care le revenia, evoluţiunea s'ar fi săvîrşit în mod normal şi partidul şĭ-ar fi regăsit cu înlesnire firul existenţiĭ sale.

Din nenorocire, de data aceasta, partidul liberal a avut să întîmpine dificultăţi carĭ par încă neînlăturabile. Fără a cerceta cine este răspunzător de starea de lucrurĭ pe care o constatăm, faptul este că partidul liberal, în loc de a-şĭ reface programul şi a continua opera luĭ reformatoare, a apucat o cale greşită. O instituţie nouă şi cu totul necunoscută în tradiţiile noastre naţionale, maĭ ales în sînul partiduluĭ liberal, instituţia şefieĭ elective, a paralizat toată activitatea acestuĭ mare şi popular partid şi a produs în rîndurile sale cele maĭ adînceĭ şi maĭ regretabile divisiunĭ. Ea a deşteptat tot felul de ambiţiunĭ nejustificate şi a creat în jurul pretendenţilor o clientelă care luptă din toate puterile pentru a se menţine în posiţiunile dobîndite şi pentru a dispune de destinele liberalismuluĭ.

Este lesne de înţeles că acestă organisaţiune artificială nu poate dura, ca fiind incompatibilă cu condiţiunile de viaţă şi cu însăşĭ raţiunea de a fi a partiduluĭ liberal. In această privinţă, nu poate să fie îndoială. Nenorocirea este însă că aceste tendinţe manifestate în sferele dirigente vor contribui ca reforma partiduluĭ liberal să nu se poată face în mod pacĭnic şi normal, aşa precum s'a făcut în timpul cînd trăia Ion Brătianu. Atunceĭ, evoluţiunea s'a operat fără marĭ sdruncinărĭ şi lupte, căcĭ era o inteligenţă superioară şi o autoritate incontestabilă care presida la destinele partiduluĭ. De astă dată, cu formele înşelătoare carĭ ascund goliciunea fonduluĭ, reforma necesară în partid nu se va putea realisa de cît prin luptă între elementele divergente.

Această luptă slăbesce de-o cam dată puterea de muncă a partiduluĭ liberal. Eĭ se datorează faptul anormal că acest partid, care era altă dată o forţă de atracţiune iresisitibilă pentru elementele tinere, nu numaĭ că a încetat de a face noĭ adepţĭ în rîndurile generaţiunilor carĭ se ridică la viaţa politică, dar a început a perde o mulţime de elemente de valoare, carĭ daŭ nascere la nouĭ grupărĭ politice saŭ merg să sporească forţele adversarilor.

O asemenea stare de lucrurĭ nu poate fi considerată de cît ca ceva trecător, ca o perioadă de transiţiune. Ea poate să dureze maĭ mult saŭ maĭ puţin, după împrejurărĭ, după maĭ multa saŭ maĭ puţina energie ce se va pune în combaterea eĭ, dar în orĭ-ce caz ea nu represintă o situaţiune regulată şi definitivă.

Două soluţiunĭ sunt posibile. Saŭ forţa de resistenţă a celor carĭ se află azĭ în capul organisaţiuneĭ oficiale a partiduluĭ va fi maĭ puternică de cît curentul celor carĭ voesc o îndreptare, şi atunceĭ partidul liberal se va disloca, dînd naştere la două saŭ maĭ multe grupărĭ liberale carĭ îşĭ vor disputa preponderenţa. Saŭ, ceea ce este mult maĭ probabil, masele liberale din ţară vor exercita o presiune energică şi hotărîtoare asupra şefilor de la centru şi-ĭ vor sili a face toate concesiunile pentru a înlesni reintregirea partiduluĭ şi reconstituirea vecheĭ luĭ discipline. In acest caz, vor rămîne cîţĭ-va nemulţumiţĭ, carĭ se obicĭnuiseră a avea o situaţiune superioară şi carĭ vor trebui să se mulţumească cu un rol maĭ modest, dar partidul îşĭ va regăsi prestigiul şi autoritatea luĭ morală de altă dată.

Aceasta este soluţiunea către care tind toţĭ amiciĭ adevăraţĭ aĭ cauzeĭ liberale, toţĭ bărbaţiĭ de valoare carĭ sînt preocupaţĭ în prima linie de viitorul unuĭ partid care a jucat un rol atît de însemnat în viaţa politică a Românieĭ.

Putea-se-va ea realisa în curînd? Nimenĭ nu o poate spune în acest moment.

UN DRAPELIST.

ANCHETA ECONOMICĂ

Evenimentele din ultimile lunĭ ale anuluĭ 1899, şi în special împrejurările în carĭ s'a efectuat împrumutul de stat, nu maĭ lasă nicĭ o îndoială că rezolvirea chestiunilor economice va forma pe viitor principala preocupaţiune a activităţiĭ noastre politice.

Sîntem în ajunul uneĭ perioade critice în desvoltarea economică a statuluĭ român. Chestiunile economice, a căror rezolvare va fi cerută in curînd de la bărbaţiĭ noştri politicĭ, sînt de o ordine cu mult superioară chestiunilor de gospodărie internă.

Două, cu deosebire, sînt de o însemnătate excepţională.

1) Denunţarea tratatelor comerciale, — denunţare anunţată şi prin mesagiul regal, — care va impune peste doĭ anĭ alegerea unuĭ regim vamal, de la care va depinde întreaga desvoltare economică a ţăriĭ în viitor.

2) Garanţiile legale, pe carĭ legiuirile noastre civile şi comerciale le daŭ întreprinderilor susţinute prin capitaluri streine, datează dintr'o periodă, cînd necesitatea acestor din urmă nu era atît de imperioasă.

Astăzi însă, cînd prin politica financiară a guvernelor române, lipsa numerarului e aproape să ajungă la maximum, împrejurările par a favoriza tendința spre o revizuire a legilor noastre în sensul de a se ridica din îngrădirile puse altă dată liberei circulațiuni a capitalului de proveniență streină. Această revisuire va fi negreșit de o importanță cu mult mai mare de cît o revizuire a constituțiunei.

In fața acestor grave chestiuni, datoria organelor de publicitate române este de la sine indicată. Ele sînt datoare să lumineze opiniunea publică și să pregătească o soluțiune conformă cu interesele țării.

«Noua Revistă Română» deschide coloanele sale tuturor scriitorilor cari vor avea un cuvînt de spus în această materie.

Criza economică actuală.

Faptul că țara romînească trece printr'o mare criză economică, este ceva incontestabil și incontestat astă-zi.

Pînă mai deunăzi, pe la începutul crizei, mai existau oare-cari îndoeli, sau cel puțin persoane cari speraŭ că răul va fi trecător, de o însemnătate nu prea gravă. Acum părerile sunt unanime: Romînia traversează o perioadă de criză *economică* și *financiară* excepțional de serioasă.

Trebue să zicem și *economică* și *financiară*, căci amîndouă cazurile se prezintă la noi, de și nu în tot-deauna ele sunt inseparabile. O țară poate suferi de o criză economică fără să sufere de una financiară și vice-versa. Ba lucrul se poate prezenta și alt-fel: o criză economică să fie însoțită de o abundență de numerar, și o criză financiară să stea alături cu un bun mers economic. Se poate spune chiar că asemenea ciudate împerecheri, la prima vedere, nu sunt așa de rare cum s'ar crede. Să dăm două pilde.

Aproape în toată Europa bîntue astăzi o mare criză financiară provenită dintr'o notabilă rarefacțiune de numerar. Criza asta financiară nu numai că e însoțită de o simțitoare prosperitate economică, dar chiar de aci s'a născut. Iată explicația acestui fenomen paradoxal în aparență.

Capitalurile mari europene, devenind prea abundente de la o vreme încoace, ne găsind adesea nici un fel de plasament pe loc, saŭ un plasament puțin renumerator, aŭ început să emigreze în Africa, în China, în Rusia asiatică, în cea europeană, pretutindeni unde puteaŭ găsi noi terenuri de exploatat, noui bogății de pus în valoare. Minele de aur din Transvaal, cele de diamant din Cap-Vest (Kimberley), căile ferate africane, căile ferate chineze, transsiberianul, transcaucazianul, industria rusească în plină desvoltare, coloniile diferite, aŭ absorbit și absorb enorme capitaluri europene. Expansiunea colonială care a luat, de la o vreme încoace, violența și mersul unui vîrtej, n'a fost începută, cum ar crede unii, de acțiunea militară a puterilor europene. Această acțiune a fost precedată de cea economică. După ce diferiții capitaliști ai marelor state și-aŭ plasat banii în țările cele noui, aŭ venit și mașinele de răsboiŭ ca să le apere și să le sprijine întreprinderile.

Consecința imediată a fost o mare lipsă de bani pe continent. Veniturile s'aŭ urcat. Dar urcarea asta trădează cum am zis, o enormă expansiune comercială și industrială, o activitate economică supra acută.

Franța a urmat mai puțin mersul celorl'alte țări. Ea a fost mai lenește în expansiune, mai puțin grăbită să participe la cucerirea economică a pămînturilor noui. De aceea în Franța venitul e foarte jos, fiind-că mai toate capitalurile stagnează, rămîn în țară, nu emigrează. Această lenevire a capitalurilor franceze, această abundență a lor pe loc, e însoțită de o însemnată criză economică. Pe cînd banii staŭ în bănci, în efecte publice, în întreprinderi puțin folositoare și prin urmare se oferă cu o dobîndă mică, industria și comerțul periclitează. O serie de anchete industriale, pline de cifre și de documente, pe cari le-a publicat ziarul *Le Temps*, probează cu prisosință acest fapt. Dacă n'ar fi preparativele pentru exposiție, care mișcă întru cît-va producția internă, Franța ar suferi de o strașnică criză economică în mijlocul unei pletore financiare.

Cînd însă criza economică se aliază cu cea financiară, atunci cazul e extrem de grav. *E cazul nostru.*

In Romînia e și lipsă de bani, și stagnare în comerț, industrie și agricultură, agravate de criza financiară din Europa, căci de acolo ne tragem aproape toate capitalurile cu cari lucrăm.

Această dublă criză ne propunem s'o analisăm atît aci, din punctul de vedere al modalității ei, adică a felului cum s'a produs și durează în prezent, cît și din punctul de vedere al cauzelor mai profunde și mai îndepărtate ce i-aŭ dat naștere.

Cînd, în urma secetei din primăvară şi începutul verei anului acesta, s'a văzut că recolta e pierdută, ca un fior a trecut prin inimile tuturor celor ce-şi dedeau seama de situaţia internă economică şi de cea financiară externă. Minţile clare şi cunoscătoare aŭ înţeles imediat că o mare catastrofă ne ameninţă. De ce? Oare n'am mai avut noi ani agricoli răi? Ce element noŭ venia să umple de o adîncă grije în prezent pe cei ce în trecut priviseră cu destulă linişte recoltele proaste? O comparaţie ne va lumina.

Cînd cine-va îşi scrîntește o mână saŭ un picior, orĭ pierde un ochiŭ saŭ o boală îi slăbeşte auzul, cu totul alta e impresia dureroasă ce o produce acest fapt asupra rudelor saŭ amicilor luĭ, de cît dacă s'ar afla că germenul ftizieĭ a încolţit în plămînii fiinţeĭ debile de anĭ întregĭ, anemiate de îndelungă vreme.

Organizmul nostru economic foarte debilitat, foarte anemiat de cauze pe carĭ le vom analiza mai jos, se întreţinea cu chiŭ cu vaĭ, cu paliative, cu amînărĭ, cu slabe meremetisirĭ. Cea d'intîiŭ criză serioasă îl ameninţa cu o catastrofă. Un an răŭ era de ajuns ca să-ĭ pue în evidenţă starea precară în care vegeta. Şi această criză acută menită să dea de gol criza cronică, acest an agricol extrem de răŭ, se producea tocmaĭ cînd ne găsiam încurcaţĭ într'o mulţime de lucrărĭ publice colosale, încărcaţĭ cu o enormă cantitate de bonurĭ de tezaur pe termen scurt şi tocmaĭ cînd în Europa bîntuia o excepţională raritate de numerar. Nu se puteaŭ imagina condiţiĭ mai neprielnice pentru izbucnirea crizeĭ latente care domnia de vre-o două-zecĭ de anĭ în Romînia.

Găsindu-ne fără economiĭ, datorĭ din trecut aproape pînă la limitele puterilor noastre, cu o mulţime de bogăţiĭ încă în faşe şi cu altele sleite, cu vre-o 70 de milioane de bonurĭ de tezaur pe piaţă, cifră care se urca în fie-care zi, anul răŭ agricol, împedecînd exportul, a dat lesne pe faţă boala ce ne rodea. Primele efecte ale crizeĭ s'aŭ simţit de pe la 15 Iunie, la apropierea mareĭ scadenţe de plată către streinătate. Se ştie că streinătatea ne acordă de obiceiŭ credite pe 6 lunĭ, cu scadenţa la 30 Iunie şi la 31 Decembre.

Debitorĭ aŭ fost foarte jenaţĭ la plată. Ne posedînd rezerve, ne găsind pe piaţă valorĭ streine ce se trimit de obiceiŭ în schimbul exportuluĭ nostru saŭ pe baza luĭ, băncile fiind şi ele alimentate an cu an din recolta bună saŭ cu capitaluri streine, s'a simţit de-o dată, la apropierea scadenţeĭ de la 1 Iulie, o jenă imensă. Cu mare greutate şi cu nespuse sacrificiĭ aŭ putut debitorĭ face faţă angajamentelor lor. Unĭ — chiar dintre ceĭ marĭ — aŭ sucombat. Falimentele şi protestele curgeaŭ. Casele cele maĭ solide se clătinaŭ. Bonurile rurale şi urbane, singura cristalizare a rezervelor noastre particulare, aŭ început să fie vîndute în masă pentru a se obţine numerar. Cum aproape nimenĭ nu cumpăra, valoarea lor a scăzut în nişte proporţiĭ necunoscute pînă atuncĭ. In mijlociu această scădere a fost, în foarte scurtă vreme, de aproape 10 la sută. Casa de economiĭ a fost şi ea sleită prin retragerĭ necompensate de nicĭ o nouă depunere. Incasările bugetare aŭ scăzut în mod sensibil, maĭ ales asupra acelor venitură care sunt ca un barometru al situaţieĭ economice ca de pildă căile ferate, taxele de înregistrare, timbrele, vămile, monopolurile şi domeniile.

O criză acută, o criză produsă numaĭ de cauze prezente, fie ele cît de puternice, nu dă nicĭ odată naştere la asemenea fenomene, saŭ cel puţin în o aşa măsură. Dacă am fi avut rezerve în banĭ, fie în industrie, fie în lucrărĭ imediat şi serios productive, n'am fi vĕzut producîndu-se semnele uneĭ catastrofe ci cel mult acele ale uneĭ jene trecătoare. Atît organizaţia noastră economică cît şi absenţa orĭ căruĭ spirit de economie la particularĭ, de chibzuială şi de cumpătare la guverne, aŭ fost un teren prielnic pentru a da naştere şi desvoltare uneĭ crize teribile care maĭ curînd saŭ maĭ tîrziu avea să ne culce la pămînt. Dacă ne vom maĭ putea ridica, vom vedea maĭ încolo.

Ne-am făcut în tot-deauna o fală — şi nu ştiŭ de ce — că sîntem o ţară eminamente agricolă.

Eĭ bine, de obiceiŭ o criză dublă, şi economică şi financiară nu se produce de cît în ţările agricole şi puţin populate, cauzată de faptul că producţia bogăţiilor decurge dintr'un singur izvor.

Cînd într'o ţară există şi agricultură serioasă, şi industrie şi exploatărĭ miniere importante şi comerţ întins extern, pierderile eventuale ale uneia din ramurile bogăţieĭ naţionale sînt compensate de cele-lalte, căcĭ aproape nu e posibil să ne închipuim un dezastru general, o criză internă şi lungă bîntuind simultaneŭ întreaga producţie a ţării. Pe cînd în ţările agricole un

an secetos saŭ prea ploios, ruinează toată bogăţia naţională, fără nicĭ o compensaţie. Lucrul acesta e aşa de simplu, aşa de evident, în cît nu maĭ e nevoe să insistăm asupră-ĭ.

Dar nu e numaĭ atît. După cum sunt moştenitoriĭ pe carĭ o avere prea mare lăsată lor prin munca altora şi la formarea căreia n'aŭ contribuit cu nimic, îĭ face din oamenĭ neoamenĭ, îĭ îndobitoceşte, îĭ leneveşte, îĭ viţiază, pînă ce cheltuirea nebunească îĭ duce la cea maĭ degrădătoare mizerie, la boalele cele maĭ înspăimîntătoare şi la sinucidere, de asemenea sînt clase dominante cărora o ţară prea bogată de la natură, o uşurinţă prea mare de a-şĭ agonisi o viaţă uşoară ba chiar un lux exorbitant, le atrofiază orĭ-ce energie, orĭ-ce facultate sufletească, orĭ-ce simţ de prevedere; eĭ merg ca şi moştenitoriĭ prea fericiţĭ, la ruină sigură în tot-deauna, la peire adesea orĭ. Aşa se presintă cazul cu noĭ, ţară «eminamente agricolă», eminamente bogată de la natură, raiŭ în care lipsa suferinţeĭ şi a sărăcieĭ a dat naştere lipseĭ de virtute şi de energie.

Este cert, este indiscutabil că, după o lungă perioadă de pace, după atîţea anĭ de muncă rodnică din partea populaţieĭ noastre rurale, dotaţĭ cu un pamînt de o extra ordinară fertilitate, posedînd întinse păduriĭ cu cele maĭ preţioase esenţe şi uşor exploatabile, avînd o admirabilă poziţie geografică, ne găsim astă-zĭ maĭ săracĭ ca orĭ cînd, fără rezerve de nicĭ un soiŭ, la discreţia primuluĭ an agricol răŭ, ba încă şi încărcaţĭ cu o imensă datorie publică, de vre-un miliard şi şease sute de milioane dacă adăugăm şi pe acele ale comunelor şi judeţelor. In plus maĭ toate moşiile sunt ipotecate, maĭ toate casele din oraşe datoare la credite, maĭ toţĭ negustoriĭ lucrează pe datorie, toate băncile particulare operează cu capitaluri străine.

E drept că virtuţile civice şi calităţile sociale ale ţărilor agricole aŭ apărut ca foarte slabe pretutindenĭ în veacul nostru de progres şi mare luptă pentru existenţa între popoare. Cîtă vreme ţările, saŭ maĭ bine zis diferitele regiunĭ deosebite între ele prin fertilitate, eraŭ ca înconjurate de un zid chinezesc prin lipsa de comunicaţie, cele cu pămînturĭ bune, cu şesurĭ întinse şi rodnice, eraŭ cele maĭ bogate, cele în carĭ populaţia ducea maĭ puţină lipsă.

Cînd se vorbeşte de belşugul ce domnia în vremurile de demult în ţările romîneştĭ, se exagerează, negreşit, dar nu e maĭ puţin adevărat că viaţa uneĭ populaţiĭ rare pe o întindere mare de pămînt, avînd să consume pe loc tot ce se producea pe loc, era maĭ uşoară ca astă-zĭ din punct de vedere strict animalic. De asemenea era maĭ uşoară în trecut viaţa ţăranuluĭ francez de pe întinderea mănoasă şi perfect temperată a fluviuluĭ Loire, de cît a ţăranuluĭ olandez care avea să lupte cu nisipurile sterile şi cu smîrcurile, saŭ a ţăranuluĭ englez căruia ceaţa deasă, clima aspră şi pămîntul sărăcăcios îĭ făceaŭ viaţa imposibilă fără o muncă din răsputerĭ şi un puternic sentiment de economie.

Dar ţările dotate de la natură cu pămînturĭ grase, lesnicioase la cultivat saŭ priincioase la păscut, în care populaţia nu poate ajunge să consume ceea ce o muncă minimă produce cu îmbelşugare, aŭ fost bine cuvîntate numaĭ în trecutul îndepărtat cînd idealul popoarelor era maĭ mult în lumea cea-l'altă, cînd apriga luptă internaţională pentru traiŭ nu se născuse încă şi cînd progresul nu desvoltase o sumedenie de gusturĭ rafinate şi de trebuinţe nouĭ. Pe atuncĭ indolenţa nu era defect grav—şi nimic n'a desvoltat maĭ mult dulcea dar fatala indolenţă de cît traiul prea uşor pe un pămînt prea rodnic.

Ţările bogate în mod natural, dînd omuluĭ putinţa să se desrobească relativ de sub jugul imperios al trebuinţelor fireştĭ, aŭ dat cele d'întîiŭ naştere societăţilor civilisate, progresuluĭ artelor. Dar aŭ fost şi cele d'întîiŭ care după oare care înaintare, s'aŭ înţelenit pe loc, într'o inerţie invincibilă. Facla progresuluĭ a trecut apoĭ în mîinile acelor popoare pe carĭ împrejurările leaŭ silit să trăiască pe pămînturĭ maĭ aride, într'o climă maĭ aspră, în mijlocul uneĭ naturĭ maĭ puţin planturoase şi prielnice, căcĭ fiind silite la muncă grea şi necontenită pentru a vieţui s'aŭ deprins să învingă dificultăţile, să subordone forţele naturale, să reflecteze maĭ mult, să se ingenieze, să inventeze, să adune reserve în prevederea lipsurilor, care rezervă este cea maĭ puternică pîrghie a progresuluĭ.

Anglia plină de ceaţă, de umezeală rece, înconjurată de mărĭ furtunoase şi prin urmare izolată de restul lumeĭ, cu un pămînt sărac, cu o floră limitată, cu o faună rară în speciĭ, de şi locuită de un popor care era la început leneş, beţiv, neinteligent, barbar, a ajuns ţara cea maĭ

puternică, şi mai bogată din lume tocmai din causa relelor condiţii ale vieţei carî aŭ desvoltat energia poporuluî, i-aŭ format şi oţelit caracterul, l'aŭ împins la muncă aprigă, la reflecţie puternică şi la extraordinare acte de eroism, dar mai ales l'aŭ îndrumat pe calea economiilor şi a prevederei care nu lasă nimic la întîmplare, care în prezent pregăteşte viitorul cel mai îndepărtat. Pe cînd Spania şi Italia, ţărî bogate de la natură, cu o climă minunată, după o scurtă înflorire aŭ început să vegeteze din pricina nedesvoltărei uneî energiî suficiente, materiale şi intelectuale, a popoarelor lor lipsite de îmboldul necesităţiî.

Ţara noastră, în ce priveşte masa populaţiei, se bucură de toate fericirile şi neajunsurile uneî regiunî bogate de la natură. Viaţa a fost relativ uşoară din punct de vedere material pentru poporul romînesc, chiar dacă luăm în consideraţie incursiile vecinilor şi exploatarea claselor domnitoare. *A muri de foame* este ceva care nu poate intra în capul unuî romîn.

Pămîntul de-abia sgîriat, da un rod îmbelşugat, vitele aveaŭ o enormă întindere ca să pască şi să se înmulţească, pădurile eraŭ marî şi bogate, fructele se găsiaŭ cu abundenţă, peştele era la îndemîna fie-căruia, vînat prea mult. Toate astea aŭ produs un popor cu o fire amabilă, o poezie populară frumoasă şi bogată, un caracter uşor şi dulce, o muzică delicioasă deşi copilărească, o minunată dispoziţie la visurî cu ochiî deschişi, o profundă indiferenţă religioasă căcî raiul era pe cîmpiî, pe colnice şi prin păduri, dar şi o groaznică apatie, o totală lipsă de a dori un traî mai bun, un suveran dispreţ pentru muncă, o nepăsare fără de marginî de ziua de mîine. Ţăranul romîn, privit superficial, e cu mult mai isteţ, mai plăcut, mai desgheţat, mai şăgalnic, mai artist de cît cel belgian, francez saŭ englez, care-ţî apare morăcănos, întunecat la minte, neatrăgător din nicî un punct de vedere. Dar ţăranul nostru munceşte numaî pentru cît îî trebue şi cînd îî trebue, *şi cheltueşte tot ce cîştigă.* E drept că a contribuit la aceasta şi nesiguranţa din trecut precum şi prea marea spoliare a proprietarilor, ceea-ce dă mare preţ şi importanţă juisăreî imediate şi cît mai intense, căcî nu se ştia ce rezerva viitorul pe vremea cînd singura casă de economie posibilă era ascunzătoarea din sînul pămîntuluî.

Ţăranul romîn n'a ştiut, şi dacă voiţî n'a putut, să agonisească, nicî nu era nevoit să-şî îmbunătăţească metoda de cultură, creşterea vitelor, etc. Vremile moderne l'aŭ surprins în starea patriarhală a strămoşilor luî din Roma saŭ din altă parte. El a intrat în teribila frămîntare economică a veaculuî al XIX-lea, în înspăimîntătoarea luptă pentru existenţă a popoarelor de astăzî cu moravurî, cu apucăturî, cu caractere antice, foarte demn de interes şi de iubire pentru poeţî, dar răŭ privit de economiştî.

In vremea asta ţăraniî ţărilor occidentale şi nordice se transformaseră complect. Eî încetaseră de-a face poeziî frumoase şi de-a cînta duios din fluer, dar strîngeaŭ banî, deveniaŭ foarte muncitorî, foarte atenţî la toate descoperirile veaculuî, îngrăşaŭ pămîntul, îl cultivaŭ cu instrumente perfecţionate, prăsiaŭ vite de soiŭ, etc., şi cînd statul avea nevoe de banî, cînd industria lansa mormane de acţiunî, chiar cînd se proectaŭ lucrărî imense ca tăierea istmuluî de Suez şi de Panama, isvoraŭ din pungile burtoase ale ţărănimeî valurî de aur. Asta în Franţa, în Belgia, în Olanda. In Anglia ţărănimea a lucrat alt-fel pentru progres, dînd braţe nenumărate şi infatigabile diferitelor întreprinderî şi industriî, ceea-ce în definitiv tot banî înseamnă.

D-l Emil Costinescu, cu ocazia discuţieî în Cameră a răspunsuluî la Mesagiul Tronuluî, a zis că bogăţiile ţărilor se datorează acumulăreî *multiseculare.* Cred că eminentul financiar se înşeală. Europa a intrat săracă saŭ complect ruinată — probă Franţa — în veacul al XIX-lea. Bogăţiile s'aŭ acumulat numaî de vre-o 80 de anî în coace. De altmintrelea ţăranul frances a început să devie proprietar sub restauraţia regalistă de după Napoleon I, şi industria serioasă a început de la aplicarea puteriî aburuluî, adică cu mult mai încoace, de pe la 1840. Destul ca o generaţie să fie muncitoare şi strîngătoare pentru ca faţa lucrurilor să se schimbe în mod însemnat, şi e deajuns două generaţiî dotate cu asemenea calităţî ca o ţară să devie bogată. Noî n'am avut încă nicî una!

* * *

Dar pe lîngă populaţia rurală mai trebue să considerăm şi pe cea orăşenească. Eî bine pot zice că nicî o ţară n'a avut o populaţie orăşenească mai neaptă pentru vremurile în carî

trăim ca Romînia. Țărănimea, așa cum se află, i-a fost și este incomparabil superioară. Toate defectele țărănimeĭ le găsim mărite la orășean în niște proporțiĭ înspăimîntătoare, fără nicĭ una din calitățile eĭ. Nepăsarea, luxul, lipsa de spirit de economie, indolența, neadaptarea cu cerințele progresuluĭ, neaplicarea nicĭ uneia din descoperirile veaculuĭ la agricultură, sunt la proprietarĭ și arendașĭ, defecte incomensurabile unite cu o incapacitate ne maĭ pomenită și cu o lipsă foarte mare de calităț sufletești. Cînd ne gîndim la cheltuelile enorme ce s'aŭ făcut cu educația claseĭ noastre domnitoare în raport cu cele făcute pentru țărănime; cînd ne gîndim la ușurința extremă pe care a avut-o să se adape de la isvoarele intelectuale ale occidentuluĭ, și cînd comparăm acestea cu aplicarea științeĭ și a artelor în Romînia din partea acesteĭ clase domnitoare, la starea eĭ intelectuală și morală, la sufletul eĭ, ne apucă groaza..

De unde provine faptul acesta atît de trist și de descurajător? Negreșit că, produsul uneĭ țărĭ agricole cu imense bogățiĭ naturale, ușoare de exploatat, clasa orășenească, prin însă-și faptul că e produsă de-o asemenea țară, e lovită de păcatul originar, suferă de neajunsurile comune întreguluĭ popor, neajunsurĭ pe carĭ le-am arătat maĭ sus de unde provin.

Dar maĭ e și alt-ceva, alt ceva absolut special nouă. Imensa majoritate a claseĭ stăpînitoare — nu însă și a claseĭ orășenești — *e străină de țară și de neamul acesta.* De cînd Romînia a putut fi exploatată în vederea îmbogățireĭ prin schimbul cu alte țărĭ, aŭ curs pe întinderea eĭ tot felul de emigranțĭ. Turcia, Bulgaria, Serbia, Grecia și-aŭ revărsat aci tot prisosul de arendașĭ, de samsarĭ, de oamenĭ fără altă profesie de cît de a concura la mezat saŭ de a întreprinde fără cunoștințe speciale orĭ-ce exploatare ușoară în care încărcatul la socoteală era mijlocul cel maĭ eficace de reușită.

Veniț fără banĭ în pungă, ignoranț, lacomĭ, fără nicĭ o educație profesionistă saŭ intelectuală, fără caracter, fără scrupule, fără milă și fără iubire, acești noui barbarĭ s'aŭ abătut asupra noastră ca niște valurĭ de lăcuste, pustiind pădurile, sărăcind apele, sleind pămîntul, cotropind vitele, și pînă și averea din casă a țăranuluĭ, istovind puterile populației. Exploatarea a tot ce era bogăție saŭ viață omenească a fost năprasnică; se dusese vestea în toată lumea orientală de comoara nesecată ce se numia țara romînească. Pînă și în munțiĭ Creteĭ s'aŭ făcut poeziĭ populare pe tema averilor din Romînia. Briganziĭ din jurul Candieĭ, a Caneeĭ, a Retinuluĭ și a altor orașe, nu maĭ cîntaŭ de dorul turculuĭ cu șal de mătase și cu punga plină de lire, ci de dorul arendașuluĭ venit din Romînia cu punga doldoră de galbenĭ. Grecia a înghițit sute de milioane de la noĭ. O mulțime din orașele eĭ s'aŭ înfrumusețat cu baniĭ noștri. Spitale, căzărmĭ, bibliotecĭ, școlĭ de toate gradele, etc., în loc să se facă la noĭ cu bănetul strîns din bogăția noastră, se clădeaŭ peste Dunăre. Origina multor case de bancă din Atena, Patras, Volo, Constantinopol, Smirna, Alexandria, Cair, chiar din Sofia și Salonic, trebue căutată în munca țăranuluĭ din Romînia, în sucul pămîntuluĭ nostru și a tot ce poartă el pe dînsul. Albinele orientuluĭ s'aŭ întors în bună parte la stupurile lor cu picioarele pline de polen și cu trupurile încărcate de miere de pe întinderea Romînieĭ.

Dar levantiniĭ, greciĭ, bulgariĭ, albaneziĭ ce aŭ rămas în țară, ne-aŭ fost poate maĭ funeștĭ de cît ceĭ ce s'aŭ dus. Aceștia din urmă aŭ luat ce aŭ putut, dar aŭ încetat de a lua. Ceĭ d'întîĭ, aŭ continuat să se îmbogățească și continuă încă. Dar nu asta li se poate reproșa. In toate părțile clasele stăpînitoare adună averĭ din munca poporuluĭ, însă în alt mod, fructificînd unde exploatează, întreținînd viguroasă găina cu ouăle de aur, nu istovind totul, nu secătuind isvorul.

Acești străinĭ așezați definitiv la noĭ, pe lîngă că uniĭ aŭ continuat să exporteze avuțiile în țările de origină, aŭ continuat — ceea ce e cu mult maĭ grav — risipa și luxul care stă în mod fatal în natura celor ce se stabilesc într'o țară ca un vultur pe-o pradă. Am azistat, de vre-o treĭ-zecĭ de anĭ încoace, la un export extraordinar de bogățiĭ în schimbul cărora primiam nimicurĭ. Levantiniĭ et comp. aŭ năzuit la un lux ruinător, și din nenorocire barbar, pe care și l-aŭ plătit ca din punga... altuia. Nepregătiț pentru vremurile de azĭ, pe de-o parte în ignoranța lor crezînd că izvorul e nesecat, pe de alta urmînd instinctelor lor de nomazĭ carĭ usucă totul unde se află, socotind că mîine se pot transporta în altă parte — ceea ce din nenorocire chiar pentru dînșiĭ nu maĭ e posibil de-aci încolo — aŭ dat sbranca în averea țăriĭ, fără măcar să ne

dateze cu o serioasă mişcare culturală, căcĭ ceĭ ce-aŭ uitat greceşte, bulgăreşte etc., n'aŭ învăţat romîneşte şi de abia vorbesc o franţuzească pocită.

In politică, în finanţe, în economie, aŭ fost tot aşa de incoherenţĭ, de nulĭ, de incapabilĭ, ca şi în artă, ca şi în ştiinţă, ca şi în gospodăria individuală. Regimul politic sub care trăim e un anahronizm. Finanţele sunt organizate ca la 1866. Industria e în faşe, ba încă a devenit o primejdie maĭ mult, o agravare a crizeĭ economice, trăind şi ea din budget ca orĭ-ce pensionar. Datoria publică e enormă. Funcţionarismul se întinde ca o plagă hidoasă. S'a creat un proletariat orăşenesc fără nicĭ o noimă, un fel de monstruozitate fără de nume. In presă, în parlament, în întruniri publice, în saloane, pretutindeni unde se scrie saŭ se vorbeşte, în majoritatea cazurilor vedem numaĭ intrigĭ meschine, numaĭ fraze goale, numaĭ nimicurĭ, insanităţĭ, înşelătoriĭ, panglicăriĭ, gîndiri fără miez, ideĭ fără sens, preocupări copilăreştĭ, par'că am trăi pe vremea teologică a bizantinilor iconoclaştĭ. Fiascul moral şi intelectual e foarte considerabil plus o vădită îndrumare către ruina materială. Soarta poporuluĭ romînesc a încăput pe cele maĭ rele mîinĭ.

Pentru a se vedea şi maĭ lămurit rolul pătureĭ orăşăneştĭ ce se trage din ultima invazie barbară, e destul să amintim că ceĭ maĭ mulţĭ din orăşeniĭ băştinaşĭ diferă în ocupaţiunile lor. Foarte mulţĭ sunt meseriaşĭ, negustorĭ, micĭ slujbaşĭ, etc., pe cînd ceĭ de origină străină se îndeasă maĭ mult în slujbele cele marĭ şi inutile, în cămătărie, în arendăşie, în politică, saŭ nu fac nimic, trăesc din rente orĭ Dumnezeŭ ştie din ce, fără a contribui cu nimic la binele saŭ la progresul ţărĭĭ.

Paralel cu invazia din sud, invazia ovreiască din nord nu ne-a adus cele maĭ bune elemente ale acestuĭ neam, ci maĭ ales, pe acelea carĭ fugeaŭ din Polonia şi din Rusia după cîştigul uşor, după exploatarea munceĭ altora, fără a munci ele înseşĭ să desvolte averea naţională. Meritul principal al ovreilor a fost că nu aŭ exportat banĭ din ţară în măsura în carĭ i-aŭ exportat ceĭ-l'alţĭ străinĭ, asimilaţĭ saŭ nu.

Resultă oare din toate astea că o ţară agricolă, mică şi cu populaţie rară e fatalmente condamnată în lupta pentru existenţa dintre popoare? De loc. Crizele pot să le fie salutare. O lenevie prea mare nu poate fi scuturată de cît de o criză mare şi puternică. Ceea ce a fost pentru englejĭ clima aspră, pămîntul sărăcăcios, izolarea de restul lumeĭ prin valurile oceanuluĭ, va fi pentru noĭ criza. Munca pe care n'am putut-o depune în trecut fiind-că prea le-aveam toate de-a gata şi cu îmbelşugare, munca producătoare de bogăţiĭ şi de caractere, o vom depune ca să scăpăm de ruina ce ne ameninţă. Necesitatea se prezintă pentru noĭ sub o altă formă, dar în fine se prezintă. Trecuţĭ prin focul suferinţeĭ şi prin învăţăturile experienţeĭ, ne vom tansforma, în sfîrşit, într'un popor cu adevărat civilizat, nu cum am fost pînă azĭ poleiţĭ cu o subţire civilizaţie, occidentalĭ în lux şi în viţiĭ, orientalĭ în rest, semibarbarĭ la oraşe, barbarĭ la sate.

* * *

Toate aceste afirmaţiunĭ nu sunt suficiente prin ele înse-şĭ, deşi pentru multe din ele e de-ajuns. spre a le adeveri, ca fie-care din noĭ să se gîndească la faptele ce i-aŭ trecut pe sub ochĭ; dar cînd vine vorba despre chestiunĭ aşa de grave, care interesează de-o potrivă ţara întreagă şi pe tot locuitorul eĭ în particular, e bine ca demonstraţia să se facă şi cu ilustraţiĭ. Şi ilustraţiile acestuĭ ordin de ideĭ sunt cifrele recĭ dar convingătoare, datele statisticeĭ imparţiale. Dacă cititoriĭ găsesc că chestia pusă aci merită atenţia lor, îmĭ voiŭ permite să fiŭ maĭ lung în expunerea mea, să reiaŭ una cîte una, toate afirmaţiile esenţiale expuse maĭ sus, şi să le ilustrez cu fapte şi cu cifre. Pot să-ĭ asigur că desvăluirea rănilor sociale e tot aşa de interesantă, de captivantă şi de sfîşietoare ca şi desvăluirea rănilor sufleteştĭ, cu care se ocupă literatura. Deosebirea e numaĭ pentru scriitor, care în casul d'întîiŭ, n'are nevoe de alte calităţĭ de cît de atenţiune şi de un grăunte de bun simţ.

Jalnica tragedie a agriculturеĭ noastre, a risipeĭ averilor particulare, a destrăbălăreĭ în finanţele publice, a exportuluĭ, a importuluĭ, a industrieĭ răŭ înjghebate şi prost conduse, e tot ce poate fi maĭ palpitant.

Din expunerea acesteĭ jalnice tragediĭ, cu toate amănuntele eĭ, vor reeşi causele mizerieĭ noastre actuale şi primejdiile ce ne ameninţă pe viitor dacă nu le stîrpim din vreme. Pentru fie-care din capitolele de maĭ sus îmĭ voiŭ permite să viu cu cîte-un articol special.

In numărul de faţă, fiind-că în Cameră, în Senat şi în presă s'a discutat foarte mult gestiunea financiară a statuluĭ şi s'a găsit că ea a contribuit cu mult la proasta situaţie economică în care ne aflăm, voiŭ spune cîte-va cuvinte în treacăt asupra eĭ, rezervîndu-mĭ să reviŭ maĭ pe larg cînd i-o sosi rîndul.

Ceea-ce frapează cînd priveştĭ în mod general finanţele statuluĭ romîn de pe la 1870 încoace, e faptul că maĭ toate budgetele ordinare sunt însoţite de cîte un budget suplimentar, extra-ordinar, foarte considerabil. Fie din nepricepere, fie din rea voinţă, fie din amîndouă,—căcĭ nepricepere e mama releĭ voinţĭ—crezînd că ast-fel se ascunde ochilor, aceste budgete eraŭ foarte falş, foarte neregulat prezentate Camereĭ. Cînd se zicea că veniturile sunt de atît şi cheltuelile de atît, nu se spunea adevărat de cît pentru venitурĭ. Să luăm ca pildă ultimul budget. El se cumpăneşte la cheltuelĭ şi venitурĭ cu 208 milioane în cifră rotundă. In ce priveşte veniturile aşa este, pe cînd cheltuelile eraŭ în realitate cu vre-o 70 de milioane maĭ mult, probă că guvernul d-luĭ Sturdza a lăsat o mare sumă de bonurĭ de tezaur, carĭ nu din veniturile ordinare se realizaŭ, ci din imprumuturĭ, din venitурĭ extra-ordinare. Aşa s-a făcut aproape în tot-deauna. Maĭ toate guvernele aŭ alcătuit budgete de cheltuelĭ extra-ordinare, colosal de marĭ. Camera într'atît era consultată întru cît vota creditele Dar cum le va realiza guvernul, cum le va întrebuiuţa, cum le va cheltui, habar n'avea. La anul se trezea ţara cu un budget de venitурĭ umflat cu dobînzile capitaluluĭ cheltuit prin budgetul extra-ordinar din urmă, plus cele-l'alte spoрurĭ ce soseaŭ regulat an cu an.

Guvernele sleiaŭ tot maĭ mult averea publică, angajaŭ cît maĭ mult generaţiile viitoare, fără a da socoteală nimănuĭ de alt-ceva de cît de *faptul împlinit*. Şi sub liberalĭ şi sub conservatorĭ, camerele aŭ votat credite de *zecĭ de milioane într'un ceas*, fără cea maĭ mică discuţie, şi guvernele le realizaŭ apoĭ cum puteaŭ, lucrînd cu banĭ cum găseaŭ de cuviinţă, şi în cele din urmă storcînd contribuabiluluĭ nouĭ impozite. In modul acesta s'aŭ cheltuit cîte-va sute de milioane. Acestuĭ nenorocit mod de-a proceda datorăm faptul de a avea acum, în mijlocul unuĭ an de criză economică în ţară şi de criză financiară în străinătate, angajate lucrărĭ publice peste putinţele noastre,—unele din ele lucrărĭ de lux,—şi o datorie flotantă relativ cea maĭ mare din cîte s'aŭ pomenit vre-o dată pe lume.

Micĭ cum eram şi sîntem, cu un singur izvor de bogăţiĭ, cu o clasă producătoare neînarmată de toate progresele ştiinţeĭ şi cu o clasă stăpînitoare încă necoaptă pentru cerinţele timpuluĭ, trebuea să procedăm cu totul în alt mod. Maĭ întîiŭ era absolut indicat să nu desvoltăm prea mult funcţionarizmul şi instituţiile de lux, şi din produsul impozitelor să realizăm o bună parte din lucrările pe carĭ le-am realizat pe calea împrumuturilor în străinătate. La împrumuturĭ nu trebuea să recurgem de cât pe o scară mică şi cît maĭ mult în ţară, pe de o parte ca să nu mărim exportul avereĭ noastre prin o prea mare anuitate a datorieĭ publice în afară, pe de alta ca să fi deprins lumea cu economiile dîndu-ĭ prilejul să şi le plaseze în rentă de stat, şi maĭ pre sus de toate ca să ne înfrînăm teribila pornire la risipă, ce ne stă în fire.

Iar dacă era absolută nevoe să construim atîtea căĭ ferate şi alte lucrărĭ publice — ceea-ce nu cred — se putea proceda în alt fel de cum s'a procedat. După fie-care buget normal, fără niciunul suplimentar pe de-lăturĭ, să se fi destinat toate economiile şi toate excedentele la plata dobînzilor capitalurilor streine socotite ca necesare de împrumutat. Cu alte cuvinte să se fi recurs la împrumut numaĭ după ce am fi avut prima dobîndă dinainte încasată. Cu modul acesta ne-am fi întins numaĭ cît ne ajungea plapoma şi am fi obţinut de acum 15 anĭ banĭ cu 4 la sută aproape pe *al pari*, şi nu se ştie dacă astă zĭ tipul renteĭ noastre n'ar fi fost de 3 la sută.

Obiecţia că niciun stat n'a procedat ast-fel este fără valoare, căcĭ nu trebuia să imităm orbeşte ţările cele vechĭ, avute şi cu felurite isvoare de bogăţiĭ, şi dacă niciun ţările sărace saŭ strict agricole n'aŭ procedat în felul arătat, se vede ce-aŭ păţit şi unde aŭ ajuns. A guverna este şi a prevedea viitorul şi a înţelege condiţiile speciale în care se prezintă o ţară în prezent. De aceea guvernele carĭ copiază orbeşte pe altele, orbeşte merg, tîrînd după ele ţara în prăpastie. Ale noastre numaĭ aŭ imitat neinteligent fără să caute vre-odată a-şĭ da seama de condiţiile speciale în carĭ ne aflăm şi întru cît ele comportaŭ o gestiune financiară deosebită de aceea din occidentul Europeĭ.

Astă-zĭ ni se anunță că neputința de a mai realisa împrumuturĭ de stat, prin urmare oprirea subită în loc a desvoltărĭĭ sistemuluĭ de progres inaugurat acum 20 de anĭ, va fi remediată prin înlesnirea intrărĭĭ capitalurilor străine în țară pe calea întreprinderilor particulare. Ideea e bună numaĭ dacă aplicarea eĭ va fi bună. Acum 20 de anĭ, cînd nu eram prea datorĭ, cînd bogățiile naturale nu eraŭ sleite, cînd puteam dicta noĭ condițiile capitalurilor străine fiind-că nu le-am fi rugat să vie ci ele ne-ar fi rugat să le lăsăm să pătrundă în țară, se puteaŭ lua ușor măsurĭ eficace carĭ să ne garanteze suficient în contra uneĭ prea marĭ exploatărĭ și a uneĭ primejdiĭ politice.

Astă-zĭ însă, cînd vom implora vițelul de aur, în loc să ne roage el, nu se știe ce se va întîmpla, mai ales cu puțina seriozitate a majorității oamenilor noștriĭ politicĭ. Mi-e teamă ca vițelul să nu devie șobolan printr'o fatală metaformoză și să încerce nu numaĭ a ne cotropi avutul material dar a ne cotropi și independența politică. Dacă greșim acum, greșim pentru ultima oară, căcĭ nu ne va mai fi dat s'o facem, fiind-că nu vom mai fi stăpînĭ pe actele și destinele noastre.

I. Teodorescu.

ISTORIE

Moralitatea și armonia Istorieĭ.

Cine ar pătrunde în sgomotosul atelier în care sculptorul își cioplește statuia și s'ar opri numaĭ asupra urîtelor și neesteticelor aparențe, ar vedea un om obosit, în haine de lucru, acoperit de praful alb al marmureĭ, un model care n'are nimic poetic, în rutina pozeĭ și în banalitatea căutătureĭ, ar vedea blocul atacat de daltă, din care, după pierderea luciuluĭ pietreĭ frumos tăiate, abia se întrevĕd contururĭ de corp omenesc. Și totuși în acest praf, în acest sgomot, în acéstă oboseală și în această nemulțămire, cugetarea artistuluĭ creator se incarnează și devine veșnică în haina materieĭ spiritualizate.

Tot ast-fel, un observator superficial n'ar vedea în desfășurarea evenimentelor, carĭ, reunite prin legăturile lor maĭ aparente saŭ maĭ ascunse, formează acea istorie universală a căreĭ unitate și coherență e cu atît maĭ mare, cu cît ochiul cercetătoruluĭ pătrunde maĭ adînc și divinația istoriculuĭ artist e maĭ mare, n'ar vedea, zic, de cît conflictul veșnic repetat și monoton al aceloraș forțe, o lungă agitație sterilă, în vălmășagul căreia se pierde pe rînd viața generațiilor ce se succedă. Dezordinea, lipsa de gradație, absența uneĭ ținte înlătură ideia uneĭ frumuseți artistice superioare a istorieĭ și nimenĭ n'ar putea descoperi un element moral, o satisfacere a conștiinței în tragi-comedia, vulgară saŭ crudă, a hazarduluĭ.

Uniĭ neglijează decĭ un studiŭ pe care-l judecă, ast-fel, alțiĭ găsesc în citirea istorieĭ universale argumente pentru misantropia lor de temperament saŭ pesimismul lor filosofic, doveḍĭ despre lipsa de rost a lumiĭ, despre nedreptatea vieței, despre superioritatea forțeĭ brutale, a șiretliculuĭ, a cruzimiĭ asupra idealității, rectitudineĭ loiale și bunătățiĭ.

Am citit de atîtea orĭ aceste lucrurĭ, în cît am ajuns a le spune cîndva eŭ însumĭ, cu acea convingere pe care tinerĭĭ, la începutul vieței lor intelectuale, o risipesc, adoptând ideile străine pe carĭ le întîlnesc maĭ deseorĭ, sub ochiĭ lor setoși de citire.

Acum, cînd evenimentele acestea pe carĭ le străbăteam cu ochiul distras al diletantuluĭ, cu ochiul grăbit al tînăruluĭ, îmĭ sunt familiare, cînd prin studiŭ, trăiesc în mijlocul lor și devin oarecum un contemporan ideal, — fără interese, fără pasiunĭ, fără părtinire — al epocelor dispărute, miragiul înegritor de altă dată dispare. Confusia izvoarelor se limpezește în spiritul meŭ, din sgomotul faptelor se desface armonia și în căderea dreptuluĭ, în triumful omuluĭ de fier, în hecatombele învinșilor, carĭ credeaŭ că mor pentru dreptate, deosebesc biruința uneĭ moralități superioare moralității.

Să începem cu exemplele din carĭ va reieși teoria.

In vechia lume clasică aŭ fost două cetățĭ ale căror nume o resumă în ceia ce a avut ea maĭ înalt, maĭ vrednic de cunoștință și de admirație: cetatea de artă și cetatea de forță organizată, cuceritoare și împăciuitoare: Roma și Atena. Chiar existența acestor două cetățĭ e o revelație de armonie și de moralitate, un exemplu

o şcólă pentru cine vrea să înveţe din amintirea lor, o mustrare pentru cine nu-şï simte această dorinţă. De la început până la sfîrşit viaţa acestor două cetăţï e o operă de artă, o dramă morală. O îmbrăţişăm cu ochiul, o urmărim cu mintea fără ca o piedecă, o asperitate, o notă dezarmonică să ne tulbure. Gustul nostru şi conştiinţa noastră sunt de o potrivă împăcate cînd vedem pe rînd ridicarea meritată, îndreptăţita dominaţie şi căderea justă a acestor două stăpîne ale umanităţeï antice.

Şi totuşï, în amănunte, cîtă nedreptate, cîtă incoherenţă, cîtă suferinţă, şi cîţï în desfăşurea istorieï ateniene saŭ a istorieï romane nu vor fi văzut de cît această nedreptate, această incoherenţă şi suferinţa aceasta! Splendoarea Ateneï o întreţinea, în întunericul vieţeï sărace, lipsite de lumină şi fără scop saŭ speranţă, acea cariatidă strivită a cetăţiï clasice care fu sclavul. Pentru ca Perikles să vorbească în Agora, pentru ca Phidias să creeze zeiï după modelele divine pe carï le ascundea adîncul sfînt al minţiï sale de artist, pentru ca Miltiade să învingă şi Eschile să cînte biruinţa, trebuia ca din generaţie în generaţie o întreagă clasă de fiinţï omeneştï să aibă viaţa lor pentru alţiï, să-şï ardă prinosul zilnic al munciï lor nerăsplătite pentru a lumina sărbătoarea.

Şi Roma... Latiniï, Etruscïï, Samniţiï, Greciï italioţï, carï muriră pentru a face loc Cuceritoareï; aceï pe carï soarta-ï scoase maï tîrziŭ înaintea legiunilor: Epiroţiï luï Pyrrhus, Macedonenïï luï Filip şi Perseŭ, Greciï decadenţï; jertfele cele din urmă ale gloriеï romane: Aziaticiï epigonilor luï Alexandru-cel-Mare, oameniï de la hotarele civilizaţieï antice, Germaniï rătăcitorï după un traiŭ omenesc, — aŭ văzut eï în desfăşurarea istorieï alt ceva de cît o ἀνάγκη, un *fatum*, nedrept şi brutal, supuind dreptatea celuï slab înaintea fieruluï biruitor al celuï maï tare? Aŭ plîns şi aŭ blăstămat mult înnainte de a abdica de la viaţa lor etnică proprie, străbunïï mîndrilor «cetăţenï romanï» de provenienţă greacă, aziatică, egipteană, carï se bucuraŭ de binefacerile largeï şi sigureï păcï imperiale romane!

Şi veacurile aŭ trecut şi s'a văzut că nu era o nedreptate, că nu era o dezarmonie, nu era o oprire în loc a omenirïï stăpînite de forţe oarbe. A trecut atîta nomol de vreme şi atîtea suflete alese şi aŭ găsit mulţămirea, mîngîierea, îndemnul în marmura modelată, în discursul rostit, în poema lăurită de aspriï stăpînï de sclavï aï cetăţiï greceştï! Atîta fericire omenească, la ceï maï vrednicï de dînsa dintre oamenï, a decurs din activitatea artistică a acestor aristocraţï neomenoşï, a acestuï *demos* de aleşï, care mînca pînea semănată şi culeasă de alţiï, servitoriï involuntarï aï ideeï! Şi astăzï cînd cunoaştem bine acele împrejurărï sociale şi acea strălucire intelectuală, punînd în cumpănă una şi alta, cel maï simţitor pentru durerea omenească dintre noï nu va putea spune că acea glorie a minţiï a fost cumpărată cu prea multă suferinţă.

Şi tot aşa cu Roma. In lumea veche sfăşiată de lupte continue şi sîngeroase între cetăţï, carï reprezintaŭ în chipul cel maï absolut deosebirea şi antagonismul, cucerirea cetăţenilor de la Tibru aduse liniştea, împăcarea, prosperitatea. Armele după ciocnirea tumultoasă a cuceririï universale se odihniră saŭ răsunară numaï la graniţile bătute de valul neliniştiï şi a barbarieï; divergenţele etnice, vechile urï de oraşe şi de neamurï se uitară şi antagoniştiï fără cruţare, umbriţï de aripile largï ale vulturuluï imperial, se simţiră fraţï, solidarï pentru apărarea păciï, a munciï omeneştï, a luminеï greco-italice, care deveni lumina tuturora. Olimpurile vrăjmaşe se contopiră şi religiunea fie-căruia îşï găsi locul în religiunea tolerantă a tuturora. Se poate asămăna Grecia luï Demostene, Asia dominaţiilor semo-hamite, ca sumă totală de fericire umană, ca armonie generală, cu Grecia, cu Azia împăraţilor din Roma şi Bizanţ? Durerea şi ruşinea părinţilor învinşï fu însutit răscumpărată prin traiul paşnic, luminat şi frăţesc al descendenţilor generaţieï cucerite.

Şi, ca în vechia epopee ebraică a Bibliеï, puternicul, ajunse trufaş, păcătui şi căzu. Păcătui nu înpotriva poruncilor arbitrare ale unuï Dumnezeŭ naţional saŭ ale altuia; păcatul fu maï mare şi maï plin de urmărï: fu păcatul premergător al peiriï, pe care un popor îl săvîrşeşte în potriva necesităţiï, naturiï lucrurilor. Fu un păcat în potriva Realităţiï, care e Adevărul, Frumosul Binele, care ţine pe palma eï divină de zeiţă maï mare între toate cele-alte, statueta remuneratoare a Victorieï. Baalul, căruia slujiră Romaniï de decadenţă, fu Baalul nerealităţiï, minciuniï. Puterea lor, moralitatea lor, cultura lor, deveniră pe încetul nume, etichete: despărţindu-se de munca

cinstită, consecventă, coherentă, ei se despărțiră de victorie. Roma muri astfel de singura moarte de care poate muri un popor—căci străinul n'a omorît nici o dată o nație, care moare tot-d'a-una numai de moartea sinucisului.

Și iarăși plîngerile fură puternice, numeroase, duioase la Roma cînd puterea se retrase cu încetul de sub zidurile cetății osîndite. Era drept ca închinătorii nouluĭ Dumnezeŭ al lumiĭ romane, Dumnezeului ebraic, purificat, umanizat de filosofia elenică, era drept ca acești dintîĭ și mai vrednici dintre credincioși să cadă înaintea barbarului păgîn, eretic saŭ adept formal al uneĭ religiĭ pe care n'o putea înțelege în puritatea și idealitatea ei? Era drept ca lumina anticității clasice să se peardă în întunerecul popoarelor grosolane ale pădurilor nordice? Era drept ca cel luminat, ca ocrotitul de Dumnezeŭ să devie supusul sălbateculuĭ și neofitului?

Era. In sălbătăcia unuia, era adevărul, sinceritatea forței, credinței către stăpînul de pe pămînt și către cel din cer; la cel-lalt era pielea de leŭ a luĭ Hercule pe umeriĭ luĭ Trimalchion. Și cel d'intîiŭ învinge—cum realul învinge totdeauna minciuna—pe cel de-al doilea.

Și umanitatea folosi din schimbare. Popoare nouă se formară, copiĭ voinicĭ carĭ, semănînd în vigoare cu puternicul părinte, Germanul, legară, cînd vrîsta priceperiĭ veni pentru dînșiĭ, tradiția culturală a anticității, primiră moștenirea de lumină și de știință a Romeĭ. In sufletul lor tînăr, religia de stat a societățiĭ antice, deveni o religie intimă, o religie de entusiazm și de jertfă, și coardele acestuĭ suflet al popoarelor nouă fură mai mult și cu un răsunet mai puternic.

Și ceea ce se petrece în lupta dintre popoare se petrece în lupta dintre clase. Supremația aristocratică se menținu nediscutată atîta timp cît această clasă aduse servicii reale, cît conduse saŭ servi statul. Pe încetul șefiĭ de state mai marĭ saŭ mai micĭ, comandanțiĭ de trupe, diplomații deveniră curteni, numai curteni. Viața lor se petrecu în saloane, budoare și anticamere; pretutindeni, în locul pensionarilor regeluĭ, alțiĭ luară asupra lor sarcinile sociale, carĭ trebue îndeplinite, — fără a avea și folosul, și răsplata acesteĭ activități reale.

Atuncĭ veni un moment cînd într'o ast-fel de societate, declamația goală a pamfletaruluĭ, satira ziaristuluĭ, sofismele organizatoruluĭ de cabinet al societăților prinseră. In flacările uneĭ revoluțiĭ lumea vechea arse, și clasa celor ce munciaŭ moșteni clasa trîndavilor.

Aŭ fost atuncĭ atît de sfîșietoare nenorociriĭ omenești, s'aŭ petrecut atît de zguduitoare tragediĭ ... Căzură pe eșafod capete de preoți, de bătrînĭ soldați, de tinerĭ visătorĭ, de femeĭ carĭ eraŭ numai grație, spirit și inteligență. A fost imoral acest spectacol de lacrimĭ? Era atîta nedreptate acumulată în urma acestor nevinovați și din sîngele lor curat a răsărit pentru omenire o atît de mănoasă recoltă de fericire și de justiție!

Și străbaterea altor epocĭ ale istorieĭ aduce cu dînsa aceleași învățăturĭ, suggerează aceleași aplicațiunĭ, produce aceeași comprehensiune. Norocul e un termen poetic; nicĭ un popor nu l'a avut vre-o-dată fără să-l merite. Spiritele superficiale numesc astfel o răsplată pe care n'o pot înțelege pe deplin, a căreĭ justificare scapă privirilor lor distrase, precum în nenorocire ele nu deosebesc pedeapsa inevitabilă, care atinge popoarele ce nu-și asigură viitorul prin muncă.

Viața unuĭ popor, succesul luĭ în lunga luptă tăcută a națiunilor, nu le determină nicĭ întinderea pămîntuluĭ, nicĭ numărul populației, nicĭ bogăția; acestea se cîștigă, dar ele nu staŭ la origînea puteriĭ. Isvorul acesteĭ puterĭ e viața morală a uneĭ aglomerațiĭ umane, seriositatea cu care privește traiul, măsura cu care-și alege țintele și vigoarea cu care le urmărește, respectul adînc, cultul pentru realitatea lucrurilor.

Ideile acestea pot părea banale, fiind-că sunt simple, dar simplicitatea nu e banală de cît fără personalitate, fără convingere, fără onestitatea cugetăriĭ. Să le aplicăm și trecutuluĭ poporuluĭ nostru.

Eram la începuturile vieții noastre naționale un popor cinstit de țăranĭ harnicĭ; țăranĭ eraŭ boieriĭ noștri și fruntea statuluĭ era țăranul, smerit față de Dumnezeŭ, care stătea pe scaunul domnesc al țăriĭ. Am avut atuncĭ «norocul» cinstiților și harnicilor: am biruit, am fost respectați și într'adevĕr stătătorĭ de sine.

Apoĭ exemplul boierimeĭ ungurești, celeĭ polonă, exemplul Turcilor desfăcură lanțul de unire al vieței cinstite de muncă, lanț care lega pe toți locui-

toriĭ ţĕreĭ. Dezertă Domnul, boieriĭ marĭ, restul boierimeĭ. Pămîntul ţăriĭ era aproape acelaşĭ, aceiaşĭ populaţie, dar puternicul resort al vieţiĭ mîndre de odinioară dispăruse. Suzeranitatea străină se făcea zilnic maĭ grea şi maĭ umilitoare, cu cît meritam maĭ mult această povoară şi această umilinţă. Nu maĭ era un Dumnezeŭ pentru noĭ, căcĭ uitasem limba în care, rugîndu-se, un popor dobîndeşte izbînda.

Dar, strivită de greutăţile statuluĭ boerilor, exista încă, în ţările umilite de dincoace şi de dincolo de Milcov, o ţărănime muncitoare şi ogoarele, de şi lucrate pentru alţiĭ, nu eraŭ părăsite. Boierimea se deznaţionalizase, se *levantinizase* în cea maĭ mare parte; prezenţa celor cîte-va milioane de sătenĭ simpli şi muncitorĭ ne semnală atenţieĭ celor carĭ ne întinseră mîna de ajutor. Cîţĭ dintre boierĭ rămăseseră oamenĭ de ţară, vorbiră pentru aceştĭ elocvenţĭ tăcuţĭ. Şi dobîndirăm tot ce am dobîndit în acest secol.

Şi e lesne de răspuns dacă mersul nostru va continua pînă la atingerea supremelor noastre idealurĭ, dacă acest mers se va opri, saŭ dacă «norocul» ne va părăsi cu totul. Atîrnă de valoarea noastră. Pămîntul nu-l putem întinde uşor, nu ne putem prefăce într'un popor de treĭ-zecĭ de milioane, dar putem creşte valoarea fie-căruia dintre noĭ, şi e acelaşĭ lucru. Sînt în Europa state maĭ micĭ de cît al nostru, popoare maĭ puţin numeroase. Gîndiţi vă la Olanda, la Danemarca, la Suedia, la Norvegia, şi nimenĭ nu s'a gîndit vre-o-dată serios că ar putea atenta cineva la independenţa, la dreptul de viaţă proprie a acelor popoare. Puterea lor stă în vigoarea conştiinţeĭ, în seriositatea vieţeĭ, în probitatea munciĭ fie-căruia.

De ne-am numĕra vre-o-dată printre acele popoare, noĭ, care sîntem şi din acest punct de vedere, maĭ ales din acest punct de vedere atît de departe de dînsele! In noĭ am avea atuncĭ garanţia viitoruluĭ nostru, pe care, dacă e nedemn, e şi zadarnic a-l milogi de la alţiĭ saŭ a-l aştepta de la noroc. Căcĭ istoria e răbdătoare dar dreaptă.

N. Iorga.

LITERATURA

Şcoala latinistă în limba şi literatura romînă.

Originea, tendinţele şi influenţa eĭ (1).

Domnilor,

Reîncepîndu-mĭ cursul de *Istoria literatureĭ romîne*, voiŭ căuta şi în anul acesta ca şi în aniĭ precedenţĭ să consacru prima mea lecţiune uneĭ chestiunĭ maĭ generale care să servească de introducere la materia pe care mi-am propus s'o tratez.

In anul trecut am studiat literatura noastră pînă în 1780, cînd apare gramatica romînă a luĭ Micu şi Şincaĭ. Ne-am oprit la această dată, pentru că din acest moment literatura romînă intră în o nouă fasă. O epocă de regenerare începe pentru întreaga noastră vieaţă intelectuală cînd învăţaţiĭ transilvăneni vin să propage prin scrierile lor principiile pe care se întemeează renaşterea noastră de la începutul acestuĭ secol. Ideile pentru care a luptat şcoala transilvăneană aŭ schimbat cu desăvîrşire modul nostru de a gîndi şi lor le datorim multe din binefacerile de care ne bucurăm şi cu carĭ ne răsfăţăm astăzĭ. Pentru un istoric care urmăreşte progresele pe care le-am făcut de o sută de aniĭ încoace, epoca în care aŭ trăit scriitoriĭ de peste munţĭ apare ca una dintre cele maĭ fecunde din mişcarea noastră culturală. Şi ceea ce dă un caracter deosebit acesteĭ epocĭ, este faptul că toţĭ carĭ aŭ lucrat în acest timp aŭ urmărit o singură ţintă, aŭ avut în vedere triumful aceleiaşĭ ideĭ şi aŭ dat un exemplu rar de solidaritate intelectuală. In istoria noastră, unde munca solidară n'a fost tot-deauna înţeleasă şi apreciată precum trebuia, şcoala latinistă ocupă una din paginile cele maĭ frumoase, şi orĭ-ce scriitor care n'a uitat saŭ nu despreţueşte trecutul trebue să se oprească puţin dinaintea eĭ şi să vadă ce poate învĕţa din activitatea acelora carĭ l-aŭ precedat.

Şcoala latinistă ne dă un exemplu, nu isolat însă, de modul cum Romînĭĭ aŭ ştiut să întoarcă spre folosul lor tendinţele de desnaţionalisare ale streinilor. In secolul al XVI-lea luteranĭĭ se încercaseră să atragă în partea lor pe Romînĭ şi începuseră să traducă în romîneşte maĭ multe texte religioase, pentru ca să răspîndească în

(1) Lecţiune de deschidere ţinută la Facultatea de litere din Bucurescĭ în ziua de 10 Noemvre 1899.

poporul nostru doctrinele reformate, dar toate sforţările lor aŭ avut cu totul alt efect, pentru că Romînii aŭ profitat de avantajele care li s'aŭ oferit şi s'aŭ pus să tipărească cărţi în limba lor, pentru ca să deştepte astfel gustul pentru o literatură naţională. In secolul al XVII-lea, acelaşi fenomen s'a repetat sub altă formă, şi urmările propagandei streine aŭ fost tot atît de binefăcătoare pentru desvoltarea culturei noastre. Cînd Transilvania a intrat în 1688 în stăpînirea Austriei, catolicii s'aŭ gîndit imediat să cîştige noi închinători printre Romînĭ şi să-şi asigure preponderanţa în afacerile noueĭ ţărĭ anexate. Propaganda catolică a început atunci să se întindă printre Romînĭ şi iesuiţii s'aŭ pus fără întîrziere pe muncă pentru ca să arate preoţilor cît de folositoare ar fi pentru naţiunea romînă trecerea la catolicism. In unele părţi propaganda n'a întîmpinat piedici chiar de la început, pentru că deja în 1692 vedem mai mulţi preoţi romînĭ primind unirea cu catolicii. Iesuiţii aŭ continuat atunci cu mai multă energie să cîştige noi elemente pentru causa lor, şi tendinţele lor n'aŭ întîrziat să se realiseze. In 1697 partisanii unirei sînt atît de numeroşi, în cît mitropolitul Teofil se hotărăşte să convoace la Alba-Iulia un sinod al preoţilor romînĭ în care să se fixeze mai de aproape condiţiunile în care să se facă unirea. Preoţii cari aŭ luat parte la acest sinod aŭ hotărît să primească unirea şi să recunoască, între altele, autoritatea papei, în schimbul unor privilegii acordate lor de catolici. In 1698, urmaşul lui Teofil, Atanase Anghel, convoacă un nou sinod la Alba-Iulia în care se aprobă punctele admise în hotărîrile adunărei din anul trecut. Dar toate aceste decisiuni nu sunt definitiv aprobate de cît în 1700 cînd se iscăleşte actul de unire. Numai în acest an unirea devine astfel un fapt îndeplinit.

Originea şcoalei latiniste trebue căutată în acest eveniment. Pentru ca să atragă pe Romînĭ în partea lor, catolicii le promisese încă de la început că li se va da dreptul să urmeze în şcolile iesuiţilor saŭ că se vor înfiinţa pentru eĭ şcoli romîno-catolice. Promisiunile acestea nu aŭ rămas zadarnice, pentru că atît împăratul Leopold cît şi cardinalul Colonitsch şi-aŭ dat toate silinţele pentru ca să facă pe Romînĭ să profite de foloasele unei instrucţiuni mai înalte. Şcolile catolice aŭ fost atunci deschise Romînilor uniţi, şi în unele părţi, precum în Braşov, Făgăraş şi Haţeg, s'aŭ întemeiat şcoli romîno-catolice. Cîţiva tineri au fost chiar trimeşi la Viena şi la Roma pentru completarea studiilor. Dar toate aceste avantaje date Romînilor n'ar fi contribuit poate atîta la ridicarea nivelului nostru cultural dacă nu s'ar fi găsit un Romîn care să priceapă importanţa acestui moment şi să se gîndească la crearea unei instituţiuni care să devină centrul intelectual al Romînilor de peste munţi. Acela în mintea căruia a răsărit această ideie a fost episcopul Inocenţiu Micu. El primeşte în 1738 de la Carol VI autorisarea să fondeze în Blaj o mănăstire şi un seminar. In acelaş an, îl vedem convocînd un sinod al preoţilor romînĭ cărora le arată importanţa acesteĭ intreprinderĭ şi-ĭ roagă să sprijinească prin contribuţiuni zidirea mănăstireĭ. Mulţumită fondului acordat de Carol VI şi subscrierilor făcute de preoţi, se putu începe îndată clădirea mănăstireĭ şi a seminarului. Peste cîţi va ani totul era gata şi nu mai rămînea de cît să se deschidă şcoala alipită pe lîngă mănăstire, dar aceasta nu se putu face pînă în 1754. Astfel s'a înfiinţat, datorită lui Micu, şcoala din Blaj care a jucat un rol aşa de frumos în renaşterea noastră culturală. Dar tot lui Micu trebue să fim recunoscători pentru o altă creaţiune. Din fondul seminarului din Blaj el a cerut să se trimită în fie-care an treĭ teologĭ romînĭ la Roma pentru ca să-şi continue studiile la iesuiţi. Cererea a fost aprobată de papă care a rămas încîntat de ea, şi în 1743 fu trimis cel dintîiŭ romîn în colegiul de *propaganda fide* din Roma. In 1774 o nouă şcoală se deschide pentru romînĭ cînd Maria Teresa înfiinţează la Viena colegiul *S-ta Barbara* pentru cîte-va burse de teologie. Romînii puteaŭ acum să se bucure de roadele unei instrucţiuni mai îngrijite şi să răspîndească mai departe lumina pe care catolicii o aprinsese cu alte intenţii.

Din chipul cum romînii puteaŭ acum să-şi cultive spiritul era fatal ca să se deştepte în mintea lor ideile de care a fost călăuzită mai tîrziŭ şcoala latinistă. In şcolile în care urmaŭ, romînii învăţaŭ tot aşa de bine limba latină ca şi pe cea maternă, pentru că în aceasta vedeaŭ catolicii un mijloc de a propaga mai uşor credinţa lor printre noii convertiţi. In jurămîntul depus de Atanase Anghel în 1701, mitropolitul romîn promitea că nu va aproba numirea nicĭ unuĭ

profesor care să nu cunoască bine atît limba romînă cît și pe cea latină. Ast-fel credeaŭ iesuiții că vor putea aduce mai curînd la îndeplinire planul lor de a înstreina pe «uniți» de restul populațiuneĭ romîne. Dar tinerii romînĭ învățînd în aceste școlĭ limba latină nu puteaŭ de cît să se convingă mai bine de originea română a limbeĭ noastre și să înceapă a propaga această credință printre compatrioții lor și printre streiniĭ carĭ voiaŭ să ascundă adevărul. Și cînd uniĭ din eĭ părăsiaŭ țara pentru ca să-și urmeze studiile la Roma, ideia despre originea noastră latină se întăria și mai mult cînd vedeaŭ asemănările dintre poporul nostru și cel italian. In fie-care din eĭ creștea atuncĭ dorința de a proba ceea-ce simțea și de a-și consacra toată viața triumfuluĭ ideilor de care era însuflețit.

Ast-fel și-aŭ luat naștere și s'aŭ înrădăcinat în mintea învățaților transilvăneni principiile pe care se întemeiază școala latinistă. Activitatea fie căruĭ scriitor trebuia să se concentreze în jurul aceluiași punct și să fie călăuzită de o singură tendință, aceea de a proba cu orĭ-ce preț originea noastră romană. Studiul istorieĭ și al filologieĭ devenia ast-fel ocupațiunea de predilecțiune a tuturor învățaților din această epocă, pentru că numaĭ în el se putea găsi o confirmare a acestor ideĭ.

Credința că romînii sunt urmașiĭ coloniștilor romanĭ aduși la Dunăre a existat tot deauna la istoriciĭ noștri. Cronicariĭ moldoveni și muntenĭ vorbesc în nenumărate rînduri de originea noastră romană. Dar învățații de peste munți aŭ fost aceia care aŭ luat această ideie ca punct de plecare al întregeĭ lor activități istorice și aŭ căutat s'o probeze într'un mod mai evident și cu argumente nouă. Eĭ nu s'aŭ mulțumit să arăte că noĭ ne coborîm din legionariĭ aduși de Traian în Dacia, ci aŭ mers mai departe și s'aŭ silit să probeze că sîntem romanĭ curați, neamestecați cu nicĭ un popor strein. După Petru Maior, Daciĭ aŭ fost cu desăvîrșire nimiciți de armatele romane; popoarele barbare care aŭ trecut prin Dacia saŭ aŭtrăit cît-va timp printre noĭ nu aŭ avut nicĭ o influență asupra noastră; Romînii de astăzĭ sînt decĭ singurul popor în care s'aŭ păstrat mai bine calitățile vechilor romanĭ. Nimic nu poate prin urmare să ne clatine încredința că noĭ ne coborîm de la Traian, și că nicĭ odată nu am părăsit pămîntul cucerit de la Dacĭ.

Acestea sunt ideile care circulă în toate operele istorice ale scriitorilor transilvăneni și ast-fel căutaŭ eĭ să combată pe Sulzer și Engel carĭ puneaŭ la îndoială originea atît de «nobilă» a Romînilor și se siliaŭ să arate că noĭ am venit de la sudul Dunăreĭ.

Dar istoriciĭ noștri nu se opriaŭ aicĭ, pentru că eĭ nu cereaŭ de la știință numaĭ probe, ci și învățăturĭ. De oare-ce Romînii sînt urmașiĭ direcți aĭ Romanilor și de oare-ce eĭ aŭ arătat totdea-una că n'aŭ perdut calitățile moștenite de la strămoșĭ, trecutul trebue să le servească de pildă și de încurajare pentru present. Orĭ-ce Român, după eĭ, trebue să-și amintească de originea luĭ, să nu uite nicĭ odată că ar fi nedemn de aceia din care s'a născut dacă s'ar lăsa să fie umilit de streinĭ. «Mult este a fi născut romîn», exclamă Micu în prefața istorieĭ sale (Cipariŭ, *Acte și fragmente*, Blaj, p. 140), și cuvintele acestea sunt rostite ca un îndemn pentru orĭ-cine din noĭ, pentru că, după cum zice Petru Maior, «văzînd Romînii din ce viță strălucită sunt prăsiți, toți să se îndemne strămoșilor lor întru omenie și în bună cuviință a le urma» (prefața *Istorieĭ pentru începutul Românilor*).

Ast-fel aŭ deșteptat scriitoriĭ transilvăneni conștiința noastră națională prin studiul istorieĭ. Influența lor din acest punct de vedere a fost nemărginită. Ideile lor, după ce aŭ paralisat în mare parte tendințele prea îndrăznețe ale streinilor de a ne contesta drepturile pe care le ceream, aŭ trecut dincoace de Carpați și și-aŭ arătat roadele lor binefăcătoare în mișcarea din care ne-am trezit la o nouă viață și grație căreia am devenit ceia-ce sîntem. Astăzĭ originea noastră latină nu mai este contestată de nimenĭ, și trebue să fim recunoscători pentru aceasta școaleĭ latiniste. Dacă uniĭ mai văd și acum necesitatea de a pune în evidență un lucru de care nimenĭ nu se mai poate îndoi, să nu credem că sforțările lor sunt tot atît de demne de laudă ca și ale învățaților transilvăneni. Este o perdere de timp silința mai mult saŭ mai puțin naivă și sinceră de a proba un fapt de care lumea este convinsă de mult; este o lipsă desăvîrșită de tact cînd cine-va aduce în discuțiune în toate împrejurările un lucru care nu trebue banalisat; este o speculă de neiertat tendința de a te folosi de o ideie scumpă altora pentru ca să-ți împlinești unele scopurĭ suspecte.

Pentru a proba latinitatea noastră, învățaților transilvăneni nu s'aŭ mulțumit numaĭ cu probele

istorice, ci aŭ căutat să pună acest lucru în evidenţă şi prin fapte linguistice. Filologia a venit să completeze atunci cercetările istorice. Cel dintîiŭ lucru la care trebuia să se gîndească un Micu saŭ Şincaĭ pentru ca să probeze de la prima vedere latinitatea limbeĭ noastre, era înlocuirea alfabetuluĭ cirilic prin cel latin. Caracterele slavone eraŭ o haină care ascundea nobleţa atît de veche a limbeĭ noastre; ele trebuiaŭ deci alungate numaĭ de cît. Şi ceĭ dintîi filologĭ aĭ noştri aŭ început atunci să scrie romîneşte cu litere latine pentru ca să arate că aceasta nu era aşa de greŭ precum îşĭ închipuiaŭ uniĭ. Nespus de mare a fost de sigur bucuria învăţaţilor transilvăneni cînd eĭ şi-aŭ văzut unele cărţĭ ale lor tipărite cu caractere latine; nimenĭ nu maĭ putea să se îndoească acum că o limbă scrisă ast-fel nu era «romanică». «De cîte orĭ nu mi s'a întîmplat mie» zice Petru Maior în *Dialogul asupra limbeĭ romîne* din fruntea dicţio-naruluĭ de Buda, (pp. 77—73) «de îndoindu-mă de vre-un cuvînt, oare latinesc este, cît l-am scris cu slove saŭ litere latine, îndată cu strălucire i se văzu latina luĭ faţă, şi părea că rîde asupra mea de bucurie, că l-am scăpat de sclăvie şi de caliceştile cirilicestĭ petece». In aceste cuvinte ale luĭ Maior este exprimată convingerea tuturor filologilor latinistĭ; scrierea cu litere latine trebuia să spună în prima linie ochiuluĭ că limba noastră este de origine romană. Odată introdus alfabetul latin, tesa scriitorilor transilvăneni cîştiga un punct de razim şi fantoma slavonismuluĭ care-ĭ urmăria nu maĭ putea nelinişti minţile lor. Cu toate încercările filologilor streinĭ ca ale luĭ Kopitar de exemplu, de a proba imposibilitatea aplicăreĭ literilor latine la sunetele limbeĭ romîne, tendinţele de inovaţiune ale luĭ Micu Şincaĭ şi Maior aŭ învins şi aŭ găsit maĭ tîrziŭ aprobarea tuturor. Limba romînă era ast-fel scăpată de haina slavonismuluĭ pe care o purtase de atîtea veacurĭ.

Maĭ rămînea acum să se introducă alte reforme în limba noastră pentru ca să nu maĭ existe nicĭ o urmă de streinism în ea. Cuvinte prea multe streine pătrunseseră în limba romînă în cursul secolelor şi «neghina» care o cuprinsese era prea deasă pentru ca să se maĭ poată distinge partea curat latină a graiuluĭ nostru. Cu deosebire elementele slavone «pîngărise» prea mult limba noastră şi-ĭ schimbase faţa. Trebuia decĭ să se înceapă o operă serioasă de reformare a limbeĭ şi să se alunge tot ce era saŭ părea strein în ea. Atuncĭ s'aŭ pus învăţaţiĭ transilvăneni să purifice limba noastră pentru ca să ne dea o limbă nouă, maĭ curată şi maĭ demnă de urmaşiĭ vechilor Romanĭ. Nicĭ un cuvînt strein şi maĭ ales slavon nu maĭ trebuia tolerat în vorbirea noastră. Ar fi fost prea înjositor pentru noĭ să maĭ păstrăm forme care ne aminteaŭ un trecut atît de trist, cînd trăiam cufundaţĭ în întunerecul slavonismuluĭ. După scriitoriĭ latinistĭ nu a fost o epocă maĭ dăunătoare pentru limba romînă ca aceea din timpul cultureĭ slavone. O asemenea epocă trebue dată cu desăvîrşire uitărĭ şi orĭ-ce Romîn este dator s'o despreţuească ca pe una ce a pătat trecutul nostru. «Să nu mă demit,» zicea acum treĭ zecĭ de anĭ Cipariu vorbind despre ea, «în descrierea acestor secolĭ plinĭ de întunerec şi de barbarie;.... să lăsăm.... la o parte aceştĭ secolĭ de tristă reminiscenţă pentru limba romînă, care o aŭ ţinut sub jugul barbarieĭ celeĭ maĭ întunecătoare» (*Analele Academieĭ romîne*, seria întîi, t. I., p. 23). Ura aceasta în contra epoceĭ slavone din istoria noastră a avut un efect răŭ pentru studiul limbeĭ romîne, pentru că ea a paralisat mult timp curiositatea învăţaţilor de a cunoaşte de maĭ aproape numeroasele urme pe care le-a lăsat slavonismul la noĭ şi fără de care nu se poate înţelege unul din capitolele cele maĭ însemnate din trecutul limbeĭ romîne. Exclusivismul şcoaleĭ latiniste a fost de astă dată prea exagerat şi din causa luĭ filologia romînă a fost prea mult dominată de asemenea ideĭ greşite

Dar în orĭ-ce răŭ este şi un bine. Dacă filologiĭ latinistĭ aŭ căutat să alunge elementele streine din limba noastră, era natural ca eĭ să se gîndească prin ce mijloace ar putea umplea golul rămas în urma eliminăreĭ acestor cuvinte. Remediul a fost găsit uşor şi ideia cea maĭ nimerită era ca să se reînvieze formele vechĭ de origine latină dispărute azĭ din graĭ. Cipariu este acela care cu deosebire a urmărit acest plan de îmbogăţire a limbeĭ. Pentru a ajunge însă aicĭ, trebuia să se desmormînteze vechia noastră literatură şi să se studieze textele bisericestĭ din trecut. Ast-fel s'a deşteptat interesul pentru literatura noastră veche, şi meritul cel maĭ mare în această privinţă este al şcoaleĭ latiniste.

O ultimă operaţiune maĭ rĕmînea de făcut maĭ înainte ca scriitoriĭ latinistĭ să poată spune că

şi-aŭ îndeplinit programul în ceea-ce priveşte reformarea limbeĭ noastre. După ce elementele streine fuseseră alungate şi lacunele umplute cu forme luate din textele vechĭ, materialul acesta omogen de cuvinte latine din care trebuia să se alcătuiască adevĕrata limbă romînă nu putea să fie lăsat neuniformisat şi neredus la un sistem în acord cu tendinţele care determinaseră această revoluţiune linguistică. Nu era de ajuns ca toate cuvintele rămase după această prefacere a limbeĭ să fie de origine latină şi scrise cu caractere latine: era indispensabil ca şi ortografia să fie modificată în aşa fel în cît forma primitivă a cuvintelor să se poată recunoaşte maĭ uşor. Fie-care cuvînt trebuia să se apropie cît maĭ mult de originalul săŭ pentru ca să-şĭ arăte şi maĭ bine firea luĭ latină. Eruditiĭ transilvănenĭ n'aŭ maĭ stat mult la îndoeală şi aŭ început să preconiseze binefacerile uneĭ ortografiĭ basate pe sistemul etimologic. Cuvintele romîne aŭfost scrise atuncĭ aproape ca cele latineştĭ din care eraŭ derivate, aşa că se făcea abstracţie de toate schimbările fonetice întîmplate în limbă de atîtea sute de anĭ. Un singur lucru trebuia observat cu stricteţă: cuvîntul romîn să fie cît maĭ latinesc. De aceea între diferitele sisteme de ortografie etimologică cel maĭ de preferat era acela după care cuvîntul romînesc era ast-fel scris în cît se îndepărta cît maĭ puţin posibil de prototipul săŭ latin. Dar chestiunea, de şi simplă în aparenţă, se complica de îndată ce era vorba să se fixeze punctul de plecare în ceea-ce priveşte chiar limba latină. Pentru Micu saŭ Şincaĭ nu era nicĭ o îndoeală că cuvintele româneştĭ trebue să reproducă toate cît maĭ exact formele corespunzătoare din latina clasică. Maior este cel dintîiŭ care vine să arăte că limba romînă nu este eşită din latina clasică, ci din cea vulgară. Ar fi resultat decĭ ca şi din punct de vedere ortografic principiul acesta să fie observat totdeauna şi ca pentru fie-care formă romînească să se ia ca normă cuvîntul corespunzător din latina populară; dar cum s'ar fi putut urma acest principiŭ pe timpul luĭ Maior cînd graiul latin vulgar era atît de puţin cunoscut? De aceea şi Maior, cu toată deosebirea de vederĭ între el şi Micu saŭ Şincaĭ în privinţa originеĭ latine a limbeĭ romîne, nu a fixat un sistem ortografic maĭ consecvent din punct de vedere al etimologieĭ latine. Şi la el, ca şi la predecesoriĭ săĭ, cuvintele romîneştĭ reproduc forma corespunzătoare din latina clasică. Dacă un asemenea sistem putea satisface pe cîţĭ-va filologi, el nu avea din punct de vedere ştiinţific nicĭ o basă solidă. Aceasta nu l-a împedicat însă să se impună cît-va timp şi să fie considerat ca cel maĭ satisfăcător.

Credinţa oarbă în superioritatea ortografieĭ etimologice a făcut că acest sistem a căzut în exagerările cele maĭ curioase. *Tentamen criticum* al luĭ Laurian este exemplul cel maĭ strălucit de aberaţiunile la care poate ajunge cineva cînd se lasă să fie ademenit de asemenea teoriĭ în care se încrede orbeşte şi pe care caută să-şĭ întemeieze combinaţiunile celе maĭ fantastice.

Cu toate acestea să nu învinuim prea mult pe învăţaţiĭ transilvănenĭ pentru greşelile în care aŭ căzut cînd aŭ voit să reformeze limba şi să ne dea o nouă ortografie. Era pe atuncĭ convingerea că un filolog poate să schimbe o limbă, şi că iniţiativa individuală are dreptul să intervină cînd cine-va nu este mulţumit cu ceea ce a resultat din activitatea lentă şi inconştientă a unuĭ popor. Aceasta era ideia timpuluĭ, şi tot de o asemenea convingere era călăuzit şi Korais cînd se încerca să dea o nouă limbă Grecilor. Tot ast-fel credeaŭ şi alţĭ scriitorĭ aĭ noştri, ca Pumnul şi Eliade, cînd voiaŭ să-şĭ impună sistemul lor, deosebit întru cît-va de al şcoaleĭ latiniste, dar tot atît de fals şi de puţin practicabil.

Incercările şcoaleĭ latiniste de a schimba atît fondul cît şi forma limbeĭ noastre, nu aŭ putut să se realiseze aşa precum îşĭ închipuiaŭ filologiĭ transilvănenĭ. Cînd exagerările aŭ mers prea departe şi cînd fantasia a trecut marginele impuse de bunul simţ, o reacţiune a trebuit să se producă în contra acestuĭ curent. Limba fusese prea mult torturată şi sub noua haină care i se croise nimenĭ nu maĭ putea recunoaşte formele graiuluĭ nostru aşa cum s'aŭ transmis din generaţiune în generaţiune. Nu maĭ era un corp viŭ pe care-l aveam dinaintea ochilor, ci o păpuşe eşită din mîinile unor fabricanţĭ pretenţioşĭ. Dacă latiniştiĭ ar fi reuşit să-şĭ impună sistemul lor, o prăpastie mare s'ar fi săpat între limba literară şi cea întrebuinţată de popor. Un asemenea lucru nu putea să fie iertat, chiar dacă latiniştiĭ se siliaŭ să ne convingă că numaĭ pe această cale limba romînă se va apropia maĭ mult de celel'alte limbĭ romanice şi va fi recunoscută ca adevărat latină. Din lupta care a fost pornită cu deosebire în Romînia contra

acestor tendinţe, etimologismul a trebuit să iasă învins. Şi nu atît discuţiunile filologilor de profesie saŭ improvisaţi, aŭ împedicat răspîndirea şi aprobarea generală a ideilor latiniste, ci o altă causă, care, după noĭ, a avut influenţa cea maĭ bine-făcătoare în această privinţă, cu toate că nimenĭ nu a atras încă atenţiunea asupra importanţeĭ eĭ, orĭ de cîte orĭ s'a vorbit despre discreditarea sistemuluĭ etimologic. Ceea-ce cu deosebire a făcut ca teoriile latiniste să nu prindă rădăcinĭ, a fost avîntul pe care l-a luat poesia noastră la începutul secoluluĭ. Pe cînd filologiĭ de peste munţĭ se frămîntaŭ cu ideile lor de reformă, poesia începea să se desvolte încetul cu încetul în Principate şi să dea un impuls noŭ activităţeĭ noastre literare. Dar în poesie, principiile latiniste rămîneaŭ neaplicabile, pentru că ea trebuia să stea maĭ aproape de popor şi pentru că limba eĭ nu putea fi împestriţată cu formele bizare inventate de filologĭ. Orĭ-ce poet care-şĭ înţelegea arta luĭ nu putea să scrie într'o limbă sarbădă şi factice care nu spunea nimic sufletuluĭ. Exprimarea unuĭ sentiment prin o asemenea limbă devenia ridiculă, şi poesia ajungea o ciripeală păsărească, o invenţiune copilărească cu care s'ar fi putut amusa un iubitor de curiosităţĭ literare. Ce-ar fi ajuns tot talentul luĭ Alexandri dacă în loc de a scrie versurĭ ca cele următoare:

In poiana tăinuită unde sbor luciri de lună
Floarea oaspeţilor lunceĭ, cu grăbire se adună,

ar fi ascultat pe reformatoriĭ limbeĭ române şi ar fi urmat preceptele lor, dîndu-ne o poesie cu «tendinţe latiniste?» Cuvintele populare cele maĭ poetice ar fi trebuit să fie excluse de Alexandri, şi toată opera luĭ ar fi devenit astfel o monstruoasă caricatură. Dacă în loc de *poiană*, Alexandri ar fi pus *prat* saŭ *selbe* după cum ne sfătuiaŭ Laurian şi Maxim, dacă *tăinuită* ar fi fost înlocuit prin *ascunsă*, *luncă* prin *agru* şi *grăbire* prin *celeritate*, am fi avut atuncĭ nişte versurĭ ca cele următoare unde comicul putea să-şĭ găsească un noŭ izvor de combinaţiunĭ nesfîrşite:

In pratul ascuns unde sbor luciri de lună
Floarea oaspeţilor agruluĭ cu celeritate se adună.

Dar Alexandri a fost maĭ cuminte de cît toţĭ filologiĭ, şi spre fericirea limbeĭ şi literatureĭ române a scris aşa cum a crezut maĭ bine şi cum vorbia poporul nostru. Cînd Eliade a venit să reformeze şi limba poesieĭ şi să introducă ceva analog cu ceea-ce urmăriaŭ latiniştiĭ, orĭ-cine a putut vedea cît de barocă ar fi devenit literatura noastră dacă s'ar fi întins asemenea tendinţe pedante şi pornirĭ bolnave.

Astfel progresele poesieĭ române aŭ grăbit agonia curentuluĭ latinist şi aŭ arătat indirect cît de primejdios ar fi fost pentru limba noastră dacă s'ar fi generalisat. In asemenea condiţiunĭ sistemul etimologic trebuia să moară fatalmente şi de sigur că ne-am fi putut bucura maĭ de mult pe mormîntul luĭ, dacă nu s'ar fi încercat uniĭ să-ĭ prelungească viaţa şi să-l adăpostească în mijlocul lor.

Există, domnilor, în toate ţările instituţiunĭ care consideră ca o datorie a lor de a oferi un refugiŭ curentelor eşite din modă şi teoriilor pedante pe care lumea le-a osîndit încă de mult. La noĭ o asemenea instituţiune n'a lipsit, şi cine cunoaşte Academia poate pricepe cum curentul latinist nu şi-a greşit adresa cînd s'a dus să ceară un asil în sînul eĭ. Cînd s'a creat această instituţiune în 1867, membriĭ eĭ s'aŭ hotărît imediat să se pună pe lucru şi să înceapă marile reforme pe care naţiunea era în drept să le aştepte de la eĭ. Cel dintîiŭ lucru cu care trebuia să fim înzestraţĭ era o ortografie raţională, aşa cum priceperea şi autoritatea învăţaţilor ce compuneaŭ noua societate putea s'o impună. Şi atuncĭ s'aŭ început nesfîrşitele discuţiunĭ asupra fixăreĭ ortografieĭ în care fie-care literă şi-a avut oratorul eĭ. Sistemul etimologic, care îşĭ arătase deja defectele de care suferia, a găsit aprobarea celor maĭ mulţĭ membri aĭ Academieĭ şi el trebuia să fie recunoscut ca cel maĭ logic şi maĭ demn de o instituţiune savantă. Dar nu se putea fixa o ortografie etimologică cît timp un dicţionar etimologic al limbeĭ române redactat după cerinţele filologice nu exista încă? Trebuia decĭ să se înceapă redactarea, saŭ maĭ bine zis «confecţionarea» unuĭ dicţionar al limbeĭ române care să fie un tesaur de cuvinte pentru orĭ-cine ar voi să scrie adevărat românește, şi care să rămînă pentru totdeauna un monument de muncă şi de ştiinţă solidă. Desbaterile asupra principiuluĭ după care avea să fie compus noul dicţionar aŭ urmat în maĭ multe şedinţe ale Academieĭ şi s'a hotărît în cele din urmă ca să nu se primească în dicţionar de cît cuvintele latine din limba română, pentru că, după cum zicea Maxim, «într'un dicţionar român nu poate intra de cît materia limbeĭ curat române, curăţită de tot streinismul cu

care a deformat-o asprimea timpurilor» (*Analele Academiei romîne*, seria întîĭ, t. I, p. 125). Cît despre elementele slavone și toate cele-l'alte de proveniență streină, ele trebuiaŭ să-șĭ găsească loc într'un glosar tipărit separat din care să se poată vedea ce forme din limba noastră nu sînt demne de a sta alăturĭ cu nobilele cuvinte la tine. Condusă de asemenea ideĭ maĭ exagerate încă de cît ale autorilor Dicționaruluĭ de Buda, Academia romînă a hotărît să se înceapă lucrările pentru noul dicționar. Din toate părțile s'aŭ adunat atunc cuvintele romîne ce eraŭ destinate să figureze în glosar și în dicționar. După strîngerea materialuluĭ, maĭ remînea de făcut operațiunea cea maĭ grea, aceea de «a alege, curăți și ciopli materia brută» ast-fel adunată. Și academicianiĭ s'aŭ pus pe cioplit și aŭ cioplit mereŭ, cioplesc și astă-zĭ și le-a rămas încă mult de cioplit, multă «materie brută». Dar din toată munca aceasta n'a eșit de cît un monument clasic de aberațiune mintală. Cînd s'a dat la lumină dicționarul limbeĭ romîne ast-fel «elaborat», lumea s'a găsit în fața unuĭ monstru cu două capete care trebuia să moară de la naștere. Calea era greșită și academicianiĭ aŭ recunoscut-o singurĭ maĭ tîrziŭ; dar dicționarul a rămas, și ortografia etimologică a continuat încă mult timp să fie întrebuințată sub aceeașĭ formă ca și maĭ înainte în publicațiunile Academieĭ. Numaĭ maĭ tîrziŭ chestiunea ortografieĭ a fost reluată și soluțiunĭ nouă s'aŭ propus pentru îndreptarea eĭ. In 1880 și 1881, precum și în cîte-va ședințe din 1895, s'a fixat un noŭ sistem de ortografie căruia i s'a dat chiar aprobarea oficială, impunîndu-se din partea ministeruluĭ cultelor în toate școlile. De astă dată n'a maĭ fost vorba de principiul etimologic latin, ci de un «fonetism temperat» prin necesități etimologice saŭ maĭ bine zis de un «etimologism în marginile limbeĭ romîne». Nu voesc să fac aicĭ o critică maĭ amănunțită a sistemuluĭ ortografic urmat astăzĭ de Academie; voesc numaĭ să vă arăt, domnilor, că principiul pe care se basează el este greșit și nu totdeauna practicabil. In unele casurĭ chiar noua ortografie ascunde tot vechiul sistem etimologic la care academicianiĭ aŭ ținut prea mult pentru ca să-l poată sacrifica pe deplin. Și pentru ca să vă convingeți de aceasta nu am de cât să citez două din regulile ortografice fixate de Academie și care vă vor arăta cît de inconsecvent și de fals este principiul pe care se basează ele. Grupul consonantic *șt* trebue să se scrie, zice ortografia academică, cu *sc* cînd «vre-o formă flecționară saŭ derivațiunea romînă arată că provine din *sc: cunoscĭ, cunósce*, etc.» Dar aicĭ se admite imediat o excepțiune, cînd se spune că «și verbul *a sci* cu derivatele luĭ *sciință, consciință* etc.» se va scrie cu *sc*. Pentru ce? Unde este aicĭ «etimologismul în marginile limbeĭ romîne?» Nimenĭ n'ar putea să răspundă la această obiecțiune, dar orĭ-cine poate vedea că în casul acesta reapare iarășĭ sistemul etimologic al școaleĭ latiniste. Academia n'a voit să admită aicĭ pe *șt* poate pentru ca să se vadă că noĭ am primit «sciința» ca și «nesciința» de la Romanĭ. Intr'un alt punct încă ortografia academică se arată tot atît de defectuoasă Pentru scrierea luĭ *î* se fixează regula că acest sunet se va transcrie cu *â, ê, î*, «după cum din formele flecționare ale cuvîntuluĭ se vede că provine din una din aceste vocale». Așa *lăudând, făcênd, vînd, sfînt, mormînt*. Am stat, domnilor, mult și m'am gîndit dacă o asemenea regulă ar putea să-ĭ vină în minte unuĭ filolog care cunoaște orĭ-cît de puțin fonetica limbilor romanice saŭ cel puțin a limbeĭ noastre. Cum adecă, *tăcênd* trebue scris cu *ê* pentru că este derivat din *tăcere*? Dar cine nu știe că sufixul *-înd* al participiuluĭ present al verbelor în *-ere* este resultat din *-andus* care s'a propagat de la conjugațiunea întîĭ la celelalte conjugațiunĭ, și că n'are nimic de a face cu un maĭ vechiŭ *-end*, după cum ar urma din regula fixată de Academie. Cum se poate decĭ aplica aicĭ principiul «etimologismuluĭ de natură romînească»? In acelașĭ cas este și *vînd, sfînt* etc. In aceste cuvinte trebue să scriem pe *î* cu *i*, pentru că avem *vinzĭ, sfințĭ*; dar *vînd* și *sfînt* n'aŭ nimic de a face cu aceste din urmă forme în ceea ce privește pe *î*, pentru că *î* nu este derivat din *i*, ci reproduce pe *e* din *vendo* etc. Iată dar că o asemenea ortografie este absurdă, pentru că principiul de la care pleacă este condamnabil prin sine însușĭ. Cînd cine-va vine cu pretenția să fixeze un sistem ortografic maĭ rațional de cît toate cele de maĭ 'nainte ar trebui să fie maĭ consecvent și să se razime pe ce-va maĭ temeinic. O asemenea ortografie nu s'ar fi iertat nicĭ unuĭ muritor, și nicĭ n'ar fi găsit așa ușor aprobarea oficială,—dar se vede că nemuritorilor li se iartă tot.

Cînd este vorba de a se avea o ortografie, nu rămîne de ales de cît între sistemul etimologic

saŭ cel fonetic; sistemele mixte sunt de reprobat. De oare-ce însă sistemul etimologic nu se poate aplica la o limbă în care pentru multe cuvinte nu s'a găsit încă adevărata origine, ar fi o încercare zadarnică de a se mai apăra şi reînoi un asemenea sistem. Singurul principiŭ la care trebue să recurgem în acest cas este cel fonetic. Nu înţelegem fonetismul exagerat care a fost opus, ca un contrast, etimologismuluĭ dus la extrem, ci un *fonetism literar* care să corespundă limbeĭ întrebuinţate de pătura cultă şi în scrierĭ. Nu poate fi vorba de introducerea în limba scrisă a unor forme dialectale ca *iel*, *videre*, etc., care împedecă unificarea ortografieĭ, ci de tendinţa de a reproduce cît maĭ simplu şi maĭ clar formele limbeĭ literare, aşa cum aceasta începe maĭ mult saŭ maĭ puţin a se generalisa. Sistemul fonetic ast-fel înţeles va ajunge să învingă, cu toate sforţările de a se impune ortografia academică şi cu toată obstinaţiunea cu care se maĭ ţine încă, cu deosebire în Transilvania, la etimologism. Teoriile şcoaleĭ latiniste îşĭ vor perde atuncĭ pe puţiniĭ partisanĭ pe care-ĭ maĭ aŭ şi-şĭ vor găsi în sfîrşit locul cuvenit în museul nostru filologic.

Ajunşĭ aicĭ, cred că v'aţĭ putut face o ideie cît maĭ completă şi maĭ clară de tendinţele şi influenţa şcoaleĭ latiniste. Dar înainte de a încheia, mi se pare necesar să insist un moment asupra unor fapte care ating de aproape chestiunea pe care am urmărit-o pînă aicĭ.

Şcoala latinistă ar fi putut avea într'o privinţă o influenţă bine-făcătoare asupra desvoltăreĭ literaturеĭ noastre, dacă uniĭ din ceĭ carĭ aŭ criticat-o n'ar fi condamnat-o cu totul şi n'ar fi fost prea mult stăpîniţĭ de ură contra eĭ, pentru ca să poată distinge unele părţĭ bune din ea şi unele tendinţe care ar fi meritat să fie încurajate. Odată cu şcoala latinistă, a început a se desvolta în Transilvania gustul pentru literatura veche clasică. Bibliotecile din Transilvania sînt pline de traducerĭ şi imitaţiunĭ după autorĭ latinĭ şi grecĭ, la care aŭ lucrat o viaţă întreagă uniĭ scriitorĭ maĭ puţin cunoscuţĭ, dar tot atît de doritorĭ de a aduce un bine literaturеĭ noastre ca şi învĕţaţiĭ din timpul lor. Asemenea încercărĭ aŭ rămas isolate şi prea puţin apreciate, pentru că influenţa francesă din apus a venit să copleşească întreaga noastră literatură estetică şi să ne arunce în vîrtejul mişcăreĭ romantice. Ca un contrapond la această influenţă am fi trebuit să cultivăm şi antichitatea pentru ca literatura noastră să nu iasă prea enervată din contactul eĭ exclusiv cu operele romanticilor francejĭ. Maĭ mult calm, maĭ puţină paradă de sentimente şi o maĭ mică cheltuială de frase declamatorĭ n'ar fi stricat literaturеĭ romîne, abia emancipată puţin de spiritul oriental în care trăise pînă la începutul acestuĭ secol. Numaĭ cunoaşterea maĭ aprofundată a literaturilor antice ne-ar fi putut da aceste calităţĭ, de a căror lipsă am suferit şi suferim şi astăzĭ. Cultul exagerat pentru tot ce vine din apus, şi în special din Franţa, a făcut ca noĭ să stăm în continuă aşteptare după o ideie nouă, după o şcoală literară de curînd botezată acolo pentru ca să ne punem şi noĭ la muncă şi să îndrăznim să facem ceva. Numaĭ după ce străinătatea a dat semnalul uneĭ mişcărĭ, numaĭ atuncĭ ne trezim şi noĭ hotărîndu-ne să vorbim saŭ să scriem. De aceea Romînul intelectual de astăzĭ este leneş, aş putea zice chiar laş, pentru că aşteaptă mereŭ să afle ceea ce se spune în străinătate, şi numaĭ după ce a auzit că alţiĭ aŭ aprobat o ideie, numaĭ atuncĭ simte curajul s'o susţină. Cine ar fi îndrăznit la noĭ să vorbească, de exemplu, despre bancruta saŭ pretinsul faliment al ştiinţeĭ pînă cînd n'a venit un membru al Academieĭ francese şi a aruncat în public o ideie care a început a fi trîmbiţată de uniĭ la noĭ, cu toate că aceia carĭ-şĭ luase această sarcină nu-şĭ dedeaŭ bine seamă de ce era vorba. Şi asemenea exemple de laşitatea noastră intelectuală, pe care curînd o transformăm în îndrăzneală şi pedantism, s'ar putea cita multe. Literatura cu deosebire sufere de aceste deprinderĭ rele, pentru ca să nu vorbesc de alte ramurĭ ale activităţeĭ noastre. Prea multă instabilitate şi prea puţin spirit serios domină astăzĭ în ea pentru că ne-am deprins prea de mult să ţinem la etichetele înşelătoare din streinătate. Dacă influenţele din apus ar fi fost contrabalansate de la început de cultura clasică, spre care voia să ne îndrumeze şcoala latinistă, probabil că scriitorĭ noştri maĭ noĭ ar fi scăpat de multe din greşelile de care s'aŭ lăsat să fie seduşĭ.

Dar să nu cerem şcoaleĭ latiniste de cît ceea ce ne-a putut da saŭ cît am înţeles din ea. S'o considerăm în întregimea activităţeĭ pe care a urmărit-o şi să-ĭ acordăm partea de merit care i se cuvine. Nimenĭ nu va putea contesta influenţa bine-făcătoare pe care a avut-o ea

în mai multe puncte asupra culturei noastre. Graţie scriitorilor cari s'aŭ grupat în jurul acestei şcoli, noi am ajuns să fim mai bine cunoscuţi de streini şi să ne înţelegem mai uşor pe noi. Prin studiul istoriei şi al filologiei s'a deşteptat conştiinţa de ceea ce sîntem şi de ceea-ce ne rămîne de făcut. Prin munca serioasă şi cinstită a învăţaţilor transilvăneni ni s'a dat o pildă frumoasă de ceea-ce înseamnă o vieaţă consacrată unui singur ideal. De aceea multe sînt învăţăturile pe care le putem trage din activitatea acestor apostoli cărora le datorim atît de mult. Ţin cu deosebire să arăt ce învăţătură resultă pentru unii din noi şi cît de greşită este o credinţă pe care o găsim astăzi la mulţi.

Există, domnitor, un prejudiţiŭ foarte răspîndit la noi şi care serveşte de multe ori drept scusă acelora cari nu voesc saŭ nu sînt în stare să facă nimic. Mi s'a întîmplat adese ori să aud saŭ să citesc frasa banală că un popor asuprit nu poate să cultive literatura saŭ să se dedea speculaţiunilor ştiinţifice, pentru că timpul îi lipseşte şi pentru că energia de care dispune trebue întrebuinţată în lupta contra streinului. O asemenea cosideraţiune se invocă ori de cîte ori este vorba de a se esplica lipsa de activitate pe terenul literar al Romînilor transilvăneni de astăzi. Ni se spune că persecuţiunile din partea streinilor sunt prea mari şi asuprirea prea grea pentru ca Romînii de peste munţi să se mai poată gîndi la literatură. Această părere ni se pare cu desăvîrşire greşită şi cele ce le-am spus asupra şcoalei latiniste vin să desmintă o asemenea credinţă. Activitatea învăţaţilor transilvăneni, ca Micu, Şincai şi Maior, cade într'un timp, cînd Romînii aveaŭ să lupte cu nişte greutăţi tot aşa de mari, în multe privinţe, ca şi cele de astăzi. Transilvania nu era nici atunci un raiŭ pentru Romîni saŭ un pămînt promis al dreptăţei. Persecuţiunile din partea streinilor eraŭ destul de grele şi scriitorii de atunci aŭ avut să sufere mult chiar din causa persecuţiunilor unor Romîni. Cu toate acestea învăţaţii transilvăneni aŭ muncit mereŭ, pentru că focul sacru nu le lipsia şi poate că era chiar alimentat de asupririle pe care aveaŭ să le îndure. Astăzi însă o apatie generală domneşte în pătura cultă de peste munţi. Istoria şi filologia sînt neglijate, trecutul nu mai este studiat aşa cum ar trebui, şi cu toate acestea cîte bogăţii nu zac ascunse în bibliotecile din Transilvania! Nu voesc să examinez aici toate causele acestei apatii; ţin numai să constar un lucru şi să atrag atenţia asupra luĭ, pentru ca să cunoaştem, dacă nu suntem în stare să îndreptăm, unele defecte ale noastre. Prea s'a încuibat şi peste munţi spiritul de jurnalism uşot de care suferim atît aici, prea înrădăcinată este credinţa, mai mult saŭ mai puţin conştientă, că aceia cari ne-aŭ precedat aŭ muncit de ajuns pentru noi şi că ne putem mulţumi de acum cu frasele pe care le-am moştenit şi pe care le preumblăm din carte în carte şi din întruniri în întruniri. N'ar trebui să se uite cu toate acestea că dacă n'am fost şi nu sîntem încă în stare să ne croim sisteme mari filosofice care să ne călăuzească paşii timp de mai multe generaţiuni, ne rămîne să ne ocupăm cu istoria şi filologia, pentru ca să nu lăsăm toată cultura noastră să plutească în aer.

Nu este de ajuns să ţină cine-va la originea luĭ şi să-şi păstreze limba, ci trebue încă, şi mai ales, să-şi dea seama în mod mai conştient de ceea-ce a fost altă-dată vieaţa poporuluĭ săŭ şi limba pe care o vorbeşte. Nu prin frase, articole de jurnale şi discursuri rostite în întruniri ajunge cine-va să se impună în faţa streinuluĭ şi poate resista în lupta contra luĭ. Numai cine munceşte serios este respectat de altul, şi nimeni nu îndrăzneşte să te şteargă dintre ceĭ viĭ cît timp mai dai semne de vieaţă.

Scriitorii din şcoala latinistă şi-aŭ dat bine seamă de acest lucru şi ceĭ cari le-aŭ urmat n'ar fi trebuit să-l peardă din vedere. Calităţile mari de care aŭ dat ei probe ar fi putut să fie mai bine înţelese de ceĭ de astăzi, şi exemplul activităţei lor ar fi trebuit să servească de încurajare şi de impuls noŭ la muncă. Dar şi de astă-dată s'a întîmplat ceea-ce se întîmplă adese-ori în asemenea împrejurări. In loc de calităţile şcoalei latiniste, unii aŭ urmat şi cultivă încă defectele ei, pentru că învăţaţii transilvăneni aŭ avut şi ei părţile lor slabe. Prea multe exagerări, prea mult fanatism şi prea multă revoltă poate, întîlnim în operele lor, dar să nu-i învinuim atîta pe ei dacă aŭ alunecat pe această cale, ci să osîndim mai mult pe aceia cari aŭ continuat să urmeze şi să propage asemenea greşeli; — pentru-că nu trebue să condamnăm atît o greşeală în sine, cît tenacitatea cu care se ţine la ea.

OVID DENSUŞIANU.

Figuri contimporane.

Jak Negruzzi

Jak Negruzzi în cercul literar al *Junimeĭ* de la Iaşĭ — căcĭ scos din acest cerc, Jak Negruzzi, el singur, ar fi greŭ de caracterizat. Figura luĭ proprie, luată izolat, ar avea conture prea vagĭ pentru a fi fixată... Dar pusă în cercul *Junimeĭ*, ea dobîndeşte o expresiune, se colorează prin reflexul mediuluĭ.

Jak Negruzzi nu-ĭ o individualitate. La aceasta el nicĭ n'a ţintit, saŭ dacă a ţintit vre odată, a ştiut să se reculeagă din vreme pentru a nu strica disciplina. Şi apoĭ, de ce n'am spune-o: Jak a iubit atît de sincer *Junimea*, în cît a preferat să remînă tipul eĭ expresiv, renunţînd la orĭ ce individualitate...

Fără seratele *Junimeĭ*, el nu ar fi scris *opere complecte*...

Pare că mi-l figurez în mijlocul acesteĭ *Junimĭ*: alăturĭ de colegiĭ săĭ, cu toţiĭ tinerĭ şi culţĭ, delectîndu-se, la anumite zile din săptămînă, cu citirea vre uneĭ bucăţĭ literare, saŭ maĭ des încă rîzînd şi rîzînd cu poftă de toate năsbîtiile ce se publicaŭ în literatura acelor vremurĭ. Şi se făceaŭ zeflemele şi se făceaŭ aluziunĭ... într'un cuvînt Jak trăia fericit în atmosfera cunoscută a unuĭ distins salon literar. Se evitaŭ chestiunile prea serioase, căcĭ aceste ar fi desbinat şi ar fi stricat humorul,... dar în schimb incorectitudinile de limbă, apropourile uşoare, aveaŭ haz, aveaŭ succes. Şi se rîdea cu poftă astăseară, pentru a se reîncepe din noŭ săptămîna viitoare. Ce timpurĭ fericite!

Dar pe cînd din aceaşĭ atmosferă, alţiĭ ştiaŭ să se maĭ desprindă — Eminescu să-şĭ ridice visător privirea spre idealurĭ maĭ îndepărtate, un Maiorescu şi Carp să cerceteze în larg orizontul, pentru a vedea de cum-va răsărit-a steaua direcţiuneĭ lor politice — singur Jak, unicul Jak rămînea al *Junimeĭ*. Cu el dimpreună rîdea şi zeflemisea un Caragiale; dar la rîsul luĭ Caragiale răspundea ecoul uneĭ lumĭ întregĭ, pe cînd la acela al luĭ Jak, numaĭ ceĭ patru pereţĭ aĭ salonuluĭ... Jak unicul se identificase cu atmosfera cercului. El aduna cu religiozitate glumele debitate, el era preotul zeflemeleĭ.

Atîta sinceritate, rar să se maĭ întîlnească!

Şi veniră apoĭ timpurile cînd salonul începu să se deşerte; cînd oaspeţiĭ de odinioară se risipiră fieşte care pe la treburile lor . . . . Cultul ameninţa să dispară. Atuncĭ unicul avu rolul săŭ.

Asupra luĭ Jak căzu revista *Convorbirĭ literare*, asupra luĭ grija de a fi veşnic glumeţ.

Şi se achită cu o cinste exemplară, cu un adevărat eroism.

O! dacă n-ar fi fost dînsul, unicul Jak!

In vîrtejul luptelor politice s-ar fi perdut din vedere că în Parlament există şi membriĭ de aĭ *Junimiĭ* de odinioară, aşa de slăbănoagă ajunsese zeflemeaua în discursurile unuĭ Carp şi Maiorescu. . . . Dar Jak intră în Parlament! Şi atuncĭ ne fu dat să vedem un deputat, neluînd nicĭ odată cuvîntul în chestiunĭ serioase, dar combătînd guvernul cu *zeflemele* pe scena teatruluĭ Dacia!

O! tradiţionalul Jak! Şi cît rămînea el de simpatic, cu toată intenţiunea ce avea de a face rău;

In sfîrşit veni momentul cînd Carp şi Maiorescu se impuseră în fruntea guvernuluĭ. Soarta le resplătea talentul. Dar eĭ eraŭ triştĭ, căcĭ eraŭ singurĭ. Cu melancolie priveaŭ după un fir de continuitate în trecutul seratelor de odinioară. . . . Şi atuncĭ, ce bucurie cînd se descoperi că revista pe care toată lumea o credea încetată, apăruse regulat sub direcţiunea luĭ Jak! Cum, apăruse regulat? Dar atuncĭ firul de continuitate era găsit . . .

O Jak, numaĭ tu fost-aĭ capabil de aşa minunĭ!

Şi cu toate acestea, astă-zĭ, Jak e melancolic! Jak nu e apreciat cum ar trebui.

De ce?

Doamne! uşor de înţeles.

Cînd cine-va iubeşte o fiinţă prea mult, devine surd la toate adevărurile ce i s'ar spune asupra eĭ.

Să-ĭ fi spus o lume întreagă luĭ Jak: «Jak, saloanele literare nu trebuesc considerate de oamenĭ cuminţĭ ca scop, ci numai ca mijloc» . . . el n'ar fi ascultat!

CăcĭJak credea in vecĭnicia *Junimiĭ*.

Dacă suferă astă-zĭ, pentru suferinţa sa el nu e supărat pe nimenĭ. E devotat pînă la sacrificiu.

Istoria viitoare va trece poate asupra-ĭ ca asupra uneĭ figurĭ anonime. Dar cu atît maĭ important este el pentru noĭ: din figurĭ anonime se cimentează *legenda* saloanelor literare...

Clio.

NUVELA

Îndurare

Dedic aceste triste amintiri din copilărie, țăranului nostru, ca semn de recunoștință și de dragoste nemăsurată de fiu.

— Irino fa! te aștept desară în fundu grădineĭ... Să viĭ! Mîne plec cu răcruțiĭ.

— Viŭ... Da pe unde aĭ intrat în ogradă, Gheorghe?

— Am sărit gardu prin fundu grădineĭ.

— Vorbește maĭ încet să nu te-audă mama din casă.

— Nu staŭ mult, Irino;... mă grăbesc; am treabă; am venit numaĭ să te întreb ceva.

— Ce-ĭ?

...— Da ce, Irino, tată-tăŭ s'a băgat la curte? L'am văzut, ducîndu-se cu grecu la Galați. Să-l fi văzut cum să fudulea în haine de vizitiu!

— Eĭ da! Și mama s'a sfădit cu el, că de-acu toată greutatea cîmpuluĭ o să cadă pe spetele eĭ și ale mele.

— Da-ĭ adevărat, Irino, că și tu vraĭ să...?

— Esă mama din casă,... fugĭ!

— Da să viĭ!

Irina îĭ făcu semn din mînă și din cap că: da! Să auzi o pîrîitură de gard și o săritură peste șanțu din afara garduluĭ. Gheorghe se depărta, furișindu-se și cotind printre vitele, carĭ se în torceaŭ a lene de la păscut.

Mama Zoița să arătă în pragul ușeĭ din afară.

— Da par'că auziĭŭ vorbă?... Cine-a fost Irino?

— Nimenĭ, mamă. Ionel ciobănelul se întorcea cu caprele de la păscut și l'am întrebat dacă vine și capra noastră.

Să făcu un moment tăcere.

.....— Uite, mamă; iar să'nourează. De cîteorĭ a fost vreme rea, din partea ceea veneaŭ nouriĭ. Vezĭ?... De colo, de după dealu din față, în dreptul curțiĭ boerești.

Mama Zoița, răzimată de stîlpu din capătu prispeĭ, privește, dusă pe gînduri, înspre partea în care-ĭ arată Irina.

— Așa-ĭ, fată-hăĭ! Par'că s'a schimbat lumea Par'că era altfel — maĭ bine — pe vremea cînd eram și eŭ de sama ta!... Da acu, nicĭ nu-ĭ vara vară, nicĭ iarna iarnă! Ia niște păcate! Tot satu muncim în săc. Par'că-ĭ un făcut! Nu știŭ... Mi-aduc aminte că altă dată, pe vremea asta, era culesul păpușoilor; și ce veselie maĭ era!

Iacă întrăm în toamnă și păpușoiĭ n'aŭ dat nicĭ în ținte. De aĭ noștri, nicĭ nu maĭ tragem nădejde; ia niște chirciturĭ. De ne-am alege măcar cu hlujaniĭ pentru vite.

Ce-o fi?... nu știu și pace!...

Irina, ascultînd, urmărea cu ochiĭ nouriĭ ce se adunaŭ din ce în ce maĭ deșĭ deasupra văiĭ satuluĭ.

— Uite, mamă, vezĭ?... Nouriĭ vin tot din partea ceea;... iaca'șa... și încongiură satu, despre pădure.

Mama Zoița rămase tăcută și posomorîtă, privind rotocoalele de nouriĭ, ce năvăliaŭ despre zarea dealuluĭ din față, pe deasupra curțiĭ boerești. Mormonea încet: Ce-o fi,... nu știŭ, și pace!

Irina strînge surcele, și vreașcurĭ de pe lîngă gard. Un vînt rece, prevestitor de vreme rea să întinde pe toată valea satuluĭ.

— Ia grăbește, Irino, de fă focu și pune de mămăligă; că uite, a înoptat de tot. Să strîngĭ și țoalele cele de pe gard, că poate să ploaie la noapte. Da cine vine pe poartă, Irino? la uită-te, că eŭ nu văd bine.

— Mama Paraschiva!

— Eĭ, sărmana! I-a luat pe Gheorghe în miliție.

— Ci-că pleacă mîne Gheorghe.

— Ce maĭ păcate și cu miliția asta!

Despre poartă venea o femee înaltă și uscățivă, cu picioarele grele și negre, par-că era o momîe.

— Bună vremea, cumătră Joiță!

— Mulțumim, Paraschivo! Ce maĭ veste?

— Iea răŭ de tot, cumătră. Gheorghe pleacă mîne cu răcruțiĭ.

Vorbele Paraschiveĭ să'necaŭ într'un plîns înăbușit.

— Rămîn singură pe lume, fără nicĭ un ajutor! De cînd omu meŭ o murit, Dumnezeu să-l ierte, Gheorghe îmĭ era sprijinu. Acu să duce și el. L'oĭ vedea de-acum?... Nu știŭ!

Zoița încearcă să-ĭ dea curaj, dar în zadar: lacrimile Paraschiveĭ o dovediră și pe ea. Plîngeaŭ amîndouă.

Niște picăturĭ de ploaie mărunte și recĭ cu gheață le îndemnară să intre în casă.

Irina înaintea vetreĭ, păzind ceaunul cu mămăligă, se ținea și ea cît putea, să nu isbucnească de plîns. Era însă neliniștită. Oare de ce Gheorghe i-a zis mînios: Da-i adevărat, Irină, că și tu vreĭ?... Adică ce să vreaŭ?.. Că tata s'a

băgat la curte! . . Da ce-s eŭ vinovată? Tot satu vorbeşte răŭ de Conu Ieni, de grecu cela. Zice că nu se mai isprăveşte judecata ceea. Acu, tot satu ci-c'o să meargă la judecată. Gheorghe are ciudă pe grecu. Ci-că i-a luat pămîntu, care ĭ venia de la tată săŭ. O să-l văd acuşĭ, o să-mĭ spue el! . . Oare ce o fi auzit? . . Trebue să fi venit în fundul grădinei. M'o fi aşteptînd poate....

Imboldită de gîndurile acestea, Irina se grăbia să isprăvească cît mai repede masa.

— Să guştĭ cu noĭ astă seară cumătră Paraschivo, zicea Joiţa ; că sîntem singure. Omu meŭ, ştiĭ, a plecat cu boeru la Galaţĭ.

— Mulţumim.

In tot timpul meseĭ, neliniştea Irineĭ creştea din ce în ce mai tare. M'o fi aşteptînd, îşĭ zicea mereŭ în gînd. Oare de ce era mînios?

După masă, Joiţa şi Paraschiva, cu feţele galbene şi sbîrcite, cu ochiĭ şi nasurile roşiĭ de plîns, s'aŭ mai potolit. Vorbiaŭ încet şi cam pe ascuns, să nu audă Irina.

In camera de alăturĭ, Irina căuta în lada cĭ de zestre. Auzi crîmpeie de fraze:

— Că, zăŭ, cumătră Joiţo, zicea Paraschiva, luĭ Gheorghe 'i-e dragă Irina! De cîte orĭ m'a rugat ca să viŭ să ţi-o cer.

— Dac'o vrea fata... Eŭ de, Paraschivo, ce să zic! Gheorghe-ĭ băiat vrednic.

— Gheorghe zice că Irina vrea!

— Apoĭ dacă Gheorghe pleacă în miliţie!

— Dac'o fi şo fi, apoĭ cînd s'o întoarce de acolo.

— Da ce umbli acolo, în ladă, Irino?

— Ia-mĭ caut un tulpan, mamă. Credeam că l'am prăpădit.

Irina scoase, pe ascuns din ladă, un inel, şi o basma cusută frumos. Le puse în sîn şi plecă, spunînd măseĭ că se duce la alde Gherghina, că-ĭ clacă.

* * *

— Aicĭ, Irino!

— Aĭ venit de mult, Gheorghe?

— Iaca acu săriiŭ pîrleazu.

— Haĭ, Gheorghe, să ne aşezăm sub nuc, că par'că burează.

Amîndoĭ, aşezaţĭ sub craca cea mai deasă a nucului, rămîn un moment tăcuţĭ. Noriĭ se frămîntaŭ mînioşĭ pe deasupra văiĭ satuluĭ, aruncînd din cînd în cînd săgeţĭ de fulgere şi un huruit înăbuşit carĭ se perdeaŭ departe în văzduh. Irina, cuprinsă ca de frigurĭ, rupse tăcerea:

— De-acu cînd te-oĭ mai vedea, Gheorghe?...

Numaĭ în ciuda Mariţeĭ, aş fi vrut să ne luăm înainte de a pleca în miliţie; că ea s'a lăudat peste tot locu că aĭ s'o eĭ pe dînsa.

— Eĭ, s'o iaŭ pe dînsa! Da nu i-am spus că nu vreaŭ? De ce-a bajocorit pe mama. I-a ţis că umblă toată ziua cu calicitu prin sat; par'că eŭ-s nevolnic, nu muncesc.

— Da nu ştiĭ, Gheorghe!

— Ce?

— Mama Paraschiva e la noĭ. Stă de vorbă cu mama. Am tras cu urechia la ce vorbiaŭ. I-a spus că aĭ rugat-o tu să mă ceară. Mama nu se împotriveşte. Dac'o fi şo fi, apoĭ cînd te-aĭ întoarce de acolo. N'aĭ să mă uiţĭ, Gheorghe! Ardeo-ar focu de miliţie!

Vorbele Irineĭ eraŭ întretăiete de un plîns înăbuşit. Ea scoase din sîn basmaua, cusută frumos, inelul şi i le întinse. Luĭ Gheorghe i să părea că un nod îĭ îneca suflarea. Inghiţea mereŭ în sec, ţinîndu-se cît putea să nu plîngă şi el; îĭ era ruşine de faţă cu Irina.

— Eĭ, lasă, Irino, nu mai plînge! N'o să mor doar în miliţie; o să mă întorc degrabă.

Pe Irina o podidi plînsul şi mai tare. Gheorghe o mai potoleşte cu un sărutat. Scoase inelul din degetu luĭ, îl trecu în degetul Irineĭ, puse pe al Irineĭ în degetu luĭ, iar basmaua o vîrî în sîn.

— Eĭ Gheorghe, dac'ar fi fost să te mai adăste încă un an, ne-am fi luat.

— Eĭ, ne-am fi luat noĭ şi pînă acum; da tatăŭ s'o făcut că nu aude, cînd i-a zis mama o dată. Vezĭ tu, Irino, moş Vasile o făcut răŭ că s'o băgat vizitiŭ la curte. Grecu draculuĭ, ne-a săracit pe toţĭ. Pămîntu care-mĭ venia de la tata, ştiĭ, de lîngă rediu el ni l'a luat. A încurcat pe bietu tata în datoriĭ, că nu s'a mai putut plăti pînă la moarte. Acu, tot satu e în judecată cu el. Iar s'a dus pe la Galaţĭ, ca să mai învîrtească şurubăriile cu judecata. Şi vouă v'o făcut răŭ. Nu-ţĭ aducĭ aminte, că an vară v'o împuşcat giuncanu, pentru că întrase în ţarina luĭ. Şi ce v'a dat? Numaĭ un galben!

— Aşa e, ardel-ar focu de grec! Da ce voiaĭ să-mĭ spuĭ, Gheorghe, cînd ne-am văzut mai de vreme. Par'că ziceaĭ că aĭ auzit.... că şi eŭ aş vrea să.... Ce să vreaŭ?

— Da, am auzit. Jupîneasa Lina de la curte mi-o spus că tată-tău s'ar fi lăudat că o să te bage şi pe tine fată în casă la grecu. E adevărat?

— Zău, nu ştiu nimic, Gheorghe! Doar nu-s nebună să mă duc. O să muncesc la cîmp cu mama. El n'are de cît să slugărească, dacă vrea. Cu deasila nu o să mă bage. Mă duc atunci la fratele mameĭ, ştiĭ, la moş Sandu; că şi el se plînge de grec. Şi tatei i-e frică de moş Sandu. Intr'o zi cînd bătuse pe mama, n'a stat treĭ zile ascuns în păpuşoĭ de frica luĭ moş Sandu! Il căuta cu ţepoiu la arie!

— Eh, Irino, daca n'aş pleca în miliţie, aş şti eŭ ce să fac. N'am maĭ sta noĭ aicĭ, în sat; am fugi. Ne-am duce pe altă moşie şi am munci; că aicĭ tot n'am pămînt. Aş lua şi pe săraca mamă cu noĭ. Iaca acu, o să remînă şi ea singură, fără nicĭ un ajutor; vaĭ de capu eĭ cum o să trăiască!

— Aşa e Gheorghe, şi-am trăi, fără să ne ştie nimenĭ de urmă.

Mînă-n mînă, amîndoĭ rămîn tăcuţĭ, duşĭ pe gînduri. Aceeaşĭ desnădejde îĭ munceşte pe amîndoĭ: să aştepte atîta pînă îşĭ vor împlini visul. Nu ştiŭ dacă va veni şi ceasul acela, gîndea fie-care. El ofta înăbuşit, de ciudă maĭ mult, cînd se gîndia că ea o să-şĭ piardă poate capu şi o să între fată în casă la curte. Ea plîngea de frică că el o s'o uite, cînd va vedea alte fete.

— Irino, tu să mă aştepţĭ; să nu te măriţĭ pînă nu m'oĭ întoarce; că pe alta n'o să iaŭ.

— Eŭ te-oĭ aştepta, Gheorghe: dar mi e frică că tu aĭ să mă uiţĭ, aĭ să vezĭ multe fete pe acolo, pe unde te ducĭ, şi....

Irina îşĭ şterge lacrimile cu dosul mineĭ.

Noriĭ se adunaŭ din ce în ce maĭ deşĭ deasupra văiĭ satuluĭ. Gheorghe urmăria cu ochiĭ fără să voiască, zigzagurile dese de fulgere. Lumina lor înţepătoare îĭ făcea răŭ. I se părea că-ĭ despică drept între ochĭ capul. Fălcile începeaŭ a i se încleşta; toată firea se frămînta în el tot aşa de groaznic ca şi nouriĭ deasupra capuluĭ luĭ. Ţinea pe Irina, încleştată de mînĭ şi de mijloc. Ea văzîndu'l aşa de întunecat, îşĭ lăsă încet capu pe pieptu luĭ, privindu-l duios în ochĭ. Oftatul şi bătăile inimeĭ luĭ începură să o înfricoşeze. La lumina fulgerelor zări pe geana luĭ stufoasă şi neagră ca noaptea o lacrimă, sclipind ca o stea. Tresări. La a doua fulgerătură, ochiĭ lor se căutaŭ, să întîlnire şi par'că nu se maĭ cunoşteaŭ.

Fulgerele dese, bubuitul tunetuluĭ din depărtare, vîntul puternic, care îndoia pînă la pămînt crăcile nuculuĭ sub carĭ şedeaŭ, vrăjise dragostea lor chinuită. Şi se părea un vis. Par'că sburaŭ, fermecaţĭ, în văzduh . . . . . .

. . . . . .

Irina sări de odată, drept în picioare.

— Ia auzĭ!..... Mă strigă mama, Gheorghe. Mă duc . . . Lasă mă . . .

Ploua de a binelea şi eĭ nu băgase de seamă Mama Zoiţa, în capătul prispeĭ despre grădină striga pe Irina de se auzea prin toţĭ veciniĭ.

— Fugĭ Gheorghe!

— Ne maĭ vedem mînĭ, Irino.

— Viŭ să te petrec.

Irina venia, fugind despre fundul grădineĭ; pămîntul duduia sub picioarele eĭ.

— Iacă-mă's aicĭ mamă. Tocmaĭ săream pîrleazu prin fundul grădineĭ, cînd m'aĭ strigat.

— Da ce ai stat aşa mult?

...— Apoĭ tot aşteptam să stea ploaea.

Mama Paraschiva să gătia să plece şi ea. Cerea Irineĭ un capăt de sac ca să se apere de ploae.

— Mînia luĭ D-zeŭ, Zoiţo, zicea ea. Iar a început fă, ploaia. Praf o să se aleagă de ce a maĭ rămas pe cîmp. De o bucată de vreme încoace D-zeu îsta, doamne iartă-mă, par'ca urgisit satul nostru!

La lumina fulgeruluĭ, Irina privia de pe prispă pe mama Paraschiva cum se depărta de casa lor, luptîndu-se cu vîntul şi cu ploaia.

* * *

A doua zi era Duminică. Maĭ tot satul era strîns înaintea primărieĭ şi la crîşma de alăturĭ. Vr'o două-zecĭ de flăcăĭ, carĭ căzuse la sorţĭ anul trecut, trebuiaŭ să plece anul acesta. Printre eĭ, era şi Gheorghe al Paraschiveĭ.

La o masă dinaintea crîşmeĭ, Gheorghe sta posomorît. Din cînd în cînd sorbia, de dușcă, cîte un pahar de pelin. Irina sfiicioasă şi desnădăjduită, stă în picioare lîngă umărul luĭ. E gătită ca de horă. Abia îndrăsneşte să-ĭ spună cîte o vorbă şi să-ĭ atingă umăru.

Mama Paraschiva, uscată de durere, venia în grabă de acasă, plîngînd.

— Ţi-am adus, dragu mameĭ Gheorghe, traista cu mîncare. Franciĭ's legaţĭ în colţul basmaleĭ celeĭ roşe. Is aicĭ in traistă. Ie şi pune'ĭ în sîn, să nu'ĭ prăpădeştĭ.

— Da tu, Irino! Aĭ venit și tu!

Irina se înroși.

—Apoĭ... am venit și eŭ, mamă Paraschivo... Dacă Georghe pleacă, am venit și eŭ să privesc!

Paraschiva îĭ privi pe amîndoĭ cu o duioșie de mamă.

— Deĭ Irino, vezĭ și tu ce păcate! De acu cînd l'om maĭ vedea!... Știu eŭ?!

Lacrimile se înșiraŭ pe obrajiĭ Irineĭ tot așa de marĭ și de lucitoare ca boabele de hurmuz ce ea purta împrejurul gîtuluĭ. Gheorghe nu'șĭ lua ochiĭ de pe masă; devenea din ce în ce maĭ întunecat.

— Eĭ lasă! zicea el. Ce maĭ plîngețĭ degeaba. Am să maĭ viŭ eŭ pe acasă să vă văd.

Gheorghe și Irina rămîn un moment singurĭ.

— Săraca mamă! ofta el. Rămîne singură, fără nicĭ un ajutor pe lume. O putea ea să dovedească toate nevoile; că-ĭ cam bolnavă și bătrînă. Am cerut scutire acu doĭ anĭ, cînd murise tata, dar nu mi-a dat. Ci-că s'a schimbat legea. Maĭ daț-ĭ și voĭ mînă de ajutor; n'o lăsațĭ să moară pe drumurĭ; că vă voĭ răsplăti și eŭ și cel de sus.

Irina plîngea într'una dealbinelea. Gheorghe o luă de mînă și o așează pe laviță, lîngă el.

Acelaș tabloŭ vedeaĭ aproape în toate părțile de prin prejurul primărieĭ și dinaintea crîșmeĭ. Grupurĭ, grupurĭ de oamenĭ, femeĭ, babe, moșnegĭ și copiĭ se adunaŭ și fie-care cu aĭ lor să sfătuiaŭ și să plîngeaŭ.

Se făcu de o dată un fel de sgomot general Toțĭ îșĭ indreptaŭ privirile înspre drumul din fața crîșmeĭ. Un grup de vr'o zece țăranĭ, ceĭ maĭ cu vază din sat, veniaŭ vorbind. In mijlocul lor, moș Șerban Vulpe vorbia tare, făcînd cu mîna rotocoale în aer. In urma lor, se ținea și moș Trifu, stîlpu satuluĭ. Imbrăcat în cămașă și iță albĭ, cu barba și pletele albe ca ninsoarea reșchirate pe umerĭ, cu cîrjă de alun, singuru luĭ tovarăș de 50 de anĭ, de cînd îĭ murise baba, pășea încet, încet spre crîșmă. Tot satu îl privea cu un fel de evlavie. Copiiĭ îĭ maĭ ziceaŭ și moș Crăciun.

Moș Trifu, căzut acum în copilărie, mormăia de obiceiŭ încet și singur: Bată-ĭ pustia de dorobanțĭ! Iar aŭ venit să ne ĭea flăcăiĭ! Bunătate de voinicĭ!

Ceĭ zece țăranĭ, cu moș Șerban în frunte se opresc în fața crîșmeĭ. Dădură cu ochiĭ de Gheorghe, care ținea pe Irina încleștată de mîinĭ.

— Ia privește, Sandule, zise moș Șerban; uite Irina, nepoată-ta. Ce mare și frumoasă s'a făcut!

E mîhnită pisemne și ea că pleacă Gheorghe.

— Apoĭ, se drăgostesc eĭ maĭ de demult Șerbane, da capchiu ceala de tată-său n'a vrut să i-o dea. De cînd s'a băgat vizitiu la curte, a căpchiet și maĭ tare. Le bate hojma și pe dînsa săraca fată și pe mă-sa, pe soră-mea. Da o să-șĭ găsească el o dată beleaua cu mine!

— Eĭ, știu eŭ! zicea moș Șerban, de ce Vasile s'a băgat la curte. Grecu vrea să bage zizanie între noĭ; da n'o să-ĭ priească!

Toată lumea, adunată acolo, s'a maĭ invioșat, cînd a zărit pe moș Șerban. De la mic pân'la mare s'aŭ adunat roată împrejurul luĭ, ca să'l asculte vorbind.

În vremurĭ grele, la nevoĭ și necazurĭ, moș Șerban le vorbia drept și iscusit. El, știa toate. Timp de zece anĭ, cât a bătut el drumul Galațuluĭ, văzuse și auzise multe. Eră singurul din satul luĭ, care maĭ ținea piept luĭ cuconu Ieni, fost arendaș al moșieĭ, acum proprietar. La judecata ce satul întreg avea cu cuconu Ieni, el vorbise de maĭ multe orĭ ca un avocat. Tot tribunalul, de la președinte până la cel din urmă scriitor îl cunoștea ca pe un cal breaz. De multe orĭ, țăranĭ să făliau zicînd de el: Ehe! dacă nu era Șerban cu noĭ, de mult grecu ar fi pus stăpînire pe tot satul.

Irina, răzimată de umăru luĭ Gheorghe stă ne mișcată. Cu ochiĭ țintă la moș Șerban și cu mintea deschisă ca să'l înțeleagă și ea ce vorbește. În mintea eĭ, moș Șerban lua proporțiĭ marĭ de tot. Uitase chinul eĭ, cînd moș Șerban vorbia îmbărbătînd mulțimea adunată în jurul luĭ.

...— Că... așa e, flăcăĭ! zicea moș Șerban. Voĭ trebue să vă duceț acolo la datoria voastră. Și noĭ am fost. Că așa e scris pisemne. Că dacă pe lume sînt lifte spurcate, Turcĭ și Tătarĭ, care vor să ne omoare și să ne ia pămîntu și femeile, apoĭ trebue să ne luptăm cu eĭ pe viață și pe moarte. Să fițĭ cuminț pe acolo pe unde vă duceț și să vă întoarceț sănătoș, așa cum plecațĭ acu. Noĭ, vom rămânea să ne luptăm cu nevoile pe aicĭ. Și mare-ĭ D-zeŭ! dreptatea e cu noĭ. Nădăjduim să ne vedem scăpațĭ la liman. Iacă tu, Gheorghe, știĭ săracu tată-tăŭ era om bun și de treabă, da cela (arată mînios cu mîna în spre

curtea boerească) l'a băgat în pămînt. Din bucata de pămînt, pe care o aveaţi alături de a mea, ştiţ, lîngă rediŭ,nu i-a mai rămas de cît doi coţi pentru groapă. Să zicem, că tu pleci la oaste; ai să ai ce mînca acolo, da săraca măta, rămîne pe drumuri la vreme de bătrîneţe.

— Aşa e! tot satu e martur, răspund mai multe glasuri din mulţime.

Irina rămâne uimită de tot ce aude din gura lui moş Şerban. Sufletu i să îneacă; şi o bucurie neînţeleasă parcă-i frămîntă inima, cînd moş Şerban zicea:

— Să nu vă prăpădiţi pe acolo flăcăi! Să veniţi îndată ce vă veţi libera, să ne daţi mână de ajutor. Noi suntem bătrâni de acu; cine ştie poate mulţi din noi vom muri, dar câţi vom rămânea, vom lupta cu D-zeŭ înainte. Că pentru noi luptăm. Ce om câştiga, va fi al nostru.

Toţi sorţaşii însăninaţi ca de o prevestire dumnezească, ridică feţele spre cer într'o aprobare generală:

„Să dea D-zeŭ, moş Şerbane, să trăeşti şi să luptăm cu toţii!"

Înfiorată ca de friguri, ţinând încleştat pe Gheorghe de braţ, Irina priveşte cu groază înspre curtea boerească.

Notaru,în pragu primăriei, face apelul sorţaşilor. Doi călăraşi potrivesc şeile cailor şi pun foile de drum în îndoitura bonetului. Sunt gata de plecare. Îmbrăţişeri, şoapte, strigăte, bocete.. Mama Paraschiva, ţinând pe Gheorghe de pulpana sumanului, îl boceşte ca pe mort. Moş Trifu, mai la o parte, aşăzat pe un buştean, îşi face cruce mormăind încet: Bunătate de voinici!

Irina desnădăjduită de plecarea lui Gheorghe plînge înăbuşit. Cu toate acestea, în învălmăşala şi bocetele despărţenirei, faţa ei se însăninează din cînd în cînd.

— Ce frumos a grăit moş Şerban, gîndea ea. Convoiul celor două zeci de sorţaşi ese pe poarta ţarinei. Tot satul de la mic pînă la mare, se ţinea după el. Sorţaşii, mai veseli, se ţineaŭ de gît cu fetele, cîntînd doine şi chiuind de răsunaŭ văile. Cei mai slabi de înger plîngiaŭ cu mamele şi nevestele lor.

Gheorghe, ţinînd încleştate de mîini pe Irina şi pe mama Paraschiva, pîşa tăcut, se dădea tot pe lîngă moş Şerban, ca să-l mai asculte ce spune.

Moş Trifu, dădu şi el să se ţină de convoiŭ, dar picioarele nu-l mai ajutaŭ. Abia ajunse pînă la poarta satului şi convoiul era departe. Rezemat de poartă, se uita lung pe drumul convoiului, mormăind mereŭ: Bunătate de voinici!

Din frămîntăturile nourilor despre apus, apăru o spărtură. Prin ea năvăliră razele soarelui, căzînd asupra convoiului: părea o gură uriaşă din care eşia strigătul de desperare al dreptăţii din cer. Convoiul se depărta. Părinţii şi nevestele, de dragul celor ce se duc departe, mai făceaŭ ba zece, ba douĕ-zeci de paşi, iar în urma lor, satul, acoperit de nori mînioşi, rămîne pustiŭ; că tot ce era plin de viaţă, voinicii, să duceaŭ. Singurul paznic, moş Trifu, tot rezemat de poarta ţarinei, mai caută să zărească convoiul; dar ochii bătrîni şi obosiţi nu l mai ajută, ci, ei să ridicaŭ spre cer, *acolo*, de unde căđeaŭ razele acele luminoase şi par'că lăcrămaŭ... Aşa, pironit, moş Trifu, plîngea în taină povestea satului lui . . . . . .

. . . . . .

Fără să prindă de veste, moş Trifu auzi deodată un glas dulce de copil, care i-a mîngiat de multe ori sufletu. Era Ionel ciobănelu. Un strănepot al lui, rămas orfan de cînd era mic de tot. Ionel avea acum numai 12 ani şi făcea şi el treabă în satul lui. Păzia caprele şi vitele satului şi aducea în fie-care seară lapte şi făină lui moş Trifu .. Moş Trifu îl iubia ca ochii din cap. De cîte ori Ionel, obosit de alergătură după capre, adormia seara pe prispă, legănat de poveştile frumoase ale lui moş Trifu? Şi aşa trăiaŭ amîndoi, moş Trifu tot scăzînd din zi în zi şi aşteptînd în linişte moartea, iar Ionel tot crescînd şi aşteptînd să vadă şi el odată vre un zmeŭ cu şeapte capete, ori vr'o fată de împărat din poveştile lui moş Trifu.

Trezit ca dintr'un vis, moş Trifu îi zise:

— Bată-te norocul de copil! Ce? ai fost şi tu cu dînşii?

Ionel, simţindu-se puţin vinovat că l'a lăsat singur, se uită în pămînt şi nu zise nimic; îi făcu loc pe poartă.

Pe drumul cel mare din mijlocul satului pustiŭ, moş Trifu cu Ionel ciobănelul, ţinîndu-se de mînă, merg încet încet îndreptându-se înspre căsuţa lor de lîngă şipotul din vale.

Inspre seară deabia, lumea ce însoţise convoiul să întorcea în sat, uniĭ în grupuri, alţii singuratici. Intraŭ în sat, care pe unde apucaŭ; pe poarta ţarinei, prin deal saŭ prin vale de sat. Par'că se întorceaŭ de la mort.

Irina, tot mîngîind cu vorba pe mama Paraschiva, îşĭ udase şi ea de lacrămĭ mînecile cămăşeĭ. Nu perdea însă din vedere grupul de oamenĭ, unde era şi moş Şerban. Se tot dădea pe lîngă el ca să'l maĭ asculte ce spune. După ce a intrat în sat, părăsi o clipă pe măsa şi pe mama Paraschiva şi se apropiâ de moş Şerban, care vorbia mereŭ cu gesturĭ largĭ:

— Vezĭ, Sandule, colo, locu ceala din vale şi pînă în zarea dealuluĭ, imaşu, ştiĭ, pentru care judecata ni-o dat o dată dreptate; iar vra să ni-l iee. Zice că n'a fost dreaptă măsurătoarea! Apoĭ, neam din neamu nostru, din bătrînĭ ştim că acolo ne-am păscut dot-d'a-una vitele noastre. Iaca moş Tritu îĭ martor, om de o sută de anĭ aproape, şi cu frica luĭ D-zeŭ. Pe cînd era el flăcăŭ, zice că nicĭ nu se pomenia picior de proprietar orĭ posesor pe la noĭ. Iacă pe acolo zicea că păştea el caprele, pe unde le paşte acum Ionel ciobănelu.

— Apoĭ, nu ştim noĭ, Şerbane! Da ce crezĭ! El vrea să ne încurce tot maĭ răŭ. Că-ĭ om fără frica luĭ D-zeŭ! Că noĭ am fost tot bunĭ şi îngăduitorĭ cu el şi tot ce-am avut pe suflet i-am tăinuit; da el, ca un om făr'de inimă a tot căutat să ne gîtue şi să ne ia şi bucăţica copiilor din gură. Parcă nu-ĭ maĭ ajunge atîta amar de pămînt cît îl are! Cînd o muri, tot doĭ coţĭ de pămînt o să-ĭ ajungă şi luĭ pentru groapă! Om fără frica luĭ D-zeŭ. Cum ziseĭ adinioare, Şerbane, pe Ion Moţăţeanu, ştiĭ tatu Iuĭ Gheorghe, el l'a băgat în pămînt. Apoĭ Manole Rotaru n'a rămas pe drumurĭ şi cu o casă de copiĭ? Auzĭ! om cu pămîntu şi cu gospodăria luĭ să ajungă salahor la cărămidărie, ca ţiganiĭ. Dapoĭ Niţă Cireş şi Gavrilă Bolea? . . .

— Şi moş Mitroĭ, adaogă sfiicioasă Irina.

— Eĭ, şi Mitroĭ, cum spuse şi fata, şi câţĭ alţiĭ! că nu maĭ ştim nimic de urma lor. Ş'aŭ luat săraciĭ lumea în cap; nu-ĭ maĭ vedem prin sat. Cine ştie pe unde-or maĭ fi! Iaca la uniĭ le-aŭ rămas copiiĭ plîngînd pe la uşile oamenilor.

— Aşa e! Sandule, zicea Şerban. Da dreptatea luĭ D-zeŭ e mare. O să'l trăsnească o dată Cel de sus! Noĭ nu ne vom lăsa; vom lupta pînă la moarte. Să ştie şi copiiĭ noştriĭ că dreptatea e cu noĭ. Dacă iar o încerca cu judecata, noĭ să mergem şi să ţinem la dreptu nostru. Iacă, oamenĭ bunĭ, îmĭ umblă într'una prin gînd că el iar s'a dus pe la Galaţĭ, să maĭ învîrtească şurubăria cu judecata; că vra să strice măsurătoarea cea de-acum doĭ anĭ ca să ne maĭ iea din imaş, din dreptul nostru. Dar să nu ne lăsăm! Cînd o fi aşa ceva, să fim cu toţiĭ în păr, şi să nu lăsăm să ne mute hotaru.

Tot ascultînd cînd pe Şerban cînd pe Sandu, Irina prinse de veste că a ajuns în dreptu caseĭ lor. Mama Zoiţa îĭ făcu semn, de pe prispă, să vie acasă. Nu-ĭ venia să se despartă de eĭ. Simţia în sufletul eĭ nu atîta ură în contra celuĭ pe care moş Şerban îl blestema, ci o durere neînţeleasă şi un dor de a vedea îndeplinindu-se dreptatea pe care tot satul o cerea.

— Ce tot te bagĭ, Irino, în sufletul oamenilor bătrînĭ, zicea mama Zoiţa. Ia vezĭ maĭ bine de pune de mămăligă.

Irina nu răspunse nimic. In gîndul eĭ zicea: dac'ar fi auzit şi mama cît de frumos grăia moş Şerban.

— Eĭ, ştiŭ eŭ, zicea mama Zoiţa. Şerban e un om vrednic; ne apără el. Că dacă n'ar fi fost el, ehe! tot satul începea pe mînele....

— Da tata de ce s'a băgat vizitiu la el? Arde-lar focul de grec! Nu ştiĭ mamă, ce spunea moş Şerban de el.

— Apoĭ de ce să se bage! Iaca s'o băgat. Nu-l ştiĭ pe tată-tăŭ cum e?

— Inaintea vetreĭ, păzînd ceaunul cu mămăligă, Irina începu să plîngă. Auzise şi simţise prea multe în ziua aceea. Cu gîndul la Gheorghe care plecase şi la cele ce auzise din gura luĭ moş Şerban, simţia un fel de durere şi de nelinişte care îĭ îneca sufletul.

— Da ce aĭ înebunit, fă Irino, de plîngĭ atîta? Lasă că o să se întoarcă el. Şi ce? Par'că nu maĭ sunt flăcăĭ în sat?

Vorbele mă-seĭ o întărîtă şi maĭ tare. Plîngea cu sughiţ.

— Fugĭ de aicĭ, nebuno! dute în cămară, dacă vreĭ să te boceştĭ!

Mama Zoiţa îĭ smuci făcăleţul din mînă, iar ea se duse în cămara de alăturĭ. Cu capu rezemat pe lada eĭ de zestre, Irina plîngea cu hohot.... Obosită de plîns şi de chin adormi aşa îmbrăcată. Nu s'a maĭ deşteptat pînă a doua zi.

* * *

A doua zi, mamele, nevestele şi fetele nu se maĭ puteaŭ astîmpăra pe acasă. Se duceaŭ într'una unele pe la altele ca să'şĭ maĭ omoare necazu.

In toată săptămîna aceea, nu s'a ales nimic de treaba lor. De se puneaŭ la răsboiŭ, iţele se încurcaŭ; dacă raţele şi purceiĭ maĭ obraznicĭ năvăliaŭ în tindă, cerînd de mîncare, eşiaŭ cu picioarele rupte. Oala cu fiertură dedea într'una în foc; şi pînă să se întoarcă de la fîntînă trecea un ceas, că steteaŭ, în mijlocul drumuluĭ cu coſele lîngă ele, tot văitîndu-se şi căinîndu-se una pe alta.

Oameniĭ, maĭ tarĭ de înger ca ele, se împrăştiaŭ tăcuţĭ şi singuraticĭ care pe unde aveaŭ treabă.

Irina, cu ochiĭ umflaţĭ de somn şi de plîns, eşia pe poartă cu un căuş cu grăunţe de păpuşoĭ la supţioară, spunînd mă-seĭ că se duce la alde Gherghina să rîşnească. In drum, nu putu să nu-şĭ arunce ochiĭ înspre partea în care plecase Gheorghe. Trebue să fie departe acu, gîndia ea. Ce-o fi acolo, la Galaţĭ? Tata spunea că e frumos Tot mergînd şi gîndind aşa, tresări. Auzi o descărcătură de puşcă. Ochiĭ i se întoarse înspre partea de unde venia sgomotul şi zări, pe coasta dealuluĭ din faţă, curtea boerească. Uitase de Gheorghe. Faţa şi vorbele luĭ moş Şerban îĭ reveniaŭ în minte; şi cu cît privia înspre curtea boerească, cu atîta o durere neînţeleasă şi o desnădejde păreaŭ că-ĭ tae picioarele. Intoarse capul cu groază, plecînd înspre casa Gherghineĭ.

Cînd intră pe poartă, Gherghina tocmaĭ eşia cu coſa la apă.

— Da ce eştĭ aşa buhabă la faţă, fă Irino?

— Deh! ştiu eŭ, Gherghino. Mă doare în coş; şi par'că mi se îneacă sufletul. Am venit să răşnesc la voĭ; nu-e nimenĭ la rîşniţă?

— Nu-e. Da să cauţĭ hădăragu...; l'am ascuns în hlujaniĭ din ungheriĭ casoiuluĭ, că băeţiĭ ceĭa se joacă toată ziua pe acolo şi o să strice rîşniţa. Mă întorc degrabă, Irino, să stăm de vorbă. Am să-ţĭ spun ceva.

Irina, cu o mână pe hădărag şi cu cea-l-altă în poala cu grăunţe, rîşneşte cam a lene. Se opreşte des să se odihnească; maĭ mult însă cade pe gînduri.

Gherghina fusese în goană la apă, şi se şi întorsese.

— Da ce staĭ aşa pe gînduri, Irino?

— Eh, bată-l pustia de noroc, fă Gherghino, că n'avuĭ parte de el!

— Aşa e, fă Irino, dacă Gheorghe a plecat De acu, cînd s'o întoarce. Iacă mie mi-a venit şi poate o da D-zeŭ să am parte de el!

— Ce spuĭ Gherghino! Cu cine?

— Ia cu Radu, ştiĭ, ceĭa de la Pleşa.

— Eĭ bată-te! Şi cum s'a făcut?

— Iacă aşa! Astă vară, ştiĭ, m'am dus pe a colo; am ajutat tuşeĭ Catrineĭ la secere, şi secera şi el pe lanul vecin. Eŭ tot cîntam aşa secerînd şi el se tot dădea pe lîngă bucata unde seceram eŭ. A intrat în vorbă cu mine: ba că să-ĭ daŭ bota cu apă, că i-e sete, ba să mă întrebe cum e prin sat, pe la noĭ. Eĭ, şi eŭ ce să fac! l'am ascultat. S'a tot rugat: maĭ cîntă-mĭ cîntecu acela, ba cel-l-alt. I-a plăcut frunză verde foĭ de nuc, ştiĭ. Şi iacă aşa. Peste treĭ săptămînĭ o să fie logodnă. O să vină cu toţiĭ aicĭ, în sat la noĭ; vine şi tuşa Catrina. Viĭ şi tu Irino, nu-e aşa?

— Eĭ da, venim!

Irina, ascultînd cu ce bucurie vorbia Gherghina, uĭtase să maĭ rîşnească. Cădea pe gînduri şi se întrista din ce în ce maĭ tare.

— Ia lasă Irino să rîşnesc eŭ, iĭ zise veselă Gherghina, că tu nu poţĭ; zicĭ că ţi-e răŭ.

Gherghina îşĭ legă tulpanu pe cap ca nevestele, îşĭ suflecă mînecile şi să puse pe rîşnit cîntând:

Frunză verde foĭ de nuc,
Toate fetele se duc
Sub umbră de nuc,
Numaĭ eŭ nu mă maĭ duc
Sub umbră de nuc.....

. . . . . .

Irina, aşezată jos, pe pragu din uşa căsoiuluĭ o privia, dar gîndurile îĭ sburaŭ departe.....

— Ia auzĭ, mă strigă mama, fă Gherghino; mă duc!

— Tocmaĭ am isprăvit şi eŭ de rîşnit.

Irina îşĭ luă căuşul cu făină la subţioară şi plecă, rugînd pe Gherghina să'ĭ spue şi cĭ tot ce s'o maĭ întîmpla cu nunta.

* * *

Zece zile aŭ trecut de la plecarea sorţaşilor şi lumea din sat tot întristată. Doar cu munca să maĭ luaŭ şi eĭ ca să uĭte, cu vorba îşĭ făceaŭ maĭ răŭ.

Mama Paraschiva ajunsese într'un hal de vorbia tot satu de ea căinînd-o. Acasă nu maĭ avea nicĭ un rost. Cum dădea prin casă peste vr'o sdreanţă de antereŭ saŭ peste vr'o opincă de a luĭ Gheorghe, o apuca plînsu. Punea repede

lăcatu pe uşă şi eşia pe poartă, fără să ştie unde se duce.

— Uite Paraschiva, iar se dă în vînt de doru lui Gheorghe, zicea tot satu.

Lumea începuse să o înconjoare, de cîte-orî o vedea prin sat.

— Ce dracu atîta bocet! zicea mama Ruxanda. Iaca şi nouă ne-aŭ plecat băeţiĭ şi nu ne maĭ bocim atîta. Par'că a înebunit, Doamne iartă-mă şi Paraschiva asta! Umblă aşa ca o năucă, pe la uşile oamenilor.

Numaĭ Irina o maĭ mîngîĭa cu vorba. De cîte orĭ se furişeaŭ amîndouă pe după cîte un gard, unde steteaŭ ceasurĭ întregĭ vorbind numaĭ de Gheorghe.

* * *

Intr'o Duminică, era o zi frumoasă de toamnă. Mama Zoiţa cu o pereche de desagĭ pe umerĭ şi cu ciuboţelele în băţ pleca la tîrguşorul vecin, ca să maĭ cumpere ceva oale şi ulcele.

— Să ieĭ seama de casă, Irino, că poate să vină şi tată-tăŭ azĭ de la Galaţĭ. Eŭ o să mă întorc înspre seară.

Irina o petrecu pînă în poartă. Rămasă singură. Neclintită în mijlocul ogrăziĭ, cu mînele la subţioară priveşte cu sfinţenie soarele, ridicîndu-se măreţ de după dealul din dosu caseĭ lor. Raze calde şi bine-făcătoare îĭ mîngăiaŭ ochiĭ şi obrajiĭ, chinuiţĭ de plîns, şi par'că o înseninaŭ.

Ce frumoasă zi o să fie azĭ! îşĭ zicea ea, zîmbind. Poate să fie şi horă azĭ!.

Da ce să caut acolo, dacă Gheorghe nu-e!

Măcăitul raţelor, strînse înprejurul eĭ, cerînd demîncare, o deşteptă din vis. Se puse pe treabă.

Soarele era la prînzul cel mare şi Irina aşezase toate în bună regulă: aşternuturile strînse, păsările hrănite.

Fără să-şi dea seamă, se vede înaintea oglingioareĭ, lipită în peretele din cămară. Işĭ potrivia şiragul de hurmuz la gît şi mănunchiul de floricele pe cap. Să gătise ca de horă. Puse lăcatul pe uşă şi eşi în poartă. Stătea nehotărîtă. Ce să facă?.. Să se ducă la al de Gherghina, şi de acolo la horă?... saŭ maĭ bine să stea acasă?...

Maĭ făcu cîte-va ocoale prin ogradă, ca una ce nu-şĭ putea afla locul.

Trecu pe lîngă peretele caseĭ despre grădină. Zări nucul falnic şi liniştit din fundul grădiniĭ. Par'că o chema la el. Fără să-şĭ dea seamă, se vede aşăzată sub el.

Să lungi pe o coastă în iarbă, urmărind cu ochiĭ cum cădeaŭ din cînd în cînd frunzele nucului.

Nucul şi locul acela îĭ aduse aminte de Gheorghe. Cîte serĭ petrecuse eĭ acolo, stînd de vorbă şi drăgostindu-se!. Gîndul îĭ sbura departe... Ce frumos trebue să fie Gheorghe în haine de militar! îşĭ zicea ea. Oare ce-o fi făcînd el acum? El a zis că o să-mĭ scrie...

Oare o să vie la primă-vară?... Eĭ,... ar veni el, dacă l'ar lăsa! Trebue să fie şi pe acolo fete frumoase!...

Gîndul acesta, făcu să-ĭ treacă ca o suliţă prin inimă. Să săltă repede, răzămîndu-se într'un cot. Simţia cum îĭ svîcnesc tîmplele.

Eh... da nu mă uită el pe mine! Şi cine o să-l iee pe dînsu acolo, la tîrg!... Acolo's numaĭ fete de boer.

Vra să zică, peste treĭ anĭ, are să vie, şi eŭ am să-l aştept. Eĭ, şi ce? Mama mi-a spus că am numaĭ 17 anĭ. O să fiŭ tocmaĭ de 20... Numaĭ bine... Ş'apoĭ dacă Gherghina se mărită anu ista! Ea zice că n'are de cît 16 anĭ! Da Gheorghe al meŭ e maĭ frumos de cît Radu al eĭ. Anica luĭ moş Ion are 23 de anĭ, de aceea satu îĭ zice fată bătrînă... Eh, da el o să vie pănă atuncĭ! Un fior uşor îĭ trecu prin tot trupul. Simţi că statul culcată o osteneşte; se ridică repede în capu oaselor. Cu mînele îşĭ pipăia sînul. Bătea aşa de tare! Obrajiĭ şi ochiĭ îĭ ardeaŭ. Par'că-ĭ venia ameţeală.

Fără să ştie ce face, sări drept în picioare, îndreptîndu-se înspre pîrleazul din fundul grădineĭ.

Mama Paraschiva trecea tocmaĭ pe acolo.

— Veniam la voĭ, Irino.

— Mama a plecat la tîrg.

— Da ce aĭ Irino de eştĭ aşa de aprinsă la faţă?

— Deh, ştiŭ eu, mamă Paraschivă! Mă arde în coş şi parcă-mĭ vine să mă tot duc,.. să mă duc departe.

— Aşa e, fă Irino, iacă şi mie par'că tot aşa îmĭ vine să mă duc.

Amîndouă aşeḑate pe iarbă, lîngă şanţul din afara grădineĭ, încep a se căina.

Ce tare a slăbit şi mama Paraschiva asta! gîndia Irina. S'o făcut ca o scobă!

— Iacă, fă Irino, mi-am perdut toată regula caseĭ de cînd a plecat el; nu-mĭ vine nicĭ să maĭ

ţăs, nicĭ să maĭ dreg o sdreanţă măcar. Nu-mĭ maĭ pot lua gându de la el. In toate nopţile îl visez; şi vise urîte! ba că-ĭ plecat la bătălie, ba că-ĭ mort, ba că s'a cununat cu tine,... doamne iartă-mă! de nu i s'ar întâmpla ceva (se bate cu mâna peste gură).

— D'apoĭ eŭ, mamă Paraschivă, de câte orĭ l'am visat!

De-alungul garduluĭ, despre sat, se auziaŭ nişte paşĭ uşorĭ. Irina şi mama Paraschiva îşĭ lungesc gâturile pe după colţul gardului ca să vadă cine vine.

— Eh, Ionel Ciobănelu, zise Irina.

Ionel Ciobănelu se apropia de ele fără să ştie. Avea mersu legănat şi aşezat ca oamenii ceĭ marĭ. Imbrăcat încămaşe şi iţarĭ albĭ, cu căciula înfundată până pe ochĭ şi cu ciomagu de corn maĭ mare de cât el. Mergea şuerând printre dinţĭ un cântec pe care şi-l făcuse el singur din trişcă, când era cu caprele la păscut. Din când în când îşĭ arunca ochiĭ printre gard în grădina Irineĭ. De câte orĭ trecea pe acolo, nu ştiu cum, par'că-ĭ venia să meargă maĭ încet. De câte orĭ zăria pe Irina prin ogradă saŭ prin grădină, par'că-ĭ părea bine, iar Duminica, atuncia când ceĭ-l-alţĭ băeţĭ de seama luĭ se duceaŭ la minge saŭ la poarcă, el se tot făcea că are treabă în preajma caseĭ Irineĭ. Sara, când se întorcea cu caprele de la păscut, îşĭ făcea tot deauna drum pe acolo. Ştia că dacă Irina l'o vedea, o să-l întrebe şi de capra lor. Tot-deauna o privia sfiicĭos, maĭ mult cu ochiĭ în pământ, iar când o privia drept în faţă par'că-ĭ venia să râdă de bucurie. In ziua când Irina îl întreba câte ceva, să ducea vesel acasă saŭ la câmp. Dimineaţa, când se scula, cel întâiŭ gînd era să aştepte la poarta Irineĭ să-ĭ iea capra în seamă şi să-ĭ zică: las, leliţă Irino, c'o păzesc eŭ!

Tot mergând aşa încet cu gândul că poate să zărească pe Irina, ajunse la colţul garduluĭ în dosul căruia Irina şi mama Paraschiva stăteaŭ aşezate. Tresări, când dădu cu ochiĭ de Irina. Nu să aştepta să o vadă acolo.

— Eh! da ce faceţĭ aicĭ! zise el sfiicios şi fără să'şĭ dea samă.

— Iacă şedem, Ionel, îĭ răspunse Irina zîmbind.

— Da tu ce cauţĭ pe aicĭ! unde te ducĭ?

— Apoĭ, ... mă duc şi eŭ aşea ... uite ... pe colo (arată cu mîna înspre zarea dealuluĭ).

Ionel se opri înaintea lor, fără să voiască, învîrtind împrejurul luĭ băţu prin iarbă.

— Da Moş Trifu ce face, Ionel?

— Şade! Dacă-ĭ bătrîn!

— Da tu ce facĭ toată ziua acolo sus cu caprele?

— Alerg după ele, ... le pasc, ... şi pe urmă staŭ aşa; am şi o trişcă, mi-a făcut'o moş Trifu.

— Da ştiĭ să cînţĭ din ea?

— Păĭ!

Se făcu un moment tăcere. Cu cît Irina şi mama Paraschiva îl privesc, cu atîta li se pare maĭ drag Ionel. Se uitaŭ una la alta, par'că ar fi avut ceva să'şĭ spună.

Ionel, văzînd că nu'l maĭ întreabă nimic, nu ştia ce să facă. Să plece nu se îndura. Din cînd în cînd ridica privirea, uitîndu-se pe furiş la Irina. Nişte băeţĭ, tovarăşĭ de joc, îl strigaŭ. Plecă spre eĭ.

— Văzuşĭ, fă Irino, cum samănă Ionel îsta cu Gheorghe?

— Aşa e, mamă Paraschivă, tocmaĭ şi eŭ gîndiam tot aşa, cînd mă uitam la el.

— Văzuşĭ, are sprincenile închinate şi genele stufoase ca şi Gheorghe.

— Şi mersul legănat ca el, uite, priveşte mamă Paraschivă!

— Bată-l norocu de copil, zicea duios mama Paraschiva. Eh! soarele e sus, fă Irino; mă duc, am lăsat ceaunu pe foc; o fi scăzut toată apa.

Irina aşezată tot în iarbă, privi lung pe mama Paraschiva pînă ce o perdu din vedere.

Da eŭ ce mă fac acum? se întreba ea.

Se ridică în picioare să vadă dacă tot maĭ e horă. Putu distinge cîteva fete, prietine de ale eĭ, carĭ jucaŭ Făcu cîţĭ-va paşĭ, fără să ştie unde se duce. Ochiĭ căzdeaŭ pe drumul Galaţuluĭ; urmări toate încovăiturile luĭ, pînă departe.

In loc să se lese în vale, la horă, picioarele o îndreptară spre dealul din dosul caseĭ lor. Trecu pe lîngă două case, singurele carĭ maĭ erau în deal de a lor. N'a văzut pe nimenĭ prin ogradă. Aveaŭ lăcatu pe uşă. Plecă tot înainte; şi cu cît să apropia de zarea dealuluĭ cu atît mergea maĭ repede. Soarele era aproape la amează. Invăluită de razele luĭ calde, cu faţa în bătaia unuĭ vînt uşor şi răcoros, o luă rasna prin mirişte în spre coasta păduriceĭ din zarea dealuluĭ. Unde se ducea?... Nicĭ ea nu ştia.

In zarea dealuluĭ, se opri o clipă, privind calea largă ce se întindea de cea-l'altă parte. Zăr-

rea acolo, ca printr'o pînză străvezie, alte sate, alte păduri şi coclauri în depărtare. Îi venia, par'că, să sboare pe deasupra văii aceleia pe coasta celui-l'alt deal şi de acolo tot aşa înainte, să se ducă departe...

Obrajii îi eraŭ aprinşi ca para focului. Sînul ei fraged şi tîmplele îi svîcneaŭ cu putere. Fugea, strîngîndu-şi sînul cu mîinele. I să părea că nu mai atinge pămîntul. Par'că era fermecată.

In coasta păduricei, dădu de umbră. Vîntul uşor şi răcoros dispăruse. O linişte aşa de adîncă, în cît o deşteptă o clipă din visul ei. Se opri sub un stejar, privind mirată în jurul ei. Picioarele îi tremuraŭ. Să lăsă uşor în genunchi; îşi luă capul între mîini şi căzu cu faţa în iarbă. Plîngea cu hohot.

Plînsul o uşură. Incet-încet se linişti; o oboseală copleşitoare îi cuprinse tot trupul. Căzu, într'un somn adînc.

Inspre sară, pe la toacă deabia, să deşteptă, privind nedumerită în jurul ei. Nu ştia unde-i. Clopotul satului o dumeri. Se sculă repede şi plecă îngrijată ca nu cumva măsa saŭ tată-său să fi venit acasă.

In poarta casei, se mai linişti; nu venise nimeni; lăcatul era tot pe uşă, o sete ferbinte îi usca buzele. Luă cofa de pe prispă şi se lăsă în vale la şipot.

Tocmai trecea drumul cel mare din mijlocul satului, cînd auzi un tropot de cai şi sunete de clopoţei, venind despre poarta satului. Se opri puţin să asculte. Pînă să-şi dea seama, văzu trecîndu-i pe dinainte o trăsură cu patru cai înaintaşi.

Tatăl ei, pe capră, mai mîndru de cît boeru, o zări; vesel: îi făcu semn cu biciu că, iacă am venit!

Cuconu Ieni îşi întoarse repede capul îndărăt ca s'o vază şi el. Irina zări o barbă stufoasă şi neagră ca fundu ceaunului. Sfiicioasă, îşi lăsă ochii în pămînt, urmîndu-şi calea spre şipot.

O vedenie urîtă, parcă-i trecu pe dînaintea ochilor. Se întoarse repede a casă, aşteptînd neliniştită.

Peste un ceas deabia, tată-său intră pe poartă cu o legătură la subţioară. Găsi pe Irina în mijlocu ogrăzii aruncînd grăunţe la păsări.

— Da mă-ta unde e, Irino?

— S'a dus la tîrg, tată.

— Ce-aţi mai făcut, de cînd am plecat?

— Apoi,... la cîmp,... am mai cules nişte fasole şi cartofi.

— Da păpuşoii?...

— Mai nimic, tată! Pe ici, pe colea cîte un ştiulete; de ne-am alege măcar cu hlujanii pentru vite.

— Aşa e! Da las' Irino, că nu-e nimic. Am scăpat de nevoe! Iacă, am intrat la curte. Boeru îmi dă zece galbeni pe an, îmbrăcăminte şi cîte ceva făină şi udătură, cînd vom avea nevoe.

Irinei, par'că nu-i venia să'l privească în faţă.

— Da ce ai, Irino? Par'că te-ai schimbat la faţă.

— Deh, ştiu eŭ, tată! M'o tot durut capu şi par'că mă ia cu friguri din cînd in cînd.

— Ţine legătura asta şi du-o în casă.

Irina luă legătura din mîinele lui Vasile; se duse în casă. Vasile făcu cîte-va ocoale prin o gradă şi prin poiată; intră şi el în casă. Irina să grăbia să pună de mămăligă.

— Ia vino în coace, fă Irino! Uite, ţi-am adus şi ţie un bariş frumos, albastru, cum îţi place ţie; boeru l-a ales. Uite, vezi, şi o pereche de cioboţele.

Irina nu îndrăznia să se apropie. Rămase înmărmurită cu căuşu în mînă privind de departe cum Vasile întindea barişu.

— Mă duc să mulg capra, tată.

Irina eşi. Vasile strîngînd lucrurile, îşi zicea: Dac'o veni şi ea fată în casă la curte, mai capăt zece galbeni pe an. Boeru mi-a zis că-i dă şi ei tot atît. Da, ce dracu, o fi avînd fata de-i aşa de întunecată şi hurzuză.

Vasile tocmai îşi cerca un spenţer noŭ cînd mama Zoiţa intră cu desagii, plini cu oale şi ulcele

— Eh....iaca! ai venit Vasile? Da fata unde e?

— Mulge capra în grădină. Uite, Zoiţo, ţi-am adus şi ţie un cumaş de rochie, cu puchiţăi, ştii, cum ziceai că ai văzut la Ruxanda lui Sandu.

Zoiţa privea cu bucurie bucata de cit, frecînd-o între degete, să vadă dacă e bună. Uite, şi pentru Irina un bariş şi o pereche de cioboţele. Mi-a dat boeru trei galbeni înainte. Să ţine, Zoiţo, de mine să aduc şi pe Irina fată în casă la curte. Ne mai dă încă zece galbeni pe an; şi dacă o fi fata de treabă, îi mai dă şi o pereche de giuncani, cînd s'o mărita. Ia o s'o noroccască.

Mama Zoiţa asculta clătinînd din cap.

— Dac'o vra numai! Da nu ştiŭ zăŭ Vasile!

— Şi de ce să nu vrea? Ce? par'c'o s'o mănînce. Iaca am să ĭ spun acum!

Irina intră cu ochiĭ în pămînt, ţinînd în mînă un şiştar mic cu lapte.

— Eh! Da cînd aĭ venit mamă?

— Iacă acum. Ia scoate oalele şi ulcelele cele din dăsagĭ, Irino.

Inaintea vetreĭ, păzînd ceaunul cu mămăligă, Irina scotea una cîte una oalele şi ulcelele privindu-le. Carĭ maĭ de care i să păreaŭ maĭ frumoase. Işĭ alese o ulcică, spunînd măseĭ că aceea o să fie a eĭ. Mama Zoiţa din mîna stîngă făcîndu şĭ cot, măsura bucata de cit.

— Iaca, Irino, zicea Vasile, boeru vra să viĭ şi tu la curte. O să-ţĭ dea şi ţie zece galbenĭ pe an, mîncare şi îmbrăcăminte şi dac'o fi mulţămit ţi-o maĭ da şi doĭ giuncanĭ, cînd te-ĭ mărita. Ia o să te norocească!

Irina nu răspunse nimic. Rămase încremenită cu o ulcea în mînă. Faţa şi vorbele luĭ moş Şerban şi ale luĭ Gheorghe îĭ reveniră în minte.

— Eĭ? ce zicĭ, Irino?

— Ce să caut acolo, tată. Eŭ nu ştiŭ să fac treaba acolo. O să muncesc cu mama la cîmp. Nu-mĭ vine să mă duc acolo!

Două şiroae de lacrămĭ brăsdaŭ obrajiĭ Irineĭ, şi cădeaŭ în picăturĭ pe ulceaua ce ţinea în mînă. Nu s'a maĭ putut ţine; a eşit pe uşe. In capătu prispeĭ plîngea înăbuşit cu pestelca la ochĭ.

— Dacă nu vra, omule! Ce să-ĭ facĭ! zicea mama Zoiţa.

Vasile eşi pe prispă, uĭtîndu se încruntat la ea.

— Şi ce te tot boceştĭ? Daca nu-ţĭ place, n'aĭ de cît să-ţĭ eĭ lumea în cap! Du-te! Saŭ să mă asculţĭ, că de ce te-am făcut.

Irina plecă încet spre grădină, plîngînd într'una.

Mama Zoiţa turnă mămăliga pe fund. Chemă şi pe Irina la masă; dar n'a voit să vie.

In timpul meseĭ, Vasile sfătueşte pe Zoiţa cum s'o facă pe Irina să vie la curte.

— Dacă nu vrea omule, ce să-ĭ facĭ!

— Ia s'o trimeţĭ mîne la curte, Zoiţo. Zi să-mĭ aducă ceva, uĭte, să'mĭ aducă ciubotile.

Mama Zoiţa strîngea masa, aruncînd fărmiturile la puĭ. Cădea şi ea pe gînduri şi par'că-ĭ venia să ţină maĭ mult cu fata.

De ce nu-ĭ dă pace, îşĭ zicea ea. Dacă fata nu vra.

Vasile eşea pe poartă îndreptîndu-se către curtea boerească. Mama Zoiţa se duse în fundul grădineĭ; găsi pe Irina, ascunsă în nişte măturiţĭ.

— Haĭ Irino fată, nu maĭ plînge. Las' c'om vedea noĭ ce-ĭ de făcut. Vin de gustă ceva că ţi-o fi foame.

Irina cu ochi roşiĭ de plîns, mînca ca un copil chinuit. Mă-sa o privia cu dragoste şi milă; şi cu cât o privia cu atîta i se părea maĭ dragă

Biata fată! îşĭ zicea ea; de cîteva zile slăbeşte văzînd cu ochiĭ.

A doua zi de dimineaţă, mama Zoiţa şi Irina aŭ plecat la cîmp. Toată ziua aceea, mama Zoiţa o luă cu binişoru. Irina să simţia maĭ liniştită. In spre seară, se întorceaŭ acasă: ajunse în ogradă, mama Zoiţa o rugă cu blîndeţe să ducă la curte cioboatele luĭ tată-săŭ. Irina se uita trist în pămînt.

— Le ducĭ, zicea mama Zoiţa, le daĭ, şi plecĭ repede. Ce? N'aĭ să staĭ acolo!

— Zăŭ mamă, de cîte orĭ mă gîndesc la boeru acela par'că m'apucă un fel de cutremur!

— Ce? par'că o să te vadă orĭ aĭ să l vezĭ? Plecĭ de grabă.

Vorbele blînde ale mameĭ Zoiţeĭ o îndupleca. Irina luă ciubotele la subţioară şi plecă în spre curte. Cu cît să apropia maĭ mult de curtea boerească, cu atîta simţia că i să îneacă suflarea. De cîte-va orĭ s'a oprit în loc nehotărîtă. Îĭ venia să se întoarcă acasă. Şi tot aşa, luptînduse cu ea însăşĭ, să văzu intrînd pe poarta curţiĭ boereştĭ. O luă pe lîngă gard, maĭ departe de casa boerească, în spre grajd. Vasile o aştepta în uşa bucătărieĭ. O zări.

In ceardacu curţeĭ, cuconu Ieni, mîncat şi băut îşĭ lua cafeluţa, trăgînd tacticos din ţigareta de chihlibar cu imaneaua cît nuca de mare. Printre rotocoalele de fum, privea vesel stogurile de fîn din vale şi hambarele pline cu grîŭ şi popuşoĭ.

Vasile, îndreptîndu-se în spre ceardac într'adins ca să-l vadă cuconu Ieni, eşi înaintea Irineĭ.

— Bre Vasile, strigă cuconu Ieni, cu accentul luĭ grecesc, asta ţi-e fata?

— Da Boerule!

— Ia s'o văd şi eŭ! .... veniţĭ în coace!

Irina simţia că i să tae picioarele cînd auzi că o chiamă. Ochiĭ i se păinjinise. Maĭ mult împinsă de tatăl-săŭ, păşia spre ceardac.

— Haĭ, fă Irino, să te vadă şi boeru; că uite te chiamă!

Irina n'a ştiut cum a ridicat scările ceardaculuĭ. S'a împiedicat de vro două orĭ.

— Ah! ştiĭ, că aĭ fată frumoasă, bre Vasile!

— Apoĭ deh! boerule, D-zeŭ mi'o dat-o aşa!

— Cum te chiamă fetică?

Irina cu ochiĭ în pămînt şi cu gura încleştată, n'a putut răspunde nimic.

— Irina, o chiamă, cucoane!

— Da ce fetico, tu nu ştiĭ să vorbeştĭ? întrebă rîzînd cuconu Ieni.

— Ba ştie ea, cucoane.... da-e cam slabă de fire.... aşa.... nu-ĭ deprinsă cu lumea!

— Eĭ, vreĭ să viĭ la mine fetico? Să facĭ treabă în casă. Iţĭ daŭ zece galbenĭ pe an, de mîncare şi îmbrăcăminte, şi dacă veĭ sta maĭ mult şi veĭ fi de treabă, îţĭ voĭ maĭ da şi doĭ giuncanĭ cînd te veĭ mărita.

— Da cum nu cucoane! Vine! Auzĭ vorbă, răspunse Vasile. Cînd a dat peste dînsa un noroc aşa...

Cuconu Ieni făcu o mişcare. Scîrţîitul scaunuluĭ o făcu să-şĭ ridice ochiĭ. Numaĭ o clipă zări faţa luĭ şi îşĭ lăsă repede ochiĭ în pămînt. Zări o barbă stufoasă şi neagră, care îĭ acoperea toată faţa, sprîncenile marĭ, firele din ele să atingeaŭ cu firele din barbă şi un nas ca o leucă între doĭ ochĭ micĭ şi negri ca porumba.

— Eĭ, ce zicĭ fetică Irino?... Viĭ?

— Da spune şi tu, fă Irino, ceva, zicea Vasile, imboldind-o în spete.

— Eŭ, nu ştiu, boerule... zicea Irina sfiicioasă Cum să viŭ aicĭ dacă nu ştiu să fac treaba?.. Eŭ ştiu să muncesc la cîmp... ce să fac aicĭ?

— Cum nu ştiĭ să facĭ treaba, zicea cuconu Ieni. Ce? Aĭ să ajuţĭ jupăneseĭ Lineĭ: să măturĭ prin casă, să aducĭ demîncare la masă şi să facĭ aşternuturile. Nu-ĭ mare treabă. Aĭ să înveţĭ tu!

— Deh! ştiŭ eŭ, răspunse Irina. Să vedem ce zice şi mama.

— Ce să zică mă-ta?... Asta nu-ĭ treaba eĭ răspunse repede Vasile.

Se auzi un sgomot în grajd; caiĭ se băteaŭ...

— Fugĭ, bre Vasile, şi vezĭ ce e.

— Ia roibu ceala, nu să astîmpără, cucoane, muşcă iapa.

Vasile să răpezi înspre grajd. Irina să ţinu repede după el. Cînd să dădu jos din ciardac, i se păru că-ĭ luase cine-va o greutate de pe spete; resuflă maĭ liber. Trecu pe lîngă uşa bucătărieĭ; jupîneasa Lina îĭ aruncă o căutătură încruntată. Era geloasă; ştia obiceiurile boeruluĭ. Irina nu pricepu nimic.

— Eŭ mă duc, tată, strigă ea în urma luĭ Vasile, care să grăbia să intre în grajd.

— Maĭ staĭ Irino, strigă el.

Ea să făcu că n'aude şi plecă repede pe poartă. Fugea înspre casă uitîndu-se des înapoĭ. Tot i să părea că o apucă cine-va de spete. Cînd ajunse acasă, să linişti. Spuse mă-sĭĭ că a chemat-o cuconu Ieni ceala! Mi-a zis să întru fată în casă la el; da eŭ nu vreaŭ, mamă. O să muncim amîndouă la cîmp. Măcar să mă omoare tata eŭ tot nu mă duc, acolo. Mi-e frică, mamă, de boeru ceala! Are o barbă şi nişte ochĭ!... par'că-ĭ ucigă'l toaca!... Nu mă duc! Zice că 'mĭ dă şi doĭ giuncanĭ, cînd m'oĭ mărita; da nu vreaŭ!... Mă mărit eŭ şi fără giuncaniĭ luĭ!

Mama Zoiţa o asculta, dîndu-ĭ dreptate.

— Iacă, mamă dragă, fac destulă treabă şi a casă. Cum să te las singură pe matale. Nu mă duc!

După ce dădu demîncare păsărilor, Irina îşĭ luă cofa şi plecă în vale la apă. In drum întîlni pe moş Sandu, venind de la cîmp cu o sarcină de fasole în spete. Cum îl văzu, Irina începu să i se plîngă:

— Tata vra să mă ducă cu deasila la curte, moş Sandule, şi eŭ nu vraŭ să mă duc!

— Iar o căpchiat, să vede, tată-tăŭ ceala, fă Irino! Dacă ţĭ-o face ceva, să viĭ la mine să mĭ spuĭ. Cu deasila n'are drept să te ducă. Să nu-ţĭ fie frică!

Irina plecă repede spre şipot. Vorbele luĭ moş Sandu o înbărbătă aşa de tare, în cît îşĭ zicea şi ea: adică ce-s aşa de proastă să-mĭ fie frică! cu deasila n'o să mă ducă el acolo. Ce? o să mă omoare? De ce adică atîta chin?

Faţa i se insenină. Se simţea tare şi încurajată Las'să-mĭ maĭ zică încă o dată, gîndea ea, şi ştiu eŭ ce să-ĭ spun... Am să-ĭ spun ce zice moş Sandu şi moş Şerban de boeru ceala; şi ia să pună mîna pe mine!

Tot îmbărbătîndu-se aşa, Irina să văzu întrînd pe poarta ograziĭ. Drumul de la şipot şi pînă a casă i s'a părut aşa de scurt!

Ce-o fi dat peste dînsa de e aşa de veselă! zicea mama Zoiţa. Irina vorbia şi rîdea într'una.

— Eh! da ce crede tata că-s nebună să mă

duc la curte? Las'să-mĭ maĭ zică încă o dată, că ştiŭ eŭ ce să-ĭ spun !

— D'apoĭ cum, ce-o să-ţĭ facă, zicea mama Zoiţa ; dacă tu nu vraĭ!...

— Eh... he! ştiu eŭ ce să fac, zicea răstit Irina.

Să înoptase aproape şi Vasile nu maĭ venia la masă, după cum spusese.

— Ce să-l maĭ aşteptăm, mamă. O fi mîncat acolo, la bucătărie.

Pe la sfîrşitul meseĭ iată şi Vasile pe poartă Era cu cheĭ.

— Am mîncat la curte, zicea el, şi m'am abătut şi pe la jupînu Dumitru de-am băut adălmaş, că, deh! am intrat şi eŭ vizitiŭ.

Irina se uită mînios la el. Inima îĭ bătea tare aşteptîndu-se la fie-care început de vorbă a luĭ Vasile să-ĭ zică iar ca să vie la curte.

— Iacă, fă Irino, zicea Vasile vesel de tot, am isprăvit tocmeala. De mîine aĭ să viĭ la curte. Zece galbenĭ pe an, îmbrăcămintea, mîncare şi doĭ giuncanĭ cînd te veĭ mărita.

Atîta a fost de ajuns, şi Irina isbucni.

— Da ce crezĭ, tată, că o să mă bagĭ cu deasila? Ţi-am spus că 'nu vraŭ. Eŭ o să muncesc la cîmp cu mama. Maĭ bine să mor de cît să mă duc la boeru ceala! Ardel'ar focu, el a sărăcit tot satu! Las'că ştiu eŭ eh... he!

Vasile rămase încremenit cînd o auzi vorbind astfel. Nu să dumeria dacă aude pe Irina saŭ pe alt cine-va. Işĭ scutură puţin capul, uitîndu-se încruntat la ea. Mameĭ Zoiţa începu iar să-ĭ tremure carnea de frică. Iar are harţag, îşĭ zicea ea.

Irina sta nemişcată şi hotărîtă, privind ţintă în ochĭ pe tată-săŭ.

— Haĭ?... Ce zicĭ?, nu vraĭ să viĭ, strigă Vasile, repezindu-se spre ea.

Mama Zoiţa sări să'l apuce de mînă. Timpul cît Vasile se desfăcu din mînele Zoiţeĭ ajunse Irineĭ să fugă pe poartă. Nu s'a maĭ oprit de cît la casa luĭ moş Sandu. Intră acolo pe uşă, plîngînd.

— Iar s'a legat de voĭ? zicea încruntat moş Sandu.

— Nu maĭ e chip cu el, moş Sandule! A sărit să mă bată, pentru că nu vraŭ să mă duc iată în casă la curte.

— Ia las' că'l învăţ eŭ minte!

Moş Sandu eşi tăcut pe uşă, trecu pe lîngă caru din mijlocu ogrăziĭ, puse mîna pe ţăpoiŭ şi plecă spre casa luĭ Vasile.

Vasile stătea pe prispă, judecînd pe Zoiţa, care plîngea în casă. Toată furia luĭ se descărcase asupra nevesteĭ.

Sandu să opri pe dinafara garduluĭ, în faţa luĭ Vasile.

— Ia 'n ascultă mă Vasile, nu o să te maĭ astîmperĭ tu o dată? Mult aĭ să chinueştĭ tu femeile astea? Ce aĭ cu iata? de ce o baţĭ?

— Da tu ce vraĭ?... Ce aĭ cu casa mea?

— Ce să vreaŭ?... Ia să'ţĭ arăt!

Se auzi o pîrîitură straşnică de gard. Sandu sări drept în faţa luĭ Vasile; îĭ puse mîna în piept şi'l culcă, într'o clipă, la pămînt. O ploae de pumnĭ şi de călcîe căzură pe cap şi pe spetele luĭ Vasile.

— Să te înveţĭ să maĭ baţĭ femeile, zicea moş Sandu, tîrîndu-l şi îmbrîncindu'l în poiată.

Vasile nu îndrăsnia nicĭ să maĭ crîcnească; îĭ era ruşine să strige ajutor la vecinĭ. Căzu grămadă, în fundul poeţiĭ ţinîndu-se cu mînele de cap şi văitîndu-se înăbuşit.

Sandu intră în casă, găsi pe soră-sa întinsă pe pat, văitîndu-se cu mînele la obraz.

— Uite, Sandule era să'mĭ scoată ochiĭ!

Mama Zoiţa avea drept între ochĭ o vînătae şi pe obrajĭ fire de păr smulse din cap.

— Las că l'am învăţat eŭ minte, Zoiţo! Dacă sunteţĭ şi voĭ proasto! De ce nu'ĭ daţĭ în cap cu ceva, cînd sare la bătae?

— Eĭ Sandule, da cum să te puĭ cu el!

— Fata o să stea la mine, Zoiţo, şi las' să vie să-o ea dacă-ĭ dă mîna. Să slugărească singur la curte, dacă'ĭ place!

Cînd Sandu eşia, să întîlni în poarta ogrăziĭ cu un argat de la curte. Venia să cheme pe Vasile.

— E a casă Vasile?...

— Dute de vezĭ şi tu, răspunse moş Sandu. I am dat o răfuială. Că de cînd s'a băgat la voĭ la curte, a căpchieţ; se îmbată într'una şi'şĭ bate nevasta, pe soră mea, şi pe biata fată, pe Irina. Vra s'o bage, cu deasila, fată în casă la voĭ. Da nu merge aşa! Ce? Crede că dacă e vizitiu la curte o să'şĭ facă de cap!

Sandu plecă. Argatul, atras de gemetele luĭ Vasile, se îndreptă spre poiată, îl găsi grămadă în fundul poeţiĭ. Văzîndu-l în ce hal era, nu i-a maĭ spus că-l chiema boeru. Plecă şi spuse luĭ cuconu Ieni tot ce se întîmplase.

— Da de ce l'a bătut? întreba cuconu Ieni.

— Apoĭ deh! ştiu eŭ cucoane! Zice că din pricina feteĭ. Fata s'a plîns luĭ moşu-săŭ, Sandu, c'o bate pentru că nu vra să vie fată în casă la Domnia vostră.

Fruntea luĭ coconu Ieni se încreţi. Intră posomorît în casă, spunînd argatuluĭ să îngrijească de caĭ pînă va veni Vasile. Iĭ trecu şi luĭ pofta să maĭ aducă pe Irina fată în casă la el. Un fior îĭ trecu prin tot corpul gîndindu-se la Sandu şi la Şerban. Iĭ era frică de eĭ. Ştia bine că sînt ceĭ maĭ deşteptĭ şi maĭ neînduplecaţĭ din sat. Cît ar fi dat el, să se vadă scăpat de eĭ! A încercat el în tot felul, dar n'a reuşit.

E tîrziŭ. Ţipenie de om nu se maĭ vede nicĭ pe drumul din sat, nicĭ prin curtea boerească. Tot satul dormia. Nu se maĭ zăreşte lumină de cîţ la fereastra de la iatacu luĭ cuconu Ieni. De cînd a înserat, coconu Ieni se preumblă nervos în iatacul luĭ cu uşa şi ferestrele zăvorite. Cu toată lupta luĭ lăuntrică de a îndepărta gîndurile rele, se vede din ce în ce maĭ tare învăluit de ele ca într'o mreajă. Tot i se părea că lumea din sat năvăleşte ameninţătoare spre casa luĭ. Se uĭta, din cînd în cînd pe furiş la pistoalele şi la iataganele din perete. Iĭ era frică şi de umbra luĭ, care lua proporţiĭ marĭ şi ameninţătoare pe pereţiĭ odăiĭ. Ce dracu am astă seară?... îşĭ zicea el. Ce? nu le dă lor mîna să vie eĭ aşa la mine! Să fi simţit eĭ oare că am cerut o nouă măsurătoare a imaşuluĭ?... Nu cred... N'aveaŭ cum. S'a isprăvit, îşĭ zicea el. Nu-ĭ chip alt-fel.... O să vînd moşia. Dacă cîştig procesu şi la ultimul termen, o maĭ măresc cu 30 de fălcĭ. Pun stăpînire şi pe imaş. Leiba, bancheru de la Iaşĭ îmĭ dă atunci jumatate dă milion.... Vînzînd recolta anuluĭ acestuia, desfăcîndu-mă de plugurĭ, de vite şi de tot, în fine, maĭ fac două sute de miĭ de leĭ. Imĭ ajunge! Iĭ las draculuĭ pe toţĭ mojicii îştia de romînĭ şi mă duc la patria mea!....

Coconu Ieni să lăsa din ce în ce pradă visurilor. Ah! mă duc acolo... la Chefalonia mea..., unde-ĭ marea întinsă şi cerul albastru!... O vilă pe malu mărel,..... un vaporaş,.... relaţiĭ cu lume bună....

Un singur lucru însă, îĭ turbura visurile luĭ frumoase; toate rudele luĭ flămînde, din Grecia, o să năpădească pe el. Maĭ deunăzĭ, frate-săŭ şi soră-sa îĭ scrisese că tot n'aŭ maĭ putut să-şĭ înjghebe o prăvălie. Is tot în piaţă, vînzînd peşte şi lămîĭ.... Doar îĭ scapă el de nevoĭ.....

Tot visînd aşa, îl fură somnul; dormi pînă tîrziŭ cu lampa aprinsă.

Peste toată valea satuluĭ să întinde o linişte ca de moarte. Trupurile ostenite a sute de ţăranĭ odihnesc în căsuţele şi bordeile lor triste. In taina somnuluĭ se încheagă puterĭ nouă de muncă, ce vor hrăni alte visurĭ frumoase ale luĭ coconu Ieni . . . . . .

. . . . . .

* * *

In dimineaţa bobotezeĭ, tot satu era în mişcare. Treĭ zile de-a rîndul ninsoarea, viscolul troenise casele. De la mic pînă la mare, cu lopata în mînă, spintecaŭ mormanele de omăt, carĭ înconjuraŭ casele maĭ sus de brîul ferestrelor. Făceaŭ drumurĭ prin ogrăzĭ şi pe dinaintea porţilor. Veciniĭ mergeaŭ de la uniĭ la alţiĭ între două ziduri de omăt. Copiiĭ îmbujoraţĭ la faţă, alergaŭ printre zidurile albe ce sclipiaŭ în bătaea soareluĭ par'că eraŭ ţintuite cu pietre scumpe. Şi o lumină, de-ţĭ lua ochiĭ!

La căsuţa, de lîngă şipotul din vale, Ionel, ca un voinicel din poveste, să lupta şi el cu mormanul de omăt ce le troenise ograda. Moş Tritu, grămadă pe laviţa de lîngă fereastră, să uita cu drag la el prin geam cum să lupta cu troianul.

Soarele era la prînzul cel mare şi Ionel deabia desfundase uşa şi prispa. Auzea de departe strigăte vesele de copiĭ, carĭ se chemaŭ uniĭ pe alţiĭ şi sgomotul oamenilor, carĭ se chinuiaŭ să spintece troianul. Se îmbărbătă şi el maĭ tare şi începu a ataca troianul din ogradă înspre poartă.

Pe la amează, toate drumurile din sat eraŭ desfundate şi toţĭ, de la mic pînă la mare, stăteaŭ maĭ mult pe afară. Şi se părea că sînt în altă lume.

Inserase bine; în dosul unuĭ morman de omăt de lîngă casa luĭ Sandu, Irina stă de vorbă cu mă-sa. Nu se văzuse de vr'o treĭ zile.

— Da cît aĭ stat, Irino, la Pleşa?

— Numaĭ treĭ zile mamă. A fost aşa de frumos la nunta Gherghineĭ! Şi... lume multă! Da tata e acasă, mamă?

— Din ajunul sfîntuluĭ Vasile a plecat cu boeru la Galaţĭ.

— Da nu ştiĭ mamă ceva! Mama Paraschiva îĭ bolnavă tare. Ieri dimineaţă am văzut-o în pat; numaĭ pielea şi oasele i-aŭ maĭ rămas.

— Săraca!

— Am rugat pe moș Sandu să desfunde de omăt și ograda ei, ca să mă pot duce la ea. Cine știe ce-o fi făcînd!

— Ia un suflet chinuit, fată-hăi! Dac'ar lua-o D-zeŭ, mai bine ar face!

Moș Sandu cu lopata pe umăr, venea repede spre casa lui. Dădu peste soră sa Zoița și peste Irina.

— Duceți-vă degrabă de vedeți, că săraca Paraschiva trage de moarte! I-am desfundat ograda de omăt, am intrat în casă la ea și am găsit o grămadă pe laviță. E înghețată lemn. Nici nu poate vorbi.

Irina și cu mama Zoița, plecară repede spre casa Paraschivei. Nici o lumină nu se zăria la fereastră. Cînd deschise ușa, un miros înăbușitor și acru le lovi Ferestrele înghețate bocuri, grinzele din podele trosniaŭ de frig.

— Ești aci, mamă Paraschivă? strigă grăbită Irina.

Nici un răspuns.

— Oare o fi avînd chibrituri, Irino? Ia caută.

Irina bîjbîi cu mîna pe brîul horneĭ și dădu peste vr'o două bețe de chibrituri.

— Ce frig e aici, mamă!

Mama Zoița, striga mereŭ pe Paraschiva, bîjbîind cu mînele dealungul laviței, doar o da peste ea. Irina aprinse o lampă cu gaz, cît o tărtăcuță de mare. La lumina lămpeĭ, văzură pe Paraschiva strînsă ghem într'un colț al laviței.

— Da ce ai, mamă Paraschivă? întrebă Irina, tremurînd.

Paraschiva holbă niște ochi sperieți, fără să poată scoate o vorbă.

— E înlemnită de frig, săraca, să-i facem puțin foc.

— Uite mamă cum dă din mînă și din picioru stîng. Privește, gura i se duce la urechi. Par'că are ducă-se pe pustiŭ! (amîndouă se bat cu mîna peste gură).

Paraschiva încercă să se miște și să vorbească, dar în zadar; partea stîngă a corpuluĭ era paralizată.

— Du-te repede, Irino, la noi și adă niște lemne.

Irina eși năucă pe uşe. Mama Zoița, cu mînele la subțioară, rămase un moment neclintită în mijlocul caseĭ.

— Săraca femee, gîndea ea, era să moară fără nici un ajutor! Oare o fi mîncat?

Ochiĭ Zoițiĭ se îndreptară înspre polița de după ușă. Dădu acolo peste o oală cu zeamă în care pluteaŭ cîte-va fire de fasole; alăturĭ un bulgăre de mămăligă înghețat.

Irina intră sgomotos în casă, tîrînd după ea un maldăr de crăcĭ de stejar cu frunze uscate. Le rupse repede cu ghenunchiul și le așăză în vatră. Motanul, ascuns în fundul cuptoruluĭ, țîșni speriat sub laviță.

Mama Zoița mai frecă mîinele și picioarele Paraschiveĭ, tot nădăjduind să mai poată scoate o vorbă din gura eĭ; dar în zadar.

— Ce ne facem oare, Irino? Mi-e frică să nu moară în noaptea asta. Să chemăm pe părintele Vasile s'o împărtășească, că-ĭ păcat să moară așa.

Prin troianul cel mare, Irina, turburată din creștet pîn'n tălpi, înoată spre casa părinteluĭ Vasile, aruncîndu-și din cînd în cînd ochiĭ spre cerul senin și presărat cu stele. Un ger de ți se lipea genele și nările! Spre apus, Irina zări o stea căzînd. Un fior sguduitor îĭ trecu prin tot corpul. Cine știe, gîndea ea, aceea o fi poate steaua mameĭ Paraschiveĭ! Se grăbia să ajungă la casa părinteluĭ Vasile.

— Sărut mîna, părinte, zicea Irina, bătînd în geam. Vino, mă rog; mama Paraschiva trage de moarte și nu știu ce să facem.

— Care Paraschivă? întrebă răstit părintele Vasile, deschizând ușa.

— Apoĭ... Paraschiva vădana, știĭ, acea care a avut un flăcăŭ, pe Gheorghe... Acu e singură, flăcău i-a plecat în miliție.

— Da nu vezĭ ce vreme e afară, fă? Cum vraĭ să viŭ? Cine-a pus-o să se îmbolnăvească și ea tocmaĭ acu?

— De, părinte, știŭ eŭ!... Ce să facem?

— Lasă-mă în pace; nu pot veni; nu moare ea pînă mîne.

Părintele Vasile îĭ trînti ușa în nas și dispăru Irina rămase un moment aiurită, înaintea uşeĭ. Își făcu cruce, blestămînd în gînd și plecă.

Inainte de a intra pe poarta caseĭ, la Paraschiva, să întîlni cu Moș Șerban.

— Da unde umbli așa tîrziŭ, Irino, fată?

— Ia păcate, Moș Șerbane! M'am dus la părintele Vasile să-l chem, că mama Paraschiva trage să moară, și e singură săraca, fără nici un ajutor pe lume de cînd i-a plecat Gheorghe în miliție.

— L'aĭ găsit acasă pe părintele Vasile?

— N'a voit să vină. Era supărat pesemne. Mi-a zis că nu moare ea pînă mîne. Păcat de D-zeŭ moş Şerbane, să moară aşa, negrijită. Cum nu-ĭ-e frică c'o să-l ştie cel de sus!

Irina vorbia, aproape plîngînd. Moş Şerban nu zise nimic; ferbea însă de mînie. Auzĭ! gîndea el, să lase o femee să moară aşa ca un cîine! Şi maĭ zice că-ĭ popă cu carte! Săracu părintele Constantin, era om cu frica lu D-zeŭ. Mĭ-aduc aminte că la moartea nevesteĭ mele a stat o zi şi o noapte la căpătîiul eĭ.

Tot gîndind aşa, moş Şerban se văzu întrînd în ograda părinteluĭ Vasile. Bătu la fereastră.

— Iar ai venit, fă? striga o voce răguşită din casă.

— D'apoĭ bine, părinte, zicea moş Sandu, nu e păcat de D-zeŭ să laşĭ să moară un suflet de creştin aşa negrijit?

— D-ta eştĭ, moş Şerbane?

— Apoĭ ... eŭ părinte. Fie-ţĭ milă de creştina ceea de Paraschivă, că-e femee săracă, să n'o lăsăm să moară aşa! ...

— Ce să-ĭ fac, şi eŭ îs bolnav. Da, oiŭ veni, pleacă înainte că te ajung.

Moş Şerban pleacă cu sufletu împăcat că a făcut o faptă bună.

Se crăpa de ziuă şi Irina, obosită de veghere, stătea înaintea vetreĭ, ascultînd cum Paraschiva horcăia într'una. La lumina foculuĭ, abia zăria lumînarea de ceară galbenă din dosul icoaneĭ din perete. Din cînd în cînd o fura somnul şi iar se deştepta cînd Paraschiva scotea cîte un horcăit maĭ tare.

De n'ar muri, pînă o veni părintele! gîndia ea

Abia începeaŭ să se distingă lucrurile din casă la lumina slabă a zileĭ ce venia prin ferestruicĭ. Irina sări de o dată drept în picoare. Somnul o doborîse şi adormise. Stătu un moment nedumerită, ţinîndu-şĭ suflarea. N'auzia nicĭ o mişcare, nicĭ o suflare. Se repezi spre laviţă, dînd un ţipăt de spaimă. Luă repede lumînarea de după icoană, o aprinse şi voi să i-o pună în mînă. Mînele şi piciorele Paraschiveĭ erau sgîrcite şi ţapene ca de ger. La flacăra plîngătoare a lumînăriĭ, zări faţa Paraschiveĭ galbenă ca ceara. Gura deschisă, ochiĭ holbaţĭ şi stinşĭ.

Picioarele i se tăiară. Înfipse repede lumînarea într'un cuĭ de pe colţu lăziĭ din capătul laviţeĭ şi alergă într'un suflet la măsa . . . . . .

Peste un ceas, casa Paraschiveĭ era plină de lume. Babele într'una tăcîndu-şĭ cruce şi rugîndu-se luĭ Dumnezŭ s'o ierte.

Irina, mama Zoiţa, mama Ruxanda şi alte femeĭ, făceaŭ prăgătirele de îmormîntare.

Pe la amează deabia veni şi părintele Vasile, însoţit de dascălul Irimia. Se îngrozi şi el de sărăcia ce văzu în casa acea. Ceru, răstit, dascăluluĭ patrahiru şi cartea; mormăi cîte-va cuvinte şi plecă spunînd dascăluluĭ să-ĭ maĭ citească el ceva.

Tot satu pusă mînă de la mînă, şi numaĭ aşa părintele Vasile se îndură să vie a doua-zi la înmormîntare.

Cînd moş Şerban, şi moş Sandu aşăzaŭ sicriul pe năsăliĭ, Irina începu a plînge cu hohot.

Un prapur, două sfeşnice şi o strachină cu colivă complectaŭ cortegiul sărac.

Patru oamenĭ pun umerĭ sub capetele năsăliilor şi cortejul plecă tăcut, înotînd prin troianul de omăt, spre biserică.

Maĭ din toate casele eşiaŭ oamenĭ, femeĭ şi copiĭ ca să petreacă la groapă pe săraca Paraschiva.

Ce păcate! să văĭtaŭ babele. A murit săraca, fără să-şĭ vază băiatu.

La marginea gropiĭ, părintele Vasile citi prohodul de-o scăpare. Toţĭ aruncară cîte o mînă de ţărînă peste sicriŭ, pe cînd Irina întindea peste groapă, o găină de pomană.

Lumea începu să se depărteze de groapă ştergînd o lacrimă.

— S'o dus de-acu, săraca Paraschiva! zicea Zoiţa.

—Da maĭ bine c'a strîns-o D-zeŭ, zicea mama Ruxanda, că tot să chinuia degeaba.

(Sfirşitul în numărul viitor).

P. B.

MIȘCAREA LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

Poezii nouă de **Duiliu Zamfirescu.** — Să ne fie permis, a spune fără ocol unuĭ fruntaș al literaturiĭ noastre, că *poeziile noĭ* sunt de sigur compromițătoare pentru talentul d-sale.

D-l Duiliu Zamfirescu a debutat prin *Pesimistul de la Solenĭ* — titlul e alt-fel, dar ne scapă din memorie — roman pe care d-l Gherea l-a măcelărit atît de răŭ, cu drept cuvînt, și pe care de alt-fel nicĭ autorul nu-l maĭ anunță între operele sale. Aŭ apărut apoĭ *Nuvele*, maĭ corect scrise și maĭ puțin falșe ca vederĭ, dar destul de șterse din punctul de vedere artistic. Insă după acestea, d-l Zamfirescu ne-a dat maĭ multe romane scrise cu mare talent — dintre carĭ *Viața la țară* poate fi socotită fără greșeală ca o capodoperă a literaturiĭ noastre — și două volume de poeziĭ splendide, maĭ cu seamă ca formă: *Alte orizonturĭ* și *Imnurĭ păgîne.*

Ceea ce caracterizează aceste poeziĭ, este plasticitate, finețĭ în imaginĭ, mult colorit, o formă armonioasă — de și cam rece, lipsită de avînt, — dar maĭ pre sus de toate, o seninătate olimpică și o adîncă înțelegere a antichităților clasice, însușirĭ carĭ tocmaĭ îl deosebesc pe autor, de Eminescu.

Așa fiind, e firesc să constatăm cu o mare surprindere, că d-l Duiliu Zamfirescu, în noile d-sale poeziĭ, n'are de cît una saŭ două carĭ ne maĭ amintesc *Alte orizonturĭ* și *Imnurĭ păgîne.* Vom cita o parte din aceea care ni se pare maĭ bună:

DON JUAN.

Din Veneția la Mestre
Bate luna în ferestre
Și se joacă pe lagună
Singurateca de lună
Par'că Paul Veronese
Ar fi prins să lumineze
Cadrul nopțiĭ, într'un fond
de păr blond

Prinde 'ncet înfiripare
Gondola din fund de zare;
Mișcă numaĭ cite-odată
Lopătarul din lopată,
Iar din foșnetul de unde
Freamăt de suspin pătrunde,
Cînd își mîngîie Annina
Mandolina:
. . . . . .

Această poezie, poate da acelora carĭ nu-l cunosc pe autor din citire, o idee destul de justă de genul luĭ. Cum vedeți, suntem transportați în alte sfere de cît acelea în carĭ trăim zilnic, ni se înfățișează *alte orizonturĭ*, fie din lumea fantazieĭ, fie din alte țărĭ, fie din alte vremurĭ, din vremurile *păgîne.*

Dar cum am spus, în acest gen n'avem de cît una saŭ două în noul volum. Cele-l'alte sunt scrise în genul luĭ Eminescu: pesimizm, naționalizm, medievalizm, ura civilizațieĭ străine și cele-l'alte.

Să dovedim.

In *Bucovina*, poezie scrisă în formă populară, autorul ne arată luptele elementuluĭ romîn cu străiniĭ în Bucovina; Eminescu tratează acelaș subiect în *Doină.* In *Buzescu*, autorul cîntă pe Mihaĭ Viteazul și pe căpitaniĭ luĭ.

La un model ne vorbește de o frumuseță femenină, care va pieri ca toate în lumea asta rămînînd numaĭ bustul eĭ de marmoră, operă a unuĭ artist. Eminescu spune și el uneĭ femeĭ că dacă l-ar fi iubit «înmîrmurea măreț» pentru timpurile viitoare.

La mormîntul luĭ Shelley ne zugrăvește zădărnicia vieții, *vanitas vanitatum:*

Se sbuciumă lumea, se prinde și crește
Un val după altul aleargă și geme:
Pe toți îĭ îmbie o dungă de soare
Ce naște și moare.
. . . . . .
Viața? Nimicul văpsit lîngă om (?)
O umbră ce'n fugă c'un nor o măturĭ: (?)
Tu singur ți'nchipuĭ un chip despre tine
Un răŭ și un bine,
Și nu eștĭ, sărmane, de cât cel de alăturĭ,
Eștĭ umbra ta însuțĭ: nicĭ cit un atom
O alcătuire a lumeĭ aceștiĭ
Atît de neroadă și atîta de goală,
In care sminteala și fapta nebună
E legea comună,
Ar fi plăsmuirea clocită de boală
In creerul uneĭ oribile bestiĭ.

Cititorul îșĭ va aduce de sigur aminte de versurile corespunzătoare ale luĭ Eminescu, pătrunse de aceeașĭ filosofie schopenhaueriană — maĭ corect și maĭ frumos exprimată. Aceleașĭ ideĭ le găsim în poezia *Sosesc*, în *Domnița mezină* scenă din viața medievală și în *Palinodie.*

In poezia *Luceafăr* avem o variantă a poezieĭ cu același nume de Eminescu, numaĭ că aicĭ luceafărul

în loc de a dispreţui viaţa muritorilor şi a idealiza pe a sa proprie, din contra, îşĭ deplînge soarta luĭ şi invidiază pe aceea a oamenilor. Pînă într'atât pare a se fi preocupat în timpul din urmă d-l Duiliu Zamfirescu de poeziile luĭ Eminescu!

In *Invectivă*, — cine ar fi crezut? — autorul ne reeditează *Satira IV* a genialuluĭ nostru poet. Maĭ întîiŭ face apologia eroilor ca Golescu, Câmpinean şi Tudor, din epoca nenorocită a ţărĭĭ noastre:

Cănd bocincarĭĭ vistavoĭ
Hălăduiţĭ din pustă
Sosiaŭ stăpînitorĭ la noĭ
Cu cioara lor augustă.

Fie zis în treacăt, ironia e fadă.

Cînd grecul stupid şi fodul
Mergea smerit să'nchine
La plăcintarĭĭ din Stambul
Şi ţara şi pe sine.

Aicĭ să ni se permită a deschide o mică paranteză. Cum e cu putinţă ca un om de o aşa inaltă cultură, cum este d-l Duiliu Zamfirescu să vorbească într'un mod aşa de dispreţuitor de un popor întreg, de Ruşĭ? Că popoarele se duşmănesc între ele, e o tristă necesitate, al căreĭ sfîrşit abia se intrevede în zilele noastre; e decĭ natural ca un popor atacat de un altul, să se lupte cu desperare pentru a respinge pe năvălitorĭ.. De unde nu rezultă însă, că în timp de pace, în anul mîntuirĭĭ 1899, d-l Duiliu Zamfirescu să condamne fără apel o întreagă naţie... Turgheniefĭ, Tolstoĭ, Gogol, o fi şi aceştia *bocîncarĭ vistavoĭ* pentru un *eştet* ca d-l Zamfirescu?

Dar Grecĭĭ? E aşa de convins poetul nostru că fanarioţiĭ eraŭ *plăcintarĭ stupizĭ şi foduli*? Nu ştie oare d-sa că aceştĭ fanarioţĭ eraŭ în definitiv urmaşiĭ aristocraţieĭ bizantine, păstrătoriĭ culturiĭ elene în Orient? Şi dacă din punctul de vedere al moralităţiĭ lăsaŭ de dorit, eraŭ oare maĭ bunĭ boeriĭ romînĭ? Atâtea îndoelĭ pe carĭ le stîrnesc astăzĭ tradiţionalele *invective* patriotice.

Ca un contrast cu aceĭ eroĭ pe carĭ i-am numit maĭ sus şi carĭ aŭ fost fără indoială oamenĭ de valoare, autorul zugrăveşte prezentul în cele maĭ negre culorĭ..

La voĭ un panglicar e dat
Ca tip de bărbăţie,
Şi un calambur maĭ admirat
De cît o poezie.

De aceea voĭ vă închinaţĭ
Sarcasmuluĭ şi ureĭ
Cu sufletele de piraţĭ
Şi gîndu'n cerul gureĭ.

Ca să rimeze cu *ureĭ?*

Şi v'aţĭ ales drept ideal
Pe prostul-tombateră
Pe care l'a icnit un val
In vremurĭ de holeră

Asta ce o fi?

Spinatec, gras, soios, urît
Ghebos cu faţa scurtă
Cu capul priponit în gît
Şi gîtul într'o burtă
. . . . . .
Mîncăŭ, vorbareţ, strîmb la gînd
Şi scîlciat la cizme

De răŭ ce este?!...

Şi prost şi cinic rînd pe rînd
Dar prost cu aforizme.

Ah, ce învechite sînt acuma învectivele acestea! In poezia *O noapte în pădure* avem un alt *Călin.*

Peste codrĭĭ varsă luna
Clarul feţeĭ visătoare
Luminînd ca'n totdeauna
Taina apeĭ din isvoare

Observaţĭ asemănarea frapantă cu o descriere — nu ştiŭ care — din Eminescu. O zînă ese din apă; o întîmpină:

Sisăilă şi *Ginganul*
Vin călărĭ pe rişĭ de munte
Caragaţă căpitanul
Pe un haram cu corn în frunte

Şi aşa multe, multe strofe — numaĭ nu tocmaĭ limpezĭ şi cam greoae. Şi sfîrşitul:

Lună tu ce ieşĭ din vremurĭ
Şi pluteştĭ peste abisurĭ
Cum de luminezĭ şi tremurĭ
Faţa gînduluĭ de visurĭ?

Raza ta lucind uşoară
Pune'n mintea-mĭ fermecată
Amintirĭ de odinioară
Parcă-am maĭ trăit odată.

In poezia *Un cărturar,* autorul satirizează cu mult spirit civilizaţia occidentală introdusă la noĭ:

Intr'o zi
Se trezi
Baciul Stan din Faraoane
Că-ĭ vin patru lighioane

Ce-l poftesc
Cum sosesc
Să le pună la îndemână
Condicele de la stână
. . . . . .
«Unde ţi-e gospodăria
Parcurile şi moşia
Sticlele sterilizate
Fabrica de derivate
De brînză
De pînză
. . . . . .
De coarne de vite;
De oase
Poroase
Menite să fie
O sută şi o mie
De lucruri frumoase.

Şi cînd domnii din comisiune îi cer socotelile, Stan le aduce un băţ «scrijilit şi fără de coaje»

Poezia e foarte spirituală, scrisă într'o formă foarte curgătoare, dar — are cusurul că pledează pentru «raboaje» şi contra tableĭ luĭ Pitagora... De altfel tendinţele acestea le cunoaşteţi din Eminescu.

...*Poeziile noi* aŭ păcatul că repetă la 1899 lucruri pe carĭ le-a spus Eminescu la 1875. In 25 de anĭ nimic nu s'a schimbat? Orĭ d-l Duiliu Zamfirescu, trăind departe de ţară, rămâne înapoĭ faţă de evoluţia societăţiĭ romîneştĭ?...

Şi maĭ este încă alt ceva. Poetul *Imnelor păgîne* părăsind sferele sale senine şi limba sa aristocratică, pentru a intra în lumea reală şi a cînta în limba populară şi pasionată a luĭ Eminescu, se pare că intră într'un domeniu refuzat talentuluĭ săŭ. Lucrurile spuse de Eminescu, el le reeditează cu maĭ puţin talent. Aşa fiind, dacă pentru un începător, volumul de faţă ar fi un titlu de glorie, pentru d-l Duiliu Zamfirescu este de sigur compromiţător. Sperăm că se va reîntoarce la vechiul d-sale gen — în poezie — la *Alte orizonturĭ* şi la *Imnurĭ păgîne.*

Jucătoriĭ de cărţi dramă în 4 acte de **Haralamb Lecca.** — Uniĭ criticĭ — în deosebĭ criticĭ teatralĭ — susţin că genul dramatic are alte legĭ de cît o scriere literară în genere, şi că prin urmare trebue să măsurăm o dramă cu altă măsură de cît un roman. A cere, zic eĭ, uneĭ piese de teatru, ceea ce pretinzĭ unuĭ roman, este tot aşa de absurd ca a cere pictureĭ ceea ce nu poate să-ţĭ dea de cît literatura.

Elementul de căpetenie al genuluĭ dramatic este acţiunea. Prin aceasta, autorul caută să intereseze şi să mişte pe spectator. A reuşit? Atunci piesa e bună — indiferent dacă aceeaşĭ piesă citită face o slabă impresiune. Un om cu o cultură literară, va rămînea destul de nepăsător dacă nu va găsi într'o poezie, sentimente adînci saŭ fine, zugrăvite în mod sugestiv, dacă într'un roman nu va găsi caractere originale şi analise psihologice. Intr'o dramă toate aceste pot lipsi — se înţelege dacă sînt cu atît maĭ bine. O problemă interesantă, peripeţiĭ sguduitoare--iată mijloace cu carĭ autorul dramatic poate entuziasma sala.

Nu vrem să discutăm dacă această teorie — care în mod firesc l'a adus pe Sarcey să admire melodramele luĭ Jules Mary — este saŭ nu adevărată; dar *dacă* este, atunci piesa d-luĭ Lecca e o lucrare de talent, e o dramă de mare valoare.

In adevăr *Jucătoriĭ de cărţi*, nu numaĭ că a avut un mare succes la teatrul nostru naţional, dar chiar citită îţi ţine pînă la sfîrşit atenţia încordată. Autorul conduce cu mare îndemînare acţiunea, pe care e stăpîn în tot momentul, şi are o serioasă cunoştinţă a tecniceĭ teatrale, de care de alt-fel s'a preocupat mult —după cum ne arată notele menite să ne indice la fie-care nouă mişcare pe scenă, ordina aşezăriĭ personagiilor. Şi ceea ce este maĭ cu seamă de lăudat în această piesă, este că conflictul tragic se naşte, se desvoltă şi se desleagă cu cele maĭ simple mijloace.

Stilul e foarte îngrijit, corect şi ferm, şi ne împresionează plăcut prin concisiunea şi claritatea luĭ.

Moravurile eliteĭ noastre sociale, sînt cu talent biciuite în puţine trăsăturĭ, dar într'un mod poate cam superficial.....

Pe scenă e continu multă mişcare.

Convorbirile sînt picante şi spirituale, ceea ce ne întreţine în mod plăcut în răstimpurile cît intriga propriŭ zisă nu înaintează.

Aşa este convorbirea între bancherul evreŭ Natan şi ziaristul Comîrniceanu.

Bancherul filozof, trecînd în revistă pe diferiţiĭ invitaţi din salonul luĭ Filip Vanta, arată, ca un alt Gobsek — palidă reminiscenţă!... — mizeria şi infamiile carĭ se ascund sub bogăţia şi strălucirea aparentă.

Natan. Dar să nu crezĭ că-mĭ scapă unul! Cum fac o cunoştinţă, încep cercetările. *Comîrniceanu.* Cu agenţĭ? *Natan.* Ba nu! personal. Erorĭ maĭ puţine. Nu m'am înşelat de

cît o singură dată: cînd am crezut că aĭ patru clase gimnaziale, în loc de două. În colo, te am leit: la 18 anĭ haimana; socialist la 20; gazetar la 25; actualmente, critic; deputat, mîine, poimîine... şi Doamne fereşte de maĭ mare!...

Pînă aicĭ calităţile — dar drama d-luĭ Haralamb Lecca are şi cusururĭ, marĭ cusururĭ.

Tipurile sînt convenţionale, aproape abstracte. Documentarea lor psihologică cu totul superficială. Acuma după ce am citit piesa şi după ce emoţiunea a dispărut, caut să-mĭ redeştept în minte figurile, şi constat cu părere de rău că despre Filip Vanta nu ştiŭ alt-ceva de cît că este un inginer cinstit, dominat de patima joculuĭ de cărţĭ; că Elena Vanta este o femee devotată; că Lila este o fată bună; că Duiliu este un om de litere cam afectat, care vorbeşte în fraze de oracol, fraze convenţionale chiar cînd literalul critică convenţionalizmul celor-l'alţĭ; că Natan este un bancher filozof, o slabă reminiscenţă a luĭ Weisse din *Sfîrşitul Sodomeĭ*, a luĭ Gobseck de Balzac şi a nu maĭ ştiŭ cuĭ; că Victor este chiar întruparea răuluĭ, *mizerabilul absolut* cum îl găsim în romanele luĭ Xavier de Montépin; că bătrînul Damira este un părinte iubitor şi un om de onoare şi că în sfîrşit ceĭlalţĭ sînt simple păpuşĭ — numaĭ că de astă-dată există o perfectă concordanţă între ce-a dat şi ce a vrut să dea autorul.

Scheme, nimic de cît scheme. Şi e foarte caracteristic faptul că autorul care cu atîta stăruinţă ne arată în josul fie-căreĭ paginĭ, cu litere şi cu cifre, în ce ordine staŭ persoanele, nu ne spune nimic despre vîrsta, înfăţişarea şi antecedentele acestor persoane. Dovadă că d-sa nu le-a văzut ci le-a *imaginat*. D-l Haralamb Lecca a pus în drama *Jucătorĭĭ de cărţĭ*—servindu-se de sutele de drame pe carĭ d-sa le va fi văzut saŭ citit—câte o schemă de părinte iubitor, femee devotată, fată sentimentală, tînăr desperat şi aşa maĭ departe. Numaĭ moralişţĭ sînt doĭ, Natan şi Duiliu, pe cînd în piesele luĭ Sudermann de pildă, e numaĭ cîte unul.....

Citiţĭ următoarea convorbire de amor între Duiliu şi Lila:

Lila. Aşa dar vor rămînea şi pe placul dumitale? *Duiliu.* Ieĭ şi colo cîte una — ca florĭ în cîmp de mărăcinĭ. Şi atît e de nemerită comparaţia mea, în cît însă-şĭ întîmplarea, vrînd să le deosebească, le-a botezat cu nume de florĭ. *Lila* (răsfoind cartea pe care o are în mînă şi lăsînd ochiĭ în jos). Să-ţĭ cer un exemplu? *Duiliu.* Ca să mă facĭ să cred că aĭ uitat cum te chiamă saŭ ca să-mĭ dovedeştĭ că eştĭ vanitoasă? *Lila* (ridicînd privirile) Nicĭ una, nicĭ alta. *Duiliu.* Atunci? *Lila.* Ca să mă încredinţez înc'odată că într'adevăr sînt cum aĭ zis aleasă între alese. *Duiliu.* Uită-te bine la mine. *Lila* (lăsînd ochiĭ în jos). De ce? *Duiliu.* Te rog (Lila se uită la el); citeşte răspunsul în ochiĭ meĭ. *Lila* Ce stă scris în eĭ, ştiu pe din afară. *Duiliu.* Şi ce stă scris?... Să aĭ încredere în mine? *Lila.* Maĭ mult. *Duiliu.* Să sperĭ că veĭ fi fericită? *Lila.* Maĭ mult. *Duiliu.* Deasupra fericireĭ e numaĭ Idealul. *Lila.* Dăcă l-aşĭ fi găsit? *Duiliu* (clătinînd negativ din cap, după o pauză în care s'a uitat mult la ea) Idealul.... nu i-e dat nimănuĭ să'l atingă.

Şi aşa maĭ departe. Duiliu ne vorbeşte de o floare pe care a întîlnit-o în drum şi pe care o va răsădi în grădina vieţiĭ sale... Nu vi se pare cam... stil secolul al 18-lea?...

Incheierea noastră iat-o: D-l Haralamb Lecca are toate calităţile carĭ se pot căpăta prin muncă de cabinet şi are toate defectele carĭ rezultă din necunoştinţa vieţiĭ şi a oamenilor. Se înţelege însă că pentru repertoriul original aşa de sărac al teatruluĭ nostru, piesa *Jucătorĭĭ de cărţĭ* este o preţioasă achisiţiune.

Valurĭ, *poeziĭ de* **Radu Rosetti.**—Volumul poartă în frunte mizantropica dedicaţie: «Mie!» şi în prima poezie, simpaticul nostru poet se plînge cu amărîciune în contra «duşmanilor». Iat-o:

CARAVANA

— Sonet —

Gura lumiĭ numaĭ pămîntul o astupă

Popular.

Spre ţinta nevăzută încă în zare
Superbă, caravana înaintează;
Pe cîmp pustiŭ, drum lat dînsa'şĭ brăzdează
Şi merge-lunĭ şi anĭ fără 'ncetare

In faţa eĭ miĭ piedicĭ se aşează...
Ea le învinge rînd pe rînd; e tare
. . . . . .
Maĭ are un pas la ţintă să ajungă...
Un cîne-o latră, apoĭ altul, zece —
. . . . . .
Zîmbeşte (?) silnic... nicĭ nu-ĭ maĭ alungă...
...Şi cîniĭ latră, caravana trece...

«Superbă caravană», nu-ĭ prea mult zis?... In orĭ ce caz noĭ credem că d-l Radu Rossetti n'are dreptate să fie supărat pe lume.

D-sa a devenit simpatic publiculuĭ cititor şi în deosebĭ unuĭ anumit public, prin maĭ multe

volume de poezii ușoare cari cuprindeaŭ o idee delicată, mai mult epigramatică, exprimată în versuri ce-i drept cam prozaice, dar adesea plăcute chiar în naivitatea și simplicitatea lor. O ast-fel de gingașă poezie găsim — *rara avis* — și în «Valuri»:

NOROC

Pe pălăria mea de vară
S'a rătăcit un biet gîndac
Ce șeade 'ncremenit la soare
Sclipind în raze, ca un ac.

«Să știi că lighioana asta
E-aducătoare de noroc»
Imi zice un amic. pe care
M'am învățat să-l știŭ proroc

Mă'ntind s'o iaŭ; ea dă din aripi
Și saltă 'n cîmpul parfumat; —
Avui și eŭ noroc o dată
Dar cînd să-l prind, a și sburat!

Insă în genul acesta firește puțin superior, al *madrigalului* — care acum ca și odinioară este atît de plăcut femeilor — a stărui prea mult, obosește. Așa că d-l Radu Rossetti n'ar trebui nici să se mire, nici să se necăjască, văzînd că marele public odată atît de admirativ pentru d-sa, începe să se răcească.

Din nefericire nu-i numai atît. Volumul de față este fără îndoială inferior celor-lalte.

Rima și versurile sînt cîte o dată prea banale, ritmul prea copilăresc. De pildă:

SPADEI

Rece nemiloasă spadă
Care-ai stat la șoldul meŭ
Știi că numai de nevoe
Mi-am plătit tributul greŭ

Știi în șease luni de zile
Cîte chinuri am răbdat;
Poate c'ai citit în gîndu-mi
Cînd tăcînd te-am blestemat
etc.

«Gîndu-mi cînd tăcînd...»? Greŭ!...

Alta:

FURTUNA

Pe mare e furtună. Valuri
Mugesc într'un *ecoŭ enorm*
. . . . . .
Din patul meŭ de la căldură
Mă uit afară 'nfricoșat
Privind revolta din natură —
Amat al eĭ *pasionat*.

Se pare că poetul nostru a scris *Valurile* într'un timp de prozaică dispoziție, cînd avîntul liric îl cam părăsise, căci întîlnim în acest volum comparații aproape triviale. Așa în poezia intitulată *În așteptare*, ne spune de iubita lui:

Cînd își lipea de sînu-mi buza
Din care scăpăra scîntei
Sugea din mine ca ventuza
Și-mi încorda toți nervii mei.

... Incheiem, sfătuindu-l pe simpaticul autor al *Valurilor*, să renunțe la genul prea ușor în care a scris pînă acum, de alt-fel multe lucruri frumoase, să înceteze de a se produce prea des în publicistică, și lăsîndu-și un timp de odihnă, să-și îndrepte atenția asupra lucrurilor mai serioase ale vieții. Atunci vom avea prilej poate să admirăm o altă fază a talentului său și autorul *Duioaselor* recîștigîndu-și popularitatea de odinioară, nu va mai avea să se plîngă de «dușmani».

Clipe de liniște de **A. Vlăhuță**.— Ținînd seamă de faptul că d-l Vlăhuță este de toată lumea recunoscut fără discuție ca un fruntaș al literaturii noastre, s'ar părea că noul volum de nuvele, nu ne spune nimic *noŭ* despre d-sa. *Clipe de liniște* este de sigur la înălțimea operilor din trecut ale autorului. Intre nuvelele acestui volum, sînt mici capodopere — cum este, de pildă, *O viață* — în cari acțiunea e condusă într'un mod în acelaș timp simplu și savant, în care notele caracteristice și observațiile psihologice sînt răspîndite cu o mînă de maestru, și în care stilul, natural curgător și clar, amintește mai mult vorba elocventă a unui bun povestitor, de cît tecnica rafinată a scriitorului. Aceste calități le-a arătat și mai înainte d-l Vlăhuță. Doar stilul avea poate în *Dan* mai puțină căldură, mai puțin avînt.

Dar la o mai atentă citire, ni s'a părut a presimți în paginile *Clipelor de liniște* o nouă fază către care se îndrumează talentul autorului. Și asta e cu atît mai înbucurător, cu cît după lunga sa tăcere, publicul nostru cititor se aștepta mai degrabă la o repetire mai mult saŭ mai puțin slabă a celor deja spuse, a procedeelor deja găsite și a subiectelor deja tratate. Cu atît mai mult că de cît-va timp, o istovire generală pare a fi cuprins literatura romînească!..

Dar să lămurim afirmația noastră.

Asupra lui *Dan,* ultima operă a d-lui Vlăhuță, toți cunoscătorii în literatură sunt de acord că pe cît este creațiunea unui mare talent și în deosebi a unui admirabil psiholog, pe atît este expresiunea unei stări de suflet bolnave, și a unei concepții despre viață prea din cale afară subiectivă. In *Dan* orizontul este așa de îngust, atmosfera așa de înăbușitoare, tragedia sufletească așa de disproporționată față de pricinile ei obiective, exterioare, în cît impresia totală a romanului este adînc melancolică, deprimantă, doborîtoare. Este una din acele scrieri — așa de comune în literatura franceză contimporană — cari aŭ un efect descompunător asupra sufletului și contra cărora trebue să lupți ca în contra unui virus otrăvitor.

Nu întră în cadrul acestei recenzii de a arăta cît de imorali din punctul de vedere social, sînt eroii d-lui Vlăhuță, de felul lui *Dan-Radu,* acei falși idealiști cari umblă vecinic cu capul în nori și nu numai că nu aduc nici un folos semenilor lor de pe pămînt, dar îi și lovesc din cînd în cînd în mod dureros, pînă ce daŭ singuri în vre-o groapă....

Și nici nu vrem să arătăm cu cît «idealiștii» din viață sînt mai imorali încă de cît cei din romane...

Dar un lucru e cert. Chiar asupra talentului unui scriitor, tendința nesănătoasă are o rea înrîurire. Marele Gœthe a spus cu prilejul neînțelegerilor dintre el și romanticii de pe vremea lui, cari păcătuiaŭ tocmai printr'un subiectivizm nesănătos și printr'un falș idealizm: *Supremul ideal al artei este obiectivitatea* ... Numai cînd scriitorul știe să se ridice de-asupra micilor sale dureri și bucurii, și să se pasioneze pentru problemele mari și grave cari agită societatea, numai atunci opera lui va avea un adînc răsunet în inimile contimporanilor, și chiar asupra urmașilor, întru cît aceste probleme ating în parte și viața omenirii în general. Din acest punct de vedere e foarte probabil că din literatura franceză contimporană, Emile Zola este în fruntea acelor puțini cari vor rămînea posterității.

Ei bine, în *Clipe de liniște,* puține sunt nuvelele în cari mai auzi răsunînd vechea coardă, idealizmul steril și subiectivizmul bolnav. *Crăciunu, Coriolan, Mamă, Tristei necunoscute,* aceste sunt mai toate — și sunt puține față de cele 30 ale întregului volum: cîte-va note discordante în armonia totală.

In cele mai multe însă din aceste mici povestiri, autorul se pasionează pentru viața necăjită și sufletul drept al țăranului romîn, de care vorbește tot-dea'una cu o căldură comunicativă, dătătoare de entuziasm. Așa avem, *Frații de cruce, Moș Marin, De la țară, Socoteala, In străini, La Arie, De la șezătoare, «Jun»* In altele ne descrie suferinți reale, cari își aŭ izvorul nu în subiectivitatea personagiilor, ci în pricini obiective din nefericire prea palpabile!.. Și cu ce dragoste, cu ce simpatie, ne descrie d-l Vlăhuță viața ce lor umili!... Fără să vrea idealizează puțin trențele cerșetorului, cum fără voia pictorului aceste trențe sunt mai puțin urîte în tabloŭ de cît în realitate.

In alte povestiri, constatăm cu bucurie că autorul începe să simtă și să înțeleagă cu cît mai mare și mai nobilă este viața omului activ, energic, oțelit în nevoi, care nu-și perde vremea în zădarnice visări și analize ale propriului suflet, ci deschide ochii la împrejurările multiple ale realității și caută prin muncă cinstită, utilă societății, a-și crea un drum larg și sigur, o viață nu poetică, dar sănătoasă, solidă.

... Prin paginele *Clipelor de liniște* respiri un vînt primăvăratic. Numai pe ici pe colo zăpada mai pătează pămîntul înverzit. In curînd soarele mai puternic va șterge ultimele urme ale erneĭ și poezia melancolică, rece, a cîmpului de zăpadă, va face loc poeziei înviorătoare a cîmpului fecund.

Noutăți bibliografice.

Cărți primite la redacție:

N. Iorga. — Cronicele muntene. Intîiul memoriŭ, cronicele din secolul al XVII-lea.

T. Maiorescu.—Discursuri parlamentare. 3 Vol. (Editura Socec et C-ie).

Gh. I. Ionescu. — Influența culturei grecești în Muntenia și Moldova cu privire la biserică, școală și societate.

Dr. G. Marinescu.—Les troubles de la marche dans l'hémiplégie organique (Extrait de la *Semaine Médicale*).

G. Ionescu-Gion. — Istoria Bucureștilor.

Octav Lecca. — Familiele boerești române.

Victor Crăsescu (Băsărăbeanu). — Ovreiul (roman).

Ioan Iosif Sceopul.—Pribeag. Ed. II. (Oradea mare).

D. Negreanu. — Elementele magnetice terestre.